

ISSN 2616-9444

Міністерства освіти і науки України
Запорізький національний університет

Заснований
у 2009 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації
Серія КВ № 15436-4008 ПР
22 червня 2009 р.

Адреса редакції:

Україна, 69600,
м. Запоріжжя, МСП-41,
вул. Жуковського, 66

Телефон

для довідок:
(061) 228-75-26

Факс: (061) 228-75-26

Вісник

Запорізького національного університету

Юридичні науки

№ 1, 2019

Запоріжжя 2019

DOI Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки
<https://doi.org/10.26661/hznuj-2616-9444>

DOI № 1/2019

<https://doi.org/10.26661/hznuj-2019-1-120>

Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки.
Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2019. № 1. 126 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою ЗНУ (протокол
засідання № 3 від 29.10.2019 р.)

Згідно з Постановою Президії ВАК України № 1-05/1 від 10.02.2010 р.; Наказ МОН України № 1528
від 29.12.2014 р. збірник внесений до переліку наукових фахових видань (юридичні науки).

Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки
внесено до Міжнародної науково метричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)
(з 1 січня 2015 р.).

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Головний редактор

– Коломоець Т.О., доктор юридичних наук, професор

Заступник головного редактора

– Колпаков В.К., доктор юридичних наук, професор

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Биргеу М. М.	– доктор юридичних наук, професор (Республіка Молдова)
Болокан І. В.	– доктор юридичних наук, доцент
Бондар О. Г.	– доктор юридичних наук, доцент
Верлос Н. В.	– кандидат юридичних наук
Віхляєв М. Ю.	– доктор юридичних наук, доцент
Галіцина Н. В.	– доктор юридичних наук, доцент
Діхтєвський П. В.	– доктор юридичних наук, професор
Дугенець О. С.	– доктор юридичних наук, професор (Російська Федерація)
Ібрагімов С. І.	– доктор юридичних наук, професор (Республіка Таджикистан)
Курінний Є. В.	– доктор юридичних наук, професор
Кушнір С. М.	– доктор юридичних наук, доцент
Лана Офак	– доцент юридичного факультету Загребського університету (Хорватія)
Сильченко М. В.	– доктор юридичних наук, професор (Республіка Білорусь)
Стеценко С. Г.	– доктор юридичних наук, професор
Уільям Дж. Уоткінс	– доктор юридичних наук (США)
Федчишин Д. В.	– кандидат юридичних наук
Шарая А. А.	– кандидат юридичних наук

ISSN 2616-9444 (Print)

ISSN 2616-9452 (Online)

© Запорізький національний університет, 2019

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Перевалова Л. В., Кузьменко О. В., Григоренко Я. О. <i>ОБОРОНОЗДАТНІСТЬ VS ВОЄННА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ</i>	7
Бухарін Г. О. <i>FINTECH: TRENDS OF DEVELOPMENT AND REGULATORY POLICY</i>	13

РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Журавльова Г. С. <i>ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗУМІННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ</i>	22
--	----

РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Колодін Д. О., Єременко К. С. <i>ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВОМІРНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БІОМЕТРИЧНИХ ДАНИХ ОСОБИ У ЦИФРОВУ ДОБУ</i>	29
Голенко І. П. <i>ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ДОГОВОРОМ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ: НА ПРИКЛАДІ ПРИНЦИПІВ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ</i>	35
Савицький А. Я. <i>ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ТА ОБСЛУГОВУВАННЯ БАГАТОКВАРТИРНИХ ЖИТЛОВИХ БУДИНКІВ</i>	44

РОЗДІЛ IV. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Коломоєць Т. О. <i>МОНІТОРИНГ СПОСОБУ ЖИТТЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ: СУБ'ЄКТИВНИЙ АСПЕКТ</i>	51
Задирака Н. Ю. <i>ПРАГМАТИКА ВІДНОСИН ПІД ЧАС ВИКОРИСТАННЯ ПУБЛІЧНОГО МАЙНА</i>	62
Золотухіна Л. О. <i>ДІАЛЕКТИКА СПІВВІДНОШЕННЯ ПУБЛІЧНИХ І ПРИВАТНИХ ІНТЕРЕСІВ ЯК АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ КАТЕГОРІЙ</i>	71
Белінгіо В. О.	

<i>ЗНАЧЕННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН СУБ'ЄКТАМИ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ</i>	79
---	----

Васильчук Б. Г.

<i>ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ</i>	90
---	----

Жуков М. С.

<i>НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ</i>	97
---	----

РОЗДІЛ V. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Ларкін М. О.

<i>ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ЧЛЕНАМИ МОЛОДІЖНИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ГРУП (ОБ'ЄДНАНЬ)</i>	106
--	-----

Мельковський О. В.

<i>ДЕЯКІ ПИТАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ</i>	111
--	-----

Масалітін А. О.

<i>ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ ФУТБОЛЬНИМИ ФАНАТАМИ</i>	115
--	-----

РОЗДІЛ VI. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Лазур Я. В., Шевченко М. В.

<i>СУТНІСТЬ ВІДМИВАННЯ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ТА ПЕРЕДУМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ ЦЬОГО ЯВИЩА</i>	124
---	-----

<i>ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ</i>	133
---	-----

<i>ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У “ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ” (СЕРІЯ „ЮРИДИЧНІ НАУКИ”)</i>	134
--	-----

CONTENTS

SECTION I. TOPICAL ISSUES OF THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW

Perevalova L. V., Kuzmenko O. V., Hryhorenko Ya. A. <i>DEFENSES VS MILITARY SECURITY OF THE STATE: THEORETICAL AND LEGAL ASPECT.....</i>	7
Bukharin H. O. <i>FINTECH: TRENDS OF DEVELOPMENT AND REGULATORY POLICY.....</i>	13

SECTION II. CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW

Zhuravlova H. S. <i>THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF UNDERSTANDING OF EQUITY.....</i>	22
---	----

SECTION III. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDUR; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Kolodin D. O., Yeremenko K. S. <i>TO THE QUESTION OF THE LAW MEASURES OF USING THE BIOMETRIC DATA OF THE PERSON IN THE DIGITAL EPOCH.....</i>	29
Holenko I. P. <i>FULFILLMENT OF OBLIGATIONS UNDER THE CONTRACT OF PASSENGERS' CARRIAGE BY ROAD: EXEMPLIFIED BY THE PRINCIPLES OF OBLIGATIONS FULFILLMENT.....</i>	33
Savytskyi A. Ya. <i>FOREIGN EXPERIENCE OF MANAGING AND MAINTENANCE OF MULTI-APARTMENT RESIDENTIAL HOUSES.....</i>	45

SECTION IV. ADMINISTRATIVE AND FINANCIAL LAW

Kolomoiets T. O. <i>LIFESTYLE MONITORING ACCORDING TO THE LEGISLATION OF UKRAINE: SUBJECTIVE ASPECT.....</i>	49
Zadyraka N. Yu. <i>PRAGMATIC RELATIONS IN USE OF PUBLIC PROPERTY.....</i>	62
Zolotukhina L. O. <i>DIALECTICS OF THE RELATIONSHIP OF PUBLIC AND PRIVATE INTERESTS AS ADMINISTRATIVE AND LEGAL CATEGORIES.....</i>	72
Bielinhio V. O.	

<i>IMPORTANCE OF THE FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF THE ADMINISTRATIVE PROCEDURE FOR ENSURING PROTECTION OF CITIZENS' RIGHTS BY PUBLIC ADMINISTRATION</i>	76
--	-----------

Vasylchuk B. H.

<i>FEATURES OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF PROSECUTORS IN THE FOREIGN COUNTRIES.....</i>	86
---	-----------

Zhukov M. S.

<i>LEGISLATION IN THE SPHERE OF ADMINISTRATIVE LAW REGULATION OF INVESTMENTS</i>	93
--	-----------

**SECTION V. CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINOLOGY;
OPERATIONAL SEARCH ACTIVITY**

Larkin M. A.

<i>PECULIARITIES OF CARRYING OUT THE CRIME SCENE EXAMINATION IN THE INVESTIGATION OF CRIMES THAT COMMITTED BY THE YOUTH INFORMAL GROUPS (ASSOCIATION).....</i>	106
--	------------

Melkovskyi O. V.

<i>SOME ISSUES OF THE CONCEPTUAL ENSURING OF THE INTERNAL SECURITY OF DIVISIONS OF THE NATIONAL POLICE OF THE SYSTEM OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE.....</i>	106
--	------------

Masalitin A. O.

<i>SOME FEATURES OF CRIMINALISTICS CHARACTERIZATION OF CRIMES COMMITTED BY FOOTBALL FANS.....</i>	116
---	------------

SECTION VI. TOPICAL ISSUES OF JURIDICAL SCIENCE

Lazur Ya.V., Shevchenko M. V.

<i>THE ESSENCE OF MONEY LAUNDERING AND PRECONDITIONS FOR ANTI-MONEY LAUNDERING MEASURES</i>	124
---	------------

<i>INFORMATIONAL REFERENCES ABOUT THE AUTHORS.....</i>	133
--	------------

<i>THE REQUIREMENTS TO THE ARTICLES' REGISTRATION IN THE "ZNU JOURNAL" (SERIES "LEGAL SCIENCES").....</i>	134
---	------------

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 342.1-049.5

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2019-1-01>

Обороздатність VS воєнна безпека держави: теоретико-правовий аспект

Перевалова Л. В., Кузьменко О. В., Григоренко Я. О.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
вул. Кирпичова, 2, Харків, Україна*

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, Україна
grigorenko@karazin.ua*

Ключові слова:

*безпека, національна безпека,
воєнна безпека, державна
безпека, оборона,
обороздатність,
національні інтереси,
демократичний
конституційний лад,
суверенітет, територія,
територіальна цілісність,
кордони.*

У статті досліджено теоретичний аспект правових категорій «воєнна безпека» та «обороздатність держави». Наголошено на відсутності конкретизації цих понять у законодавстві. Звернено увагу, що обороздатність держави повинна забезпечуватися в мирний час, а не тільки в разі збройної агресії або воєнного конфлікту. Зазначено про необхідність визначення об'єктів обороздатності держави. Аргументовано необхідність розкриття понять обороздатності й воєнної безпеки крізь призму з'ясування, яке із цих понять є ширшим і які правові категорії в себе вміщує.

Надійшло до редколегії:

20.03.2019

Прийнято до друку:

06.05.2019

Defenses VS military security of the state: theoretical and legal aspect

Perevalova L. V., Kuzmenko O. V., Hryhorenko Ya. A.

*National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute",
str. Kyrpychova, 2, Kharkiv, Ukraine*

*V.N. Karazin Kharkov National University, sq. Svobody, 4, Kharkiv, Ukraine
grigorenko@karazin.ua*

Key words:

*security, national security,
military security, state security,
defense, defense capability,
national interests, democratic
constitutional order,
sovereignty, territory,
territorial integrity, borders.*

The theoretical aspect of the legal categories "military security" and "state defense" is investigated. The lack of specificity of these concepts in the legislation is noted. It was noted that the state's defense capability should be ensured in peacetime, and not only in the event of armed aggression or military conflict. The need to identify the objects of the state's defense capability was noted. The necessity of disclosing the concepts of defense capability and military security through the prism of determining which of these concepts is wider and which legal categories it contains is argued.

The state-building of an independent Ukrainian state is characterized by the permanent attention of the norm-maker to national security and measures to ensure it. The adoption of the Law of Ukraine "On National Security" in 2018 is a vivid example of parliamentary attention to security issues and the awareness of the need to introduce and apply updated legal standards in this area. It is considered "a positive and very important decision of the legislator that he began to use the concept of military security in the law and provided its definition, which took place for the first time not only in science, but also at the state level. Until now, the definition of the content of the definition "Military security" and its place in the system of legal norms of security-oriented, was carried out by individual scientists.

In our view, in the legislative field, the defense capability of the state should be defined not only as a concept that exists or only applies in the event of armed aggression or armed conflict. According to our belief, the defense capability should be secured in peacetime, when there are no real or potential cases of armed aggression or armed conflict. And parliamentarians should foresee that defense capability is the ability of the state at any time to have the ability to ensure the stability of the national interests of the state.

В умовах становлення України як правової держави, побудови в ній сучасних і потужних Збройних сил та інших військових формувань, створення безпекового середовища, формування сектору безпеки й оборони, громадянського суспільства «найактуальнішою проблемою світової спільноти і будь-якої окремо взятої держави постає комплексна, складна та багатогранна проблема безпеки» [1, с. 3]. У кожній демократичній державі зазначені соціальні та правові інститути безпосередньо впливають на рівень забезпечення національної, громадської, воєнної, державної безпеки. З моменту ухвалення Закону України «Про національну безпеку» у 2018 році перед нами постали термінологічні визначення понять окремих видів безпек, що деякою мірою не зовсім узгоджується з іншими правовими категоріями, які вже визначені в нормативно-правових актах, що ухвалені раніше.

Дослідженню питань, що пов'язані з різними аспектами воєнної безпеки, присвятили наукові праці С.С. Антюшин, А.О. Бірюченко, В.В. Богущкий, О.О. Дубровіна, Б.Б. Жуков, Є.І. Григоренко, О.О. Луник,

Ю.В. Марченко, Е.Б. Новіков, П.В. Онофрійчук, О.А. Палій, Р.В. Покотиленко, О.С. Полторацький, С.Ю. Поляков, А.А. Соболев, М.В. Удод, О.В. Феденко, І.А. Храбан та інші вчені. Однак розгляд обороноздатності versus (vs) воєнної безпеки в сучасному їх розумінні ще не провадився вченими.

Поняття «безпека» й «оборона», як і будь-які комплексні, багатоаспектні та багатогранні явища, мають власну, притаманну лише їм етимологію, історію формування, становлення й розвитку, що здійснюється відповідними суб'єктами, на яких покладено забезпечення воєнної безпеки та обороноздатності держави, ключовою проблемою яких у ХХІ столітті є правильний вибір напрямів і засобів забезпечення як безпеки, так й оборони. Це пов'язано з тим, що війни та збройні конфлікти залишаються сумною прикметою ХХІ століття. Крім того, значення фактору воєнної сили у світовій політиці останнім часом невпинно зростає. У цьому разі офіційні документи регламентують, що, «всупереч багатьом оцінкам, що господарювали в першій половині 90-х років, значення воєнної сили в постбіполярному світі не зменшилося. Більше того, на початку ХХІ

століття відзначилися процеси збільшення ролі воєнної сили для забезпечення політичних та економічних інтересів держав світу, тоді як низка політичних інститутів у сфері безпеки стала на полосу жорсткої кризи» [2, с. 3]. Безсумнівно, ці процеси ставлять на порядок денний завдання щодо переосмислення питань, які пов'язані із забезпеченням безпеки в сучасних умовах. Не випадково Я. Тимків у дослідженні, присвяченому теорії та практиці сучасної європейської політики безпеки [3], відзначив, що універсальне визначення безпеки надають Словник суспільних наук UNESCO, згідно з яким «безпека ідентична безпечності й означає відсутність фізичної загрози або охорону перед нею» [4], а також The Oxford Dictionary, за яким безпека охоплює «стан або відчуття безпечності, а також засоби, що її забезпечують» [5]. Із цього приводу можна вважати безпеку як явище похідне, про що свідчить сама етимологія слова з російської мови «безопасность» – отсутствие опасности. І як слушно зазначив В.Н. Кузнецов, вивчаючи соціологію безпеки, зміст безпеки – життя без небезпеки. Тільки за наявності небезпеки будь-якому об'єкту виникає феномен безпеки [6, с. 83]. Тому зрозуміти, охарактеризувати й оцінити безпеку можна тільки шляхом виявлення тих основних чинників та обставин, які її підривають або здатні підірвати. Це є характеристикою безпеки в найширшому її прояві. Тобто можна вважати, що зазначені постулати (безпечність, відсутність фізичної загрози, здатність подолання потенційної або реальної загрози) зумовлені розвитком суспільного та державного буття й закладені як базис до визначення категорії безпеки загалом і міжнародної безпеки зокрема. Однак варто враховувати, що міжнародну безпеку, її складники та суміжні їй поняття вивчають із погляду філософських, історичних, теоретичних, соціальних, соціологічних, правових, економічних та інших наук, а також у сфері геополітики, міжнародних відносин,

зовнішньої політики, політики безпеки. Крім цього, на питання, які пов'язані з міжнародною безпекою, звертають увагу аналітики, експерти, дипломати, що свідчить про відсутність єдиного узгодженого підходу до її трактування та дещо ускладнює розуміння цієї багатогранної категорії. Також це пояснює розширене тлумачення безпеки, яке останнім часом спостерігається в наукових колах. Тому ми вважаємо за доцільне розглянути сучасні наукові погляди вчених-фахівців різних галузей знань, які займаються дослідженням міжнародної безпеки, ураховуючи, що жоден підхід не є зайвим, виявити найбільш суттєві риси, які є специфічними й притаманними лише міжнародній безпеці, та на їх основі запропонувати власне бачення із цього приводу й уніфікувати вже наявні розробки цього напрямку сучасної доктрини.

Державотворення незалежної української держави характеризується перманентною увагою нормотворця до національної безпеки та заходів її забезпечення. Ухвалення у 2018 році Закону України «Про національну безпеку» – яскравий приклад пильної уваги парламентарів до безпекових аспектів та усвідомлення необхідності запровадження й уживання оновлених правових стандартів у цій сфері. Уважається «позитивним і дуже важливим рішенням законодавця, що він почав використовувати в законі поняття воєнної безпеки та надав їй визначення, що відбулося вперше не тільки в науці, а й на державному рівні. До цих пір визначення змісту дефініції «Воєнна безпека» та її місця в системі правових норм безпекового спрямування було здійснено окремими науковцями» [7, с. 130].

Ураховуючи, що в науковій літературі виокремлюються два концептуально різні типи воєнної безпеки, а саме оборонний (характеризується недопущенням актуалізації потенційних воєнних загроз або адекватної протидії

загрозам, які знаходяться в реальній площині; безпекові воєнно-політичні інтереси таких держав і їхній потенціал найчастіше обмежені власними та прикордонними територіями) й наступальний (притаманний державам, які претендують на роль лідера у світовому співтоваристві за допомогою демонстрації або безпосереднього використання воєнної сили, «наддержавам», імперіям, державам зі значним економічним, політичним, воєнним потенціалом, що засвідчує їхню більш активну зовнішньополітичну позицію, у яких завдання воєнної безпеки виходять за межі виключно оборони території держави. У цьому разі національні інтереси держави суттєво розповсюджуються за її межами) [8, с. 30], ми виокремлюємо ще й перманентний (безперервний, невинний, постійно діючий, повсякденний, повсякчасний) вид воєнної безпеки [9, с. 75], розуміючи, що перманентна увага воєнізованих та оборонних структур, посадових осіб органів військового адміністрування, яку приділено для нарощування потужного воєнного потенціалу, безперечно, спрямована на підвищення рівня воєнної сили. Означена перманентність характеризується тим, що в умовах глобалізації кожна сучасна суверенна держава спрямовує діяльність усього інституційного механізму на нарощування та зміцнення своєї воєнної сили, адже є недостатнім тільки мати можливість посилити своє місце в міжнародних відносинах як впливового суб'єкта. Україні важливо мати спроможність таке місце за собою зберігати, з огляду на те що суб'єкти, які відповідають за стан забезпечення воєнної безпеки постійно, піддаються загрозам і нестабільним проявам процесів глобалізації, які неухильно впливають і на якість їхньої воєнної сили [10, с. 314]. Тому перманентний тип воєнної безпеки поряд з оборонним і наступальним типом воєнної безпеки сучасна держава зобов'язана забезпечити не тільки на

момент воєнної загрози, а й у мирний час, перебуваючи в стані готовності та спроможності надати відсіч воєнному нападу проти неї. Усе це свідчить про необхідність наявної нормативно-правової бази у сфері забезпечення воєнної безпеки, яка повинна бути в такому стані, щоб на момент імовірного воєнного конфлікту не постало б питання суттєвого її оновлення.

Саме тому, відстежуючи стан реформування воєнної сфери на сучасному етапі розвитку державотворення загалом і Збройних сил України та інших військових формувань зокрема, звертаємо увагу, що визначення воєнної безпеки, яке надано в Законі України «Про національну безпеку», практично дублює (підміняє) визначення «обороздатності», що зазначається в Законі України «Про оборону».

Воєнна безпека є станом захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності й демократичного конституційного ладу, а також інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз. Воєнною доктриною України передбачено, що для нашої держави воєнними загрозами є збройна агресія та порушення територіальної цілісності, активізація спеціальними службами розвідувально-підривної діяльності в Україні з метою дестабілізації внутрішньої соціально-політичної обстановки тощо. Отже, воєнною безпекою є стан внутрішніх і міжнародних умов життя, які нейтралізують або виключають можливість заподіяння особі, суспільству, державі, світовому співтовариству шкоди, тягнуть за собою воєнні загрози. Тобто воєнна безпека характеризується або відсутністю для її об'єктів воєнної загрози, або спроможністю гарантування мати можливість протистояти воєнним загрозам. Отже, воєнна безпека покликана вирішувати завдання щодо забезпечення збройного захисту територіальної цілісності, національної незалежності й

суверенітету держав; створення воєнних гарантій стабільності суспільного та державного ладу; підтримання громадянського миру в державі; запобігання терористичним діям кримінальних груп та організацій. Варто враховувати, що воєнна безпека забезпечується передусім комплексом економічних, політичних, дипломатичних та інших засобів, що спрямовані на вирішення міжнародних і внутрішніх протиріч, запобігання їх переходу у воєнно-силове протистояння. Головне варто відмітити те, що важливим аспектом воєнної безпеки є підтримання воєнної потужності, потенціалу держави відповідно до реальних і потенційних воєнних загроз.

У свою чергу, згідно з чинним законодавством, обороноздатністю держави є здатність держави до захисту в разі збройної агресії або збройного конфлікту. Одразу звертаємо увагу на те, що воєнний конфлікт і збройний конфлікт не одне й те саме. Збройний конфлікт є різновидом воєнного конфлікту і являє собою збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки зовні (внутрішній зовнішній конфлікт). А воєнний конфлікт є формою розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили; основними видами воєнного конфлікту є війна або збройний конфлікт (стаття 1 Закону України «Про національну безпеку»). Із цього визначення вбачається те, що, по-перше, обороноздатність держави має існувати лише в разі збройної агресії або збройного конфлікту. Якщо такі дії не відбуваються, то держава не володіє обороноздатністю. Упевнені, що обороноздатність держава повинна підтримувати завжди, не тільки в разі збройної агресії або збройного конфлікту. Також відзначимо, що з визначення, яке наведено в законодавстві,

незрозумілим видається, що саме держава здатна захищати (об'єкт захисту). Крім цього, обороноздатність, згідно із законодавством, уміщує в себе сукупність воєнного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації.

Обороноздатність держави повинна відображати рівень підготовки економіки, населення та збройних сил держави до відвернення зовнішньої агресії, захисту територіальної цілісності й незалежності держави. Обороздатність залежить від характеру реальних і потенційних воєнних загроз; ухилення держави до міжнародного співробітництва з метою колективної безпеки та спільної оборони; воєнного потенціалу, матеріальних і духовних спроможностей держави, її економічного, науково-технічного розвитку та наявності людських ресурсів; соціальної й міжнаціональної єдності суспільства та морально-психологічної готовності населення до захисту Вітчизни, що передбачено статтею 65 Конституції України; здатності державного й воєнного керівництва ефективно використовувати власні можливості. Основу (базис) становить бойовий потенціал Збройних сил, їх здатність запобігти збройному нападу на державу, а в разі агресії здатність відвернути її та спроможність заподіяти зворотній стороні поразку, що визначається кількістю та якістю військ (сил) і рівнем їхньої бойової готовності.

По-перше, відзначимо, що, на наш погляд, у законодавчому полі обороноздатність держави повинна бути визначена не тільки як концепт, який існує або діє лише в разі збройної агресії чи збройного конфлікту. На наше переконання, обороноздатність повинна бути забезпечена й у мирний час, коли відсутні реальні або потенційні випадки збройної агресії чи збройного конфлікту. І парламентарі повинні передбачити, що обороноздатність являє собою здатність держави в будь-який час мати спроможність забезпечити стабільність національних інтересів держави. По-друге, з наведеного визначення

обороздатності незрозумілим залишається об'єкт захисту. Ураховуючи, що законодавець наводить вичерпний перелік об'єктів, які захищає воєнна безпека, а саме державний суверенітет, територіальну цілісність, демократичний конституційний лад, варто також визначити на нормативно-правовому рівні, захист яких об'єктів підпадає в межі обороздатності держави. По-третє, зіставляючи визначення воєнної безпеки й

обороздатності держави, які визначені законодавством, можемо констатувати, що практично відсутня межа між ними. Ще раз звернемо увагу на те, що законодавець визначає воєнну безпеку як «захищеність», а обороздатність – як «здатність держави до захисту». Тому ці категорії потребують узгодження між собою, зіставлення, визначення, що є ширшим поняттям і як саме вони співвідносяться між собою.

Література

1. Григоренко Є. І. Конституційні засади проходження військової служби громадянами України : проблеми теорії та практики : монографія. Харків : Право, 2010. 280 с.
2. Брега А. В. Политический риск в обеспечении военной безопасности : теория и основы управления : автореф. дисс. ... докт. полит. наук : спец. 23.00.02. Москва, 2007. 35 с.
3. Тимків Я. Теорія і практика сучасної європейської політики безпеки : приклад Польщі : навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. 241 с.
4. Gould J. W., Kolb W. L. (red.). A Dictionary of the Social Science. London : Tavistock Publications, 1964. 629 p.
5. Hawkins J. M. The Oxford Reference Dictionary. Oxford : Oxford University Press, 1991. 780 p.
6. Кузнецов В. Н. Социология безопасности. Москва : Книга и бизнес, 2003. 286 с.
7. Військове право : підручник / за ред. І. М. Коропатніка, І. М. Шопіної. Київ : Алерта, 2019. 648 с.
8. Антюшин С. С. Военная безопасность как фактор стабильности российского общества (социально-философская концепция) : автореф. дисс. ... докт. филос. наук : спец. 09.00.11. Москва, 2005. 48 с.
9. Кузьменко О. В., Григоренко Я. О. Правові засади воєнної безпеки в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 5. С. 71–75.
10. Григоренко Я. О. Поняття воєнної сили у міжнародних відносинах. *Юридическая наука в условиях евроинтеграции Украины и Молдовы : современные ориентиры правового развития* : материалы Межд. наук.-практ. конф (г. Кишинев, Республика Молдова, 24–25 марта 2017 года). Кишинёв, 2017. С. 313–316.

References

1. Ghryghorenko, Ye. I. (2010), *Konstytucijni zasady prokhozhennja vijsjkovoji sluzhby ghromadjanamy Ukrajinjy : problemy teoriji ta praktyky : monoghrafija* [Constitutional frameworks of military service of Ukrainian citizens : challenges of theory and practice : a monograph], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
2. Breha, A. V. (2007), “Political risk in guaranteeing military security : theory and governance bases”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Political), 23.00.02, Moscow, Russia.

3. Tymkiv, Ja. (2011), *Teorija i praktyka suchasnoi' jevropejs'koi' polityky bezpeky : pryklad Pol'shhi : navch. posibnyk* [Theory and practice of modern European security policy : exemplified by Poland : study guide], Vydavnytstvo Lvivskoi politehniky, Lviv, Ukraine.
4. Gould, J.W. and Kolb, W.L. (red.), (1964), *A Dictionary of the Social Science*, Tavistock Publications, London, Great Britain.
5. Hawkins, J. M. (1991), *The Oxford Reference Dictionary*, Oxford University Press, Oxford, Great Britain.
6. Kuznetsov, V. N. (2003), *Socjologija bezopasnosti* [Security sociology], Knyga y biznes, Moscow, Russia.
7. Koropatnik, I. M. and Shopina, I. M. (2019), *Vijskove pravo : pidruchnyk* [Military law : a text book], Alerta, Kyiv, Ukraine.
8. Antiushin, S. S. (2005), “Military security as a stability factor of Russian society (social-philosophical concept)”, Thesis abstract for Doct. Sc. (Philosophy), 09.00.11, Moscow, Russia.
9. Kuzmenko, O. V. and Hrygorenko, Ja. O. (2018), “Legal fundamentals of military security in Ukraine”, *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*, no. 5, pp. 71–75.
10. Hrygorenko, Ja. O. (2017), “The concept of military force in the international relations”, *Jurydycheskaja nauka v uslovyjah evroyntegracyi Ukraini y Moldovi : sovremennye oryentyry pravovogo razvytyja : materyali mezhd. nauk.-prakt. konf* [Juridical science under the conditions of the European integration of Ukraine and Moldova : modern orientations of legal development : materials of intern. scient.-pract. conference], Kishinev, March 24–25, 2017, pp. 313–316.

УДК 340.134:347.73:336.131:004(477+4) DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2019-1-02>

Fintech: trends of development and regulatory policy

Bukharin H. O.

*Zaporizhia National University, Zhukovskogo str., 66, Zaporizhia, Ukraine
glebbukharin@gmail.com*

Key words:
FinTech, EU, financial services, harmonization, electronic financial services, personal data protection.

*Надійшло до редколегії:
22.03.2019*

*Прийнято до друку:
07.05.2019*

The paper analyses the development and present state of FinTech in Ukraine and in the European Union (the EU), its trends and prospective. It was studied the legal regulation of FinTech in Ukraine, defined the latest regulatory initiatives and made a comparison of such initiatives with the regulation of the EU. During the performance of the research, it was evidenced that due to the novelty of the topic there are not many scientific works on this matter. Moreover, practical development of the FinTech industry to some extent outruns its regulation in Ukraine and even in the EU. Therefore, FinTech service providers must fit within the regulation developed before the rise of the industry. It should be mentioned, that the core EU's FinTech regulatory acts such as Payment Services Directive 2, General Data Protection Regulation, Regulation on

Electronic Identification and Trust Services for Electronic Transactions in the Internal Market are capable to regulate and sustain proper functioning of the FinTech market within the EU. Ukrainian legislation, regulating the FinTech is not well developed compared to the EU. Since the beginning of the European integration process, the Ukrainian authorities are trying to implement the main regulatory concepts of EU to the national legislation and the FinTech area is not an exception. For instance, in 2017 the Ukrainian Parliament adopted the law “On Electronic Trust Services”, this law basically corresponds with the EU Regulation on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market. Another good example is a registration in the Parliament of the draft law “On Amendments to the Regulation of Transfer of Funds”, which is based on the EU Directive on Payment Services in the Internal Market 2.

It was established that the EU’s and Ukraine’s regulatory authorities and other participants of the market facilitate the development of FinTech by means of regulatory and advisory initiatives. In addition, considerable input is made by NGOs working in the area of technology and FinTech. It was concluded that Ukraine has partially implemented the European regulatory standards into the national legislation and continues harmonisation of the respective national law.

It was recognized that a subsequent harmonisation of the laws and implementation of the valuable European practical experience would play a significant role in the formation and the rapid development of FinTech in Ukraine.

Фінтех: тренди розвитку та регуляторна політика

Бухарін Г. О.

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
glebbukharin@gmail.com*

Ключові слова:

фінтех, ЄС, фінансові послуги, гармонізація законодавства, електронні фінансові послуги, захист персональних даних.

У статті досліджено процес розвитку й сучасний стан фінтех індустрії в Україні та Європейському Союзі (далі – ЄС), окреслено основні тенденції й перспективи розвитку. Досліджено відповідні законодавчі акти України та ЄС, виявлено низку особливостей законопроектів та ініціатив у сфері цифровізації й фінтех. Зокрема, проаналізовано такі законодавчі ініціативи в сфері фінтех, як Закон України «Про електронні довірчі послуги», Проект Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання переказу коштів тощо. Представлено характеристику діяльності державних органів влади, які беруть активну участь у регулюванні сфери фінтех шляхом як законотворчої діяльності, так і запровадження ініціатив щодо програм розвитку фінансового сектору, зокрема Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року від Національного банку України, Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та плану її реалізації, затверджену Кабінетом Міністрів України.

Виконано порівняння з основними законодавчими актами ЄС у сфері фінтех та ініціативами розвитку за цим напрямом. Серед законодавчих актів можна виокремити Регламент ЄС про

електрону ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій у межах внутрішнього ринку (eIDAS), Директиву ЄС про платіжні системи (PSD2), Регламент ЄС про захист персональних даних (GDPR). Також варто зазначити План дій, представлений Єврокомісією на початку 2018 року, і деякі передбачені ним ініціативи.

На основі аналізу виявлено потенційно прийнятні для України ініціативи, які можуть бути впроваджені вже в найближчий термін. Зростання регулювання поряд зі стрімким упровадженням інноваційних технологій є важливим підґрунтям для ефективного функціонування ринку фінансових послуг, використовуючи можливості фінтех. Доведено, що державні органи й інші учасники ринку сприяють активному розвитку фінтех індустрії законодавчими та іншими ініціативами рекомендаційного характеру.

Зроблено висновок, що нині основні підходи до регулювання електронних фінансових послуг у ЄС є частково імплементованими в національне законодавство, а запропоновані державними установами програми розвитку перебувають у процесі виконання.

Установлено доцільність подальшої поступової гармонізації законодавства України із законодавством ЄС, що створить базис для здійснення якісних змін у сфері фінтех.

In the beginning, it is necessary to determine a definition of the FinTech. As of the date, there is no consensus about what the term FinTech means. Basically, the term FinTech is a short form of financial technology. This phrase could be used to describe many concepts. Some of the authors use the definition of the FinTech to describe an industry, for example, Wharton Fintech Club provides suggest the following: “FinTech is an economic industry composed by the companies that use technology to make financial services more efficient” [13]. The Oxford English Dictionary provides with the product-based definition: “Computer programs and other technology used to support or enable banking and financial services” [14]. Patrick Schueffel, in his research dedicated to the definition of the FinTech concluded that the most commonly used definition of the Fintech is as follows: “Fintech is a new financial industry that applies technology to improve financial activities” [15]. The author of this article agrees with the “industry approach” in defining the FinTech, however, proposes a slightly amended version: “FinTech is a financial industry, which applies technology-

based products to improve quality of the financial services”.

Digital technology-based innovations in financial services (the FinTech) is developing in at a fast cruising pace. This emerging market provides customers with a wide range of innovative solutions and traditional financial services with increased usability. At the same time FinTech contains numerous risks and challenges financial stability. Therefore, policymakers, regulators, supervisors should consider an adequate regulatory response to the disruptive technologies [1, p. 58]. As at the date, the Ukrainian FinTech regulation requires more liberal and agile approach, therefore, performance of a deregulation and implementation of the new concepts is an essential measure. The prospective transformation raises a problem of the proper implementation of such new concepts. On the one side the most efficient approach is to implement legislation of the EU, on the other side, the regulators should take into account peculiarities of the existing legal system in Ukraine and consider appropriate harmonization.

There are not many scientific works dedicated to the topic, due to its novelty, the main sources of information are: the primary legislation, FinTech articles and guides, researches of non-governmental organisations and of regulatory authorities. Among other works, the author would like to mention the catalogue FinTech in Ukraine prepared by the USAID together with the innovative park UNITCity and the FinTech Guide 2018 prepared by the non-governmental organization Toplead.

FinTech services providers to a certain extent must fit within the regulation existed before acceleration of the industry. The regulatory approach depends upon the FinTech company organisation structure, the nature of its product and service. For example, the FinTech company and its activity could be subject to EU regulations or a member state's national law, or to be subject to any financial services' specific regulation.

The potential of the FinTech is not underestimated by regulatory authorities of the EU. Since early beginning policymakers began to analyse FinTech, its impact on the EU's economy, traditional financial markets and consumers of financial services. As a result of such examination, regulatory authorities started to amend already existing and implement new regulations and guidance for FinTech providers [2].

Influenced by the development of the FinTech, Europe's core financial regulatory and supervisory frameworks such as the Payment Services Directive and the Regulation on Markets in Financial Instruments were revised [3].

The General Data Protection Regulation (the GDPR), which has entered into force in May 2018, require from providers of services (including financial) to remodel their current approach to the privacy of data while processing, storing and using the client's information [4].

Recent initiatives provided to the EU regulators, emphasized on consideration of FinTech while amending old and adopting new regulations. At some point a complexity

of the regulation or its absence, a lack of supporting environment and infrastructure have a negative impact on the existing demand of the FinTech market.

As a response to these calls, the European Commission launched a future-oriented regulatory framework development program, which embracing trends of digitalisation and provides conditions for FinTech companies to scale-up its products from national to the EU level without damaging the EU's financial stability, consumer and investor protection.

In March 2018, the European Commission adopted the FinTech action plan aiming to make the European financial sector more innovative and competitive (the "Action Plan"). The Action Plan sets out 19 steps [5], namely:

- to increase the uptake of blockchain, artificial intelligence, cloud services and other innovative technologies in the financial sector;
- to enable Fintech business models to scale-up at the EU level;
- to increase security, cybersecurity and the integrity of the financial system;
- to set up the EU FinTech Laboratory (the non-commercial platform for cooperation between the EU, the EU member-states authorities and Fintech companies);
- to promote the EU Blockchain Observatory and Forum, which is already working on a strategy on distributed ledger technology and blockchain addressing all sectors of the economy and on analysis of the crypto industry;
- to consult the companies listed in Europe on the matter of digitisation of published information in order to interconnect national databases;
- to set up the workshops on cybersecurity;
- to present a blueprint with best practices for regulatory sandboxes (framework that allows innovators to conduct live experiments in a controlled environment, under a regulator's supervision) [6].

The mentioned above initiatives are focused on the increase of regulation toward technological innovations and prepare financial market of the EU to grasp the opportunities brought by new technologies.

To our view, some of the listed initiatives are very promising. Particularly, the author would like to admit the following:

- the EU Blockchain Observatory and Forum (the “Observatory”). This newly established organisation will help the EU to rescue new opportunities offered by blockchain, build expertise and facilitate leadership in this area. Among others, the Observatory will analyse actual trends, monitor and gather information, which explores the potential of blockchain technology. In addition, the Observatory will serve as a hub for regulators, public authorities, blockchain specialists and FinTech business representatives [7];

- the EU FinTech Laboratory. Development of the EU FinTech laboratory was one of the key objectives of the Action Plan. This institution is aimed at increase of the level of regulatory and supervisory capacity and knowledge about new technologies. The EU FinTech laboratory is a great training opportunity for representatives of the FinTech industry and regulators to address regulatory and supervisory concerns and to explain the technologies. It should be noted, that the European Commission, the European Supervisory Authorities and the European Central Bank will participate in the meetings. The first meeting focused on outsourcing to cloud in the banking and insurance sectors was held on 20 June 2018. [8] The second meeting of the EU FinTech Laboratory dated 19 November 2018 was dedicated to artificial intelligence [16];

- best practices for regulatory sandboxes. Within the framework of the Action Plan, 13 EU member states established “FinTech facilitators” (regulatory sandboxes) to provide general guidance to firms which are at initial stages of their existence. The “FinTech facilitators” create advantageous conditions for such firms, allowing them to access the market and

understand the rules quicker. From the regulator’s perspective, such initiative is an important source of information, helping the market players to have a better understanding of the FinTech business and the respective regulation. According to the European Commission, best practices will be implemented to the “best practice guide on regulatory sandboxes”.

The recent steps made by the EU show its intent to become a global FinTech hub, enabling the EU business and investors to use the opportunities granted by the “single market” of the European Union [9; 8].

Generally, Ukraine shows a positive trend, the government actively participate in the formation of the FinTech industry in Ukraine, gradually amending the national legislation based on the EU experience.

After execution of the Ukraine-EU Association Agreement (the “Association Agreement”) in September 2017 [9], Ukraine experienced significant transformation. The concept of the economic and legislative reforms, among others, included revision of the financial services regulation approach.

In 2017, the Ukrainian Parliament adopted the law “On Electronic Trust Services” [11], which mainly corresponds with the EU Regulation on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market, also known as the eIDAS. Also, later this year, the Parliament registered the draft law “On Amendments to the Regulation of Transfer of Funds”, which is written on the basis of the EU Directive on Payment Services in the Internal Market (also known as PSD 2).

The Ukrainian government is trying to facilitate the evolution of FinTech by means of creation of concepts and development programs. Namely, in June 2017, the National Bank of Ukraine (the “NBU”) approved “The Complex Programme for Development of the Financial Sector of Ukraine until 2020” (the “Development Programme”), which envisages:

- introduction of amendments to the legislation regulating financial services;
- increase in the share of international financial service providers operating in the local market;
- improvement of the regulation of non-banking financial services providers' activity;
- implementation of the bank ID system for remote identification of clients;
- introduction of the new licensing policy;
- introduction of the e-documents and digital storage of documents;
- increase in the share of online financial services;
- introduction of the non-cash economy;
- implementation of the ISO20022 standard;
- increase of security of financial services;
- increase of financial awareness of Ukrainian population; and
- protection of the customers [11].

In 2018, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved the “Concept for the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018–2020” (the “Concept”). The Concept stipulates digitalization in Ukraine, an introduction of the digital economy and further harmonisation of the national legislation with the respective EU regulations.

One of the most recent achievements is an introduction by the NBU of the mentioned above bank ID. In early October, the NBU issued Regulation No. 105, which amends certain NBU's regulations in the way, allowing to use the bank ID system as an instrument of identification for the provision of banking, financial and other administrative services to individuals. It should be mentioned, that the bank ID system can be applied not only by banks but also by non-banking institutions connected to the system. According to the NBU, the new

instrument should significantly increase usage of the banking and other services requiring identification of the individuals [12].

It seems that the latest FinTech regulatory initiatives will set up a basis for future developments. As compared Ukrainian, the EU initiatives have a more practical approach and concentrate on solving business issues.

Progressive European FinTech market and its regulation are evolving rapidly and providing Ukraine with an opportunity to learn. The gradual implementation of the EU legal framework has had a positive effect on the Ukrainian FinTech market.

Considering the novelty of innovative technologies, decisions and regulation adopted at early stages may set important precedents and consequences. Ukrainian government should continue to assess the adequacy of legislative regulation of FinTech, with the objective of embracing the benefits while mitigating risks.

To our view, among other factors, enhancement of the regulation in the EU is stimulated by pressure made by representatives of the FinTech business. The EU market has a strong demand and proposal for innovative solutions, which driving the government to be more agile in its activity. Meanwhile, the participants of less wealth and mature Ukrainian market are unable to create such pressure. Nevertheless, considering the growing interest and initiatives in FinTech area the situation may change in a short period of time.

As at the date, Ukraine has identified achievable goals and priorities of development for the next two years. The author believes, that implementation of the FinTech labs, tight coordination of the government with the representatives of the business, and the establishment of regulatory sandboxes in Ukraine will be the next step after adoption the EU framework regulation into the national legislation.

References

1. “Financial Stability Implications from FinTech : Supervisory and Regulatory Issues that Merit Authorities’ Attention”, *Financial Stability Board*, available at : <http://www.fsb.org/wp-content/uploads/R270617.pdf> (accessed : 05.02.2019).
2. Gerlach, E. and Simmons R.J. Fintech (2018), “The Fintech guide”, available at : <https://practiceguides.chambersandpartners.com/practice-guides/fintech-2018> (accessed : 21.01.2019).
3. “Payment services (PSD 2) – Directive (EU) 2015/2366”, *European Commission website*, available at : https://ec.europa.eu/info/law/payment-services-psd-2-directive-eu-2015-2366_en (accessed : 19.01.2019).
4. Snyder, N. “Top Five Impacts of GDPR on Financial Services”, *Fintech Finance*, available at : <https://www.fintech.finance/01-news/top-five-impacts-of-gdpr-on-financial-services/> (accessed : 15.02.2019).
5. “What is FinTech?”, *European Commission website*, available at : https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/fintech_en (accessed : 15.02.2019).
6. “FinTech : Commission takes action for a more competitive and innovative financial market : European Commission – Press release”, *European Commission website*, available at : http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-1403_en.htm?locale=en (accessed : 11.02.2019).
7. “European Commission launches the EU Blockchain Observatory and Forum : European Commission – Press release”, *European Commission website*, available at : http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-521_en.htm (accessed : 30.01.2019).
8. “First meeting of the EU FinTech Lab”, *European Commission website*, available at : https://ec.europa.eu/info/publications/180620-eu-fintech-lab-meeting_en (accessed : 26.01.2019).
9. “Upgrading the Single Market : more opportunities for people and business” : Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, available at : <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2015/EN/1-2015-550-EN-F1-1.PDF> (accessed : 01.02.2019).
10. (2017), “On Electronic Trust Services” : the Law of Ukraine dated October 5, 2017, № 2155-VIII, *Vidomosti Verhovnoy rady*, no. 45, art. 400, available at : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (accessed : 18.02.2019).
11. “Comprehensive Program of Ukrainian Financial Development until 2020” : the Decision of the Executive Board of the National Bank of Ukraine dated Постанова June 18, 2015, № 391, available at : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266> (accessed : 17.02.2019).
12. “The National Bank expanded opportunities for using distant for identifying natural persons through BankID of the NBU”, *Ofitsiyne web-predstavnytstvo Natsionalnogo Banku Ukrainy*, available at : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=79051070 (accessed : 02.02.2019).

13. McAuley, D. “What is FinTech?”, *Wharton FinTech*. available at : <https://medium.com/wharton-fintech/what-is-fintech-77d3d5a3e677> (accessed : 20.01.2019).
14. Oxford Living Dictionaries, available at : <https://en.oxforddictionaries.com/definition/fintech> (accessed : 28.12.2018).
15. Schueffel, P. (2016), “Taming the Beast : A Scientific Definition of Fintech”, *Journal of Innovation Management*, Vol. 4, iss. 4, pp. 32–54, available at : https://journals.fe.up.pt/index.php/IJMAI/article/view/2183-0606_004.004_0004 (accessed : 20.12.2018).
16. “Artificial Intelligence : 2nd Session of The EU Fintech Lab”, available at : https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/business_economy_euro/events/documents/finance-events-181119-programme_en.pdf (accessed : 18.02.2019).

Література

1. Вплив фінтех на фінансову стабільність : Регуляторні питання, які заслуговують на увагу влади. *Рада фінансової стабільності*. URL : <http://www.fsb.org/wp-content/uploads/R270617.pdf> (дата звернення : 05.02.2019).
2. Герлах Е., Сімонс Р. Дж., Фінтех 2018 : Керівництво фінтех. URL : <https://practiceguides.chambersandpartners.com/practice-guides/fintech-2018> (дата звернення : 21.01.2019).
3. Платіжні сервіси (PSD 2) – Директиви (EU) 2015/2366. *Сайт Європейської комісії*. URL : https://ec.europa.eu/info/law/payment-services-psd-2-directive-eu-2015-2366_en (дата звернення : 19.01.2019).
4. Снайдер Н. 5 найважливіших впливів Генерального регламенту про захист персональних даних на фінансові послуги. *Фінанси фінтех*. URL : <https://www.fintech.finance/01-news/top-five-impacts-of-gdpr-on-financial-services/> (дата звернення : 15.02.2019).
5. Що таке фінтех? *Сайт Європейської комісії*. URL : https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/fintech_en (дата звернення : 15.02.2019).
6. Фінтех : Комісія вживає заходів для більш конкурентного та інноваційного фінансового ринку : Європейська Комісія – Прес-реліз. *Сайт Європейської комісії*. URL : http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-1403_en.htm?locale=en (дата звернення : 11.02.2019).
7. Європейська Комісія запровадила європейський блокчейн. Форум : Європейська Комісія – Прес-реліз. *Сайт Європейської комісії*. URL : http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-521_en.htm (дата звернення : 30.01.2019).
8. Перша зустріч Євролаб Фінтех : *Сайт Європейської комісії*. URL : https://ec.europa.eu/info/publications/180620-eu-fintech-lab-meeting_en (дата звернення : 26.01.2019).
9. Модернізація єдиного ринку : більше можливостей для людей та бізнесу : повідомлення від Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського економічного та соціального комітету та Комітету регіонів. URL : <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2015/EN/1-2015-550-EN-F1-1.PDF> (дата звернення : 01.02.2019).

10. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 45. Ст. 400. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (дата звернення : 18.02.2019).
11. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року : Постанова Правління Національного банку України від 18 червня 2015 року № 391. URL : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266> (дата звернення : 17.02.2019).
12. Національний банк розширив можливості використання дистанційної ідентифікації фізичних осіб через Систему BankID НБУ. *Офіційне веб-представництво Національного банку України*. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=79051070 (дата звернення : 02.02.2019).
13. Макоулей Д. Що таке фінтех? *Вортон фінтех*. URL : <https://medium.com/wharton-fintech/what-is-fintech-77d3d5a3e677> (дата звернення : 20.01.2019).
14. Словники Оксфорд он-лайн. URL : <https://en.oxforddictionaries.com/definition/fintech> (accessed : 28.12.2018).
15. Шуфель П. Приборкання звіра : Наукове визначення фінтех. *Видання Інновації у менеджменті*. 2016. Vol. 4. Iss. 4. P. 32–54. URL : https://journals.fe.up.pt/index.php/IJMAI/article/view/2183-0606_004.004_0004 (дата звернення : 20.12.2018).
16. Штучний інтелект : 2-га сесія фінтех лаб. URL : https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/business_economy_euro/events/documents/finance-events-181119-programme_en.pdf (дата звернення : 18.02.2019).

РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 340.115:342.724

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2019-1-03>

Теоретико-методологічні засади розуміння принципу рівності

Журавльова Г. С.

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
zhuravlyovaganna@ukr.net*

Ключові слова:

*принцип права, принцип рівності,
засади принципу рівності,
нормативно-керівні начала.*

Надійшло до редколегії:

02.04.2019

Прийнято до друку: 13.05.2019

На основі наукової літератури розкриваються теоретико-методологічні засади розуміння принципу рівності. Особлива увага приділяється питанням ролі принципу рівності у правовій системі. У цій роботі йтиме мова про конституційні принципи права, насамперед, про принцип рівності та заборону дискримінації. Конституційна традиція визначає певний набір принципів права, які є фундаментальними для правової системи конкретної держави та дають змогу ідентифікувати її на правовій карті світу.

Theoretical and methodological principles of understanding of equity

Zhuravlova H. S.

*Zaporizhzhya national university, str. Zhukovsky, 66, Zaporizhzhya, Ukraine
zhuravlyovaganna@ukr.net*

Key words:

principle of law, principle of equality, principles of the principle of equality, normative-governing principles.

The role of the principles of law in the legal system is difficult to overestimate, since it refers to the link between the general and special in law, that is, the idea of law as such and a legal order, a rule. Principles of law have a special position as certain requirements-standards for legislation and administrative and judicial practice. Principles of law also play an important role in identifying legal traditions, since they form the basis of it and are system-building provisions.

From the normative position, the principles of law do not contain some elements of the law, which is explained by the specifics of their place in the system of law. In its essence, the principles of rights consolidate the system of law, form the backbone of the right, penetrate all its elements. In accordance with the general principles of law, the norms of law are interpreted and the framework of legal fields, branches and institutions is formed. Principles of law, in contrast to legal norms, have greater stability and stability, are fundamental. They are expressed in maximum general and universal normative prescriptions.

The initial normative and managerial principles provide a substantial, stable, regular legal link between the various rules of law and other normative requirements, serve as the main means

for guidance in lawmaking, systematization, interpretation and implementation of law. In case of discrepancy between legal norms and principles of law, the latter should be interpreted through the prism of the principles of law or brought into conformity with them. Such an integrative, permeating property of the principles of law determines their system-forming character in the system of law, which makes it possible to carry out comparatively legal analysis of legal systems more qualitatively.

The principles of law can be understood as a set of fundamental ideas and provisions that permeate and form the framework, the basis of the legal system and ensure the legitimacy of law-making, the application of law by adapting the abstract provisions of the law to specific life circumstances, which determines the assessment of the lawfulness of measures in accordance with the purpose determined by law.

It should be borne in mind that the jurisprudence distinguishes the branch principles of law, as well as the principles of law, which are interdisciplinary, and the principles inherent in individual institutions of law. In the context of our subject research, such principles will serve, respectively: a) inter-branch principles that are inherent in several principles of law, such as public law or procedural law: proportionality, prohibition of arbitrariness, adversarial, discretion, respect for state sovereignty and territorial integrity, non-interference in internal affairs, etc.;

b) the branch principles that are inherent in certain branches of law, in particular constitutional law, legality, respect for human rights, separation of powers, rule of law, social state, democratic state, democracy, political, economic and ideological diversity, protection of national interests, etc.; c) the principles of the Institute of Law, for example, the Institute of Human Rights, the inalienability and inalienability, the universality, the prohibition of arbitrary interference with private autonomy, judicial protection, etc.

The nature of constitutional principles is disclosed as a set of certain standards and requirements to the content of legislation, administrative and judicial practice, which define the leading ideas, concepts and constructions in constitutional law. Particular importance of the constitutional principles for the clarification of the essential content of constitutional rights and freedoms, which, in turn, determine the limits of state intervention in the field of freedom of the individual. Particular attention deserves attention to the delineation of the content of constitutional principles and human rights, although the latter are also similar to the principles of law, since they define the standards for their specification in legislation and law enforcement, as well as the relation between inter-sectoral, branch principles and principles of the institutes of law. Thus, the principle of equality is universal, since it is a system-based formulation of the substantive content of human rights and defines standards for the handling of public authorities with individuals in order to prevent unwarranted discrimination.

Роль принципів права у правовій системі складно переоцінити, оскільки йде мова про зв'язуючу ланку між загальним та особливим у праві, тобто ідеєю права як такого та правовим приписом, правилом. Принципи права посідають особливе положення як певні вимоги-стандарти до законодавства та адміністративної і судової практики. Принципи права також відіграють важливу роль в ідентифікації правової традиції, оскільки складають її основу та є системо утворюючими положеннями. Термін «правова традиція» введено в обіг Г. Берманом, який написав працю «Право та революція. Формування західної правової традиції» [1]. У вітчизняній науці цим терміном оперують Д. Вовк, М. Савчин, В. Кампо та деякі інші науковці. Оскільки у цій роботі йтиме мова про конституційні принципи права, насамперед, про принцип рівності та заборону дискримінації, то у відповідному ключі правомірно вживати термін «конституційна традиція». Таким чином, конституційна традиція визначає певний набір принципів права, які є фундаментальними для правової системи конкретної держави та дають змогу ідентифікувати її на правовій карті світу.

Принципи права (лат. "principium" засада, першооснова) є найважливішою частиною всього (principium est porissima pars cujuscue rei), «базовими нормативно-керівними засадами (імперативними вимогами), що визначають загальну спрямованість правового регулювання суспільних відносин» [2, с. 127]. Із нормативістської позиції принципи права не містять деякі елементи правової норми, що пояснюється специфікою їх місця у системі права. За своїм сутнісним змістом принципи права консолідують систему права, складають кістяк права, пронизують всі його елементи. У відповідності до загальних принципів права тлумачаться норми права та формується каркас правових сфер, галузей та інститутів. Принципи права, на відміну від правових норм, володіють більшою

стійкістю та стабільністю, носять фундаментальний характер. Вони виражаються у максимально загальних і універсальних нормативних приписах.

Як справедливо пише проф. А. Колодій, спочатку зміст принципів права намічається самим життям, спонтанно, у суспільних соціальних відносинах, що складаються в реальному житті та отримують пізніше регламентацію і захист з боку держави в комплексах суб'єктивних прав учасників правовідносин. Виникнення принципів права як загальносоціальних є необхідною умовою наступного їх закріплення у вигляді юридичних принципів і норм, тому що свідчить про актуальність їх для суспільства і необхідність їх юридичного оформлення. Саме так у надрах громадянського суспільства, в межах правоутворення, за допомогою юридичної практики зароджуються нові юридичні принципи, що еволюційно відмінюють дію застарілих, неактуальних принципів [3, с. 42].

Вихідні нормативно-керівні начала забезпечують суттєвий, стійкий, регулярний правовий зв'язок між різними нормами права та іншими нормативними приписами, служать основним засобом для орієнтиру в правотворчості, систематизації, інтерпретації та реалізації права. У випадку виявлення невідповідності правових приписів, норм принципам права останні повинні інтерпретуватися через призму принципів права або приводитися у відповідність до них. Така інтегративна, пронизуюча властивість принципів права визначає їх системоутворюючий характер у системі права, що дає змогу більш якісно здійснювати порівняльно-правовий аналіз правових систем. Оскільки правові принципи «виходять», власне, поза правові явища і процеси, беруть свою основу в економічній, соціальній структурі конкретного суспільства, специфіці менталітету його представників, вони служать основним орієнтиром та мірилом для виявлення

історичних, філософсько-етичних, соціально-економічних витоків права, зумовлюють особливості правового стилю юристів у різних типах суспільства [2, с. 74].

Принципи права можна розуміти як сукупність основоположних ідей та положень, які пронизують і складають каркас, основу правової системи та забезпечують легітимність правотворення, застосування права шляхом пристосування абстрактних положень закону до конкретних життєвих обставин, що зумовлює надання оцінки правомірності заходів відповідно до мети, яку визначає закон.

Згідно із Р. Циппеліусом, правосуддя добудовує (розвиває) право шляхом уточнення, доповнення або виправлення закону: 1) воно уточнює закон, визначаючи та опрацьовуючи можливі варіанти його тлумачення й обирає найбільш вдалий з них (добудова права *secundum legem*); 2) доповнює закон, домірковуючи його ідеї, зокрема за допомогою правила однакового поводження там, де бракує того чи іншого правила (відкрита добудова права *praeter legem*); 3) виправляє закон, відхиляючись від змісту слів закону там, де закон веде до несправедливих чи безглузвих результатів (відкрита добудова *contra legem*) [4, с. 116]. Тут ще існує аргумент на користь того, що принципи права є продуктом доктрини та судової практики, а в останній відіграють вирішальну роль, оскільки впливають на інтерпретацію писаного права та обґрунтування судових рішень, що є важливим для розвитку правової системи, особливо для захисту прав людини.

У свою чергу, рівність в описі А. Дайсі втілюється в характеристиці верховенства права, а саме в тому, що кожна людина, незалежно від її рангу або стану, підпорядковується ординарному закону (*ordinary law*) країни.

Принцип рівності за власною природою не тільки походить від природного права (права справедливості),

а являє собою, як й інші зазначені фундаментальні принципи, сучасне втілення принципів природного права [5, с. 70].

До основоположних принципів права С. Погребняк відносить принципи справедливості, рівності, свободи, гуманізму [6]. М. Савчин у якості фундаментальних цінностей права виділяє, окрім зазначених перших трьох, також гідність людини, солідарність, субсидіарність, толерантність, верховенство права [7, с. 138–163]. Зазначимо, що С. Погребняк, говорячи про гуманізм, та М. Савчин – про гідність людини, мають на увазі майже одне і те ж гідність, яка конкретизується у правах і свободах людини.

Необхідно мати на увазі, що у юриспруденції виділяють галузеві принципи права, а також принципи права, які мають міжгалузевий характер, та принципи, притаманні окремим інститутам права. У контексті нашого предмета дослідження такими принципами будуть слугувати, відповідно:

1) міжгалузеві принципи, які притаманні кільком принципам права, наприклад, публічному праву чи процесуальному праву: пропорційності, заборона свавілля, змагальності, диспозитивності, поваги державного суверенітету і територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи тощо;

2) галузеві принципи, які притаманні окремим галузям права, зокрема конституційному праву: законність, повага до прав людини, поділу влади, правової держави, соціальної держави, демократичної держави, демократії, політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, захисту національних інтересів тощо;

3) принципи інституту права, наприклад, інституту прав людини невід'ємності і невідчужуваності, універсальності, заборони свавільного втручання у приватну автономію, судового захисту тощо.

Ідея рівності протягом кількох тисячоліть була предметом розгляду видатних філософів та політичних діячів (Протагор, Платон, Аристотель, Пилип де Бомануар, Генрі Бректон, Ейке фон Репков, Гуго Гроцій, Томас Гоббс, Вольтер та інші). У певні історичні періоди рівність розглядалась по-різному.

Не втратило своєї актуальності це питання й сьогодні. У сучасній юридичній науці принцип рівності прав і свобод людини і громадянина неодноразово розглядався як у теорії права, так і в рамках спеціальних досліджень таких українських учених, як: О. Дашковська, В. Колісник, А. Колодій, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, М. Савчин, В. Шаповал, Ю. Тодика, М. Цвік. Натомість, незважаючи на те, що ідея рівності прав і свобод людини і громадянина нині постає в якості основи побудови всієї правової системи, а також на велику увагу з боку фахівців до цієї проблеми, й донині не вироблено загальноузгодженого підходу до розуміння сутності цього принципу та його співвідношення з іншими подібними за змістом принципами.

Крім того, уявлення про рівність також коливається між визнанням і перерозподілом, правом бути серед рівних і правом на рівну частку. Конституційне право насправді поєднує обидва підходи. Політичні права є не лише визнанням, а також насправді розподілом політичної влади або між органами влади. Аналогічним чином економічні права можуть визначати перерозподіл ресурсів, але вони регулюють визнання в тому, що вони не лише є запобіганням бідності, а також спрямовані на попередження маргіналізації та соціальної ізоляції.

Нарешті, конституційне право на рівність може виступати у формі певної нерівності, у таких, наприклад, приписах, як привілеї чи пільги, чи в положеннях, які забороняють дискримінацію у відношенні до раси, статі, інвалідності, віку тощо. Це може бути також орієнтація на різні сфери правозастосування, такі як

політична рівність, рівне оподаткування, рівність у сфері освіти, забезпечення рівного доступу до зайнятості і т.д. Тобто тут мова йде фактично про певні позитивні обов'язки або стверджувальні дії держави [8, с. 983].

Попри різноманіття поглядів на природу принципів права, домінуючим у них є поєднання природно-правового та позитивістського підходів. На думку О. Уварової, оптимальним поєднанням ідей природно-правової і позитивістської концепцій праворозуміння є визнання обов'язковості закріплених державою правил поведінки за умови їх відповідності визнаним у суспільстві цінностям справедливості, рівності, свободи і гуманізму, їх тлумачення у світлі цих цінностей, а також необхідності безпосереднього звернення до них у випадку законодавчого мовчання [9, с. 21]. На підставі такого інтегративного поєднання юридичних шкіл дослідниця розкриває особливості принципів права на фоні правових норм: 1) принципи права мають більший ступінь об'єктивності порівняно з нормами права, тобто вони набувають аксіоматичного характеру стосовно норм права; 2) відмінний характер нормативності принципів і норм; 3) більш стабільний характер принципів права; 4) принципи права виступають системоутворюючим елементом права; 5) відмінна структура принципів і норм права.

Вивчаючи джерела та чинники нерівності на глобальному ринку, німецький соціолог У. Бек вказує на нерівномірність щодо інвестування багатого Північчю бідного Півдня. Джерелом такої нерівності вбачається домінування підходу національної держави, які, насамперед, враховують національні інтереси, та відсутність кристалізації певних спільних загальнолюдських інтересів, у чому і виражається, за висловом Бека, «фундаментальна асиметрія сприйняття нерівності» [9, с. 64]. Далі вирізняються великі (транснаціональні, наднаціональні,

інтернаціональні та глобальні) та малі нерівності (у рамках національних держав). На основі аналізу зазначених типів нерівностей, Бек виділяє такі принципи нерівності: 1) національно-державна фрагментація та осудність глобальних нерівностей; 2) сприйняття соціальних нерівностей передбачає наявність норм рівності; 3) міжнаціональна непорівнюваність соціальних нерівностей; 4) затемнення (тобто усунення національними державами нерівності) легітимізує бездіяльність. Такі принципи призводять до того, що сильні і багаті держави перекладають ризик щодо негативних наслідків своїх рішень на бідні країни, що підсилюється усталеною парадигмою соціальних наук, у тому числі юридичною наукою [10, с. 66–69]. Така позиція зачіпає проблеми витоків та внутрішніх механізмів нерівності, які домінують сьогодні у світі та впливають на процес ухвалення рішень у рамках національних держав, на рівні транснаціональних і наднаціональних об'єднань, а також на глобальному рівні. Доволі визначальною обставиною для ухвалення таких рішень є, насамперед, національні інтереси, які формулюються та виступають домінантою саме з боку великих держав, яких ще Ф. Бродель називає державами-системами, чи, за словами І. Валлерстайна, державами-світами (наприклад, США, КНР, Європейський Союз, Японія тощо). За згаданими критеріями до цієї групи країн можна умовно віднести Росію, яка володіє значним ядерним потенціалом і сьогодні веде доволі агресивно війни у формі

традиційної (так званої конвенційної) війни, кібервійни, економічної війни. На нашу думку, така нерівність може бути подолана формуванням нової моделі колективної безпеки та формуванням координації зусиль на глобальному ринку щодо доступу до ресурсів, включно природних, так і фінансових, та з доступом до новітніх інформаційних технологій.

Природа конституційних принципів розкривається як сукупність певних стандартів та вимог до змісту законодавства, адміністративної та судової практики, які визначають провідні ідеї, поняття та конструкції в конституційному праві. Особливе значення конституційні принципи мають для з'ясування сутнісного змісту конституційних прав і свобод, які, у свою чергу, визначають межі втручання держави у сферу свободи індивіда. Окремої уваги заслуговує питання розмежування змісту конституційних принципів та прав людини, хоча останні також подібні до принципів права, оскільки визначають стандарти щодо їх конкретизації в законодавстві та правозастосуванні, а також співвідношення між міжгалузевими, галузевими принципами та принципами інститутів права. Таким чином, принцип рівності є універсальним, оскільки він є системоутворюючим щодо формулювання сутнісного змісту прав людини та визначає стандарти поведінки органів публічної влади з приватними особами задля попередження необґрунтованої дискримінації.

Література

1. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха реформирования / пер. с англ.; Гарольд Дж. Берман. 2-е изд. Москва: Изд-во МГУ: Издательская группа ИНФРА-М-НОРМА, 1998. 624 с.
2. Савчин М. Порівняльне правознавство. Загальна частина: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2006. 287 с.
3. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. № 3. С. 42–46.

4. Циппеліус Р. Юридична методологія / пер. з нім. Київ : Реферат, 2004. 176 с.
5. Шевчук С. Значення загальноправового принципу пропорційності для визначення конституційності обмежень щодо реалізації конституційних прав і свобод (зарубіжний досвід). *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2000. № 1(20). С. 69–76.
6. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.
7. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції : монографія. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2009. 372 с.
8. Rosenberg, Michel and Sajo, Andras (Eds.) *Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford : Oxford University Press, 2003. 1482 p.
9. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні : загальнотеоретична характеристика : монографія. Харків : «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с.
10. Бек У. Влада і контр влада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / пер. з нім. О. Юдіна. Київ : Ніка-Центр, 2015. 404 с.

References

1. Berman, G. J. (1998), *Zapadnaya tradiciya prava : epoha reformirovaniya* [Western tradition of law : the era of reform], Izdatelskaya gruppa INFRA-M NORMA, Moskow, Russia.
2. Savchin, M. (2006), *Porivnyalne pravoznavstvo. Zagalna chastina* [Comparative Law. General part : Teaching manual], Centr uchbovoy literaturi, Kiyv, Ukraine.
3. Kolodiy, A. M. (2012), *Principi prava : geneza, ponyattya, klasifikaciya ta realizaciya* [Principles of Law : Genesis, Concept, Classification and Realization], Almanah prava, Kyiv, Ukraine.
4. Tsipelius, R. (2004), *Yuridichna metodologiya* [Legal methodology], Referat, Kyiv, Ukraine.
5. Shevchuk, S. (2000), “The significance of the general principle of proportionality for determining the constitutionality of constraints on the implementation of constitutional rights and freedoms (foreign experience)”, *Visnik akademiy pravovih nauk ukrayni*, vol. 1, pp. 69–76.
6. Pogrebnyak, S. P. (2008), *Osnovopolojni principi prava : zmistovna harakteristika* [Fundamental principles of law (content characteristic)], Pravo Kharkiv, Ukraine.
7. Savchin, M. V. (2009), *Konstitucionalizm i priroda konstituciy* [Constitutionalism and the nature of the constitution], Lira, Uzhhorod, Ukraine.
8. Rosenberg, Michel and Sajo, Andras *Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford : Oxford University Press, 2003. 1482 p.
9. Uvarova, O. O. (2012), *Principi prava u pravozastosuvanni_ zagalnoteoretichna harakteristika* [Principles of law in law enforcement : general theoretical characteristic], Madrid, Kharkiv, Ukraine.
10. Beck Ulrich (2015), *Vlada i kontr vlada u dobu globalizaciy. Nova svitova politichna ekonomiya* [Power and counter-power on the eve of globalization. New World Political Economy], Nika-Centr, Kyiv, Ukraine.

РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 342.738:340.134

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2019-1-04>

Щодо питання правомірності використання біометричних даних особи у цифрову добу

Колодін Д. О., Єременко К. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, Україна*

Ключові слова:

біометричні дані, штучний інтелект, інформаційні технології, правомірність, персональні дані.

Надійшло до редколегії:

02.04.2019

Прийнято до друку: 13.05.2019

У статті досліджуються суспільні відносини щодо питання правомірності та моральності використання державою, соціальними мережами, іншими цифровими технологіями біометричних даних користувача. Авторами висувається теза про те, що у зв'язку зі стрімким розвитком технологій зі збирання та оброблення біометричних даних особи гостро постає питання необхідності законодавчого врегулювання такого роду відносин. Висновком за результатом дослідження стала теза про те, що існуюча вітчизняна нормативно-правова база щодо питання захисту біометричних даних особи є недостатньою, у зв'язку із чим слід, спираючись на закордонний досвід, доповнити її нормами, які б стосувались захисту саме біометричних даних особи.

To the question of the law measures of using the biometric data of the person in the digital epoch

Kolodin D. O., Yeremenko K. S.

National University "Odessa Law Academy", str. Fontanska, 23, Odessa, Ukraine

Key words:

biometric data, artificial intelligence, information technology, lawfulness, personal data.

The article explores social relations on the issue of legality and morality of use by the state, social networks, other digital technologies of biometric data. The problem of using biometric data of the person arose recently – with the development of information technology. The threat to the rights and interests of a wide range of persons arises from the use of personal data of a person for the commission of certain actions which can have legal consequences. For example, in the United States, the term “identity theft” is already used for this kind of offense. But, if we analyze the essence of such a concept, then in fact it is the theft of “identifiable” signs of a person (this includes not only the appearance, fingerprints, the image of the iris of the eye, DNA, as well as emotions, character, peculiarities of the individual’s behavior, etc.). The purpose of the article is to study the problem of using biometric data of a person, namely the possibility of using such information in terms of law and moral principles of society.

The authors put forward the thesis that due to the rapid development of technologies for the collection and processing of biometric data of a person, there is an urgent need for a legislative settlement of this kind of relationship.

Ukraine has now adopted the Law “On Protection of Personal Data”, but obviously with the rapid development of technologies, it is necessary to regulate at the legislative level the issues of the person’s biometric data and the methods and grounds for their protection.

Analyzing the legislation of Ukraine, it should be noted that Article 2 of the Law of Ukraine “On Protection of Personal Data” of 01.06.2010 stipulates that personal data is the information or set of information about an individual that is identified or can be specifically identified.

The subject of personal data, according to Art. 8 of the specified normative act, has the right: 1) to know about the location of the database of personal data containing his personal data, his purpose and name, the location and / or residence (residence) of the owner or manager of this database, or to give a corresponding order to obtain this information for authorized persons, except in cases established the law; 2) to receive information on the conditions for granting access to personal data, in particular information about third parties to which his personal data is transferred, contained in the appropriate database of personal data; 3) access to their personal data contained in the relevant database of personal data; 4) receive no more than thirty calendar days from the date of receipt of the request, except in cases provided for by law, the answer as to whether his personal data is stored in the appropriate database of personal data, as well as to receive the contents of his personal data which is stored; 5) make a motivated request with a protest against the processing of their personal data by state authorities, local self-government bodies in the exercise of their powers envisaged by law; 6) make a motivated request for the modification or destruction of their personal data by any possessor and manager of this database, if these data are processed illegally or are unreliable; 7) to protect their personal data from unlawful processing and accidental loss, destruction, damage in connection with intentional concealment, failure to provide or untimely provision thereof, as well as protection against providing information that is unreliable or defamatory of honor, dignity and business reputation an individual; 8) apply for the protection of his / her rights regarding personal data to bodies of state power, bodies of local self-government, whose powers consist of the protection of personal data; 9) to apply remedies in case of violation of the legislation on protection of personal data.

The conclusion of the study is the thesis that the existing domestic regulatory framework for the protection of biometric data of a person is insufficient, and therefore, based on international experience, it should be supplemented with norms that would directly regulate the protection of human biometric data.

З розвитком інформаційних технологій викрадення номерів та паролів від банківських карт через перехоплення персональної інформації хакерами – реалії сьогодення. Законодавчі бази багатьох країн світу вже регулюють такого роду правопорушення і встановлюють за них

юридичну відповідальність, адже викрадення майна особи однозначно є порушенням її законних прав.

А між тим технології не стоять на місці, і з виходом на нові рівні комфорту та безпеки все одно постають питання доцільності, можливості, правомірності

запровадження тих чи інших інформаційних розроблень у повсякденне життя людини.

Отже, наразі у світі виникла нова загроза: збір біометричних даних людини. Біометричні дані так чи інакше зберігаються у цифровому вигляді і передаються по мережах зв'язку. Якщо вони раптом опиняться в руках хакерів, проблема буде набагато серйознішою, ніж перехоплення номера банківської картки або пароля від інтернет-банку [1]. Карту можна заблокувати і випустити нову, пароль – змінити, а ось біометричні дані людині важко змінити, чи це є зовсім неможливим.

Проблема правомірності використання біометричних даних особи наразі є недостатньо розробленою як на національному рівні, так і у світі. Серед вітчизняних вчених, які вивчали питання використання персональних даних, можна назвати таких, як: Н.С. Кузнєцова, О.В. Кохановська, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, К.Г. Некіт та ін.

Метою статті є дослідження проблеми використання біометричних даних особи, а саме можливість використання такої інформації з точки зору права та моральних засад суспільства.

Проблема використання біометричних даних особи виникла нещодавно – з розвитком інформаційних технологій. Загроза правам та інтересам широкого кола осіб виникає у зв'язку з використанням особистих даних людини для вчинення тих чи інших дій, які можуть мати юридичні наслідки.

Наприклад, у США для такого роду правопорушення вже застосовується термін «identity theft» (якщо перекладати дослівно – крадіжка особистості). Але, якщо проаналізувати суть такого поняття, то фактично – це викрадення «посвідчувальних» ознак людини (до цього входить не тільки зовнішній вигляд, відбитки пальців, малюнок райдужної оболонки ока, ДНК, а також емоції,

характер, особливості поведінки індивіда тощо).

Наразі біометричні дані, які можна отримати найлегше, – це відбитки пальців, які активно використовують власники смартфонів (навіть бюджетних).

Окрім цього, можливо скопіювати зі смартфона голос його володільця, манеру розмови. Почувши фрагмент голосового запису, програми можуть відтворити тембр голосу, переводячи його на будь-яку фразу. Наразі зловмисники активно використовують такі можливості задля, наприклад, вимагання викупу, підставляючи таким чином іншу особу. Більше того, вже виникла можливість відтворення манери набору тексту на комп'ютері (тобто які пальці використовує і з якою силою натискає на які клавіші, з яким інтервалом).

Крім того, використовуються такі біометричні дані, як, наприклад, райдужна оболонка ока. І такий сканер вже застосовується у смартфоні Microsoft Lumia 950.

Слід зазначити, що банкомати СТВС Bank (Тайвань) вже здатні реагувати на риси обличчя та малюнок вен; це використовується замість звичних пластикових карт, сканеру QR-коду або перевірки за номером телефону.

Також цікавим є те, що в Канаді компанія «TD» спільно з «Mastercard» розробила NFC-браслет, який може розпізнати власника рахунку за особливостями його серцебиття та дозволяє здійснювати безконтактні платежі. Браслет працює тільки тоді, коли його носить власник.

Сьогодні відбитки легко «зняти» за допомогою камери високої роздільної здатності на відстані до 6 метрів, що успішно було продемонстровано ще в 2008 році німецькими хакерами: вони роздрукували відбитки пальця міністра внутрішніх справ ФРН, перезняті зі склянки, з якої він пив на прес-конференції. Перенести їх за допомогою лазера на силіконові подушечки і зробити якусь дію «від імені» чиновника (скажімо,

пограбувати ювелірний магазин) – вже простіше простого [2].

Також можливим є злам смартфона та передача біометричних даних хакерам. Так вже були «зламани» смартфони HTC One Max, Samsung Galaxy Note 4, Samsung Galaxy S5 і Galaxy S6, Huawei Mate 8.

А ось випадків масового злому систем на основі сканування райдужної оболонки ока, як у новому Samsung Galaxy Note 7, поки що немає.

Facebook вже давно здійснює аналіз персональних даних для встановлення родинних зв'язків (на основі аналізу лайків, коментарів, хештегів, активності переписки) з метою показу найбільш доцільної реклами користувачам [1]. І як результат, відзначають втрату довіри користувачів до Facebook.

Наведемо яскравий приклад масового контролю владою громадян із використанням новітніх технологій зі збору біометричних даних. Отже, вдається цікавим також зазначити, що на сьогодні в Китаї Синьцзян-Уйгурський автономний район (далі – СУАР) називають найбільшим соціальним експериментом сучасності, місцем, де відпрацьовується, нібито з метою боротьби з тероризмом і екстремізмом, модель встановлення майбутнього тотального електронного та біометричного контролю за населенням [3].

Більше того, ще у 2017 році в рамках «Програми з реєстрації населення» та безкоштовної програми «Медицина для всіх» жителі СУАР були зобов'язані пройти медичний огляд, у ході якого збиралися зразки ДНК, інформація про групу крові, біометричні дані (відбитки пальців, скан райдужної оболонки ока тощо).

Метою таких заходів було створення повної біометричної бази даних кожного мешканця СУАР у віці від 12 до 65 років.

Крім цього, були навіть записані зразки мовлення, тобто була створена голосова база, яка дозволить в подальшому автоматично встановлювати особу за фактом прослуховування будь-

якої розмови. Цікаво зауважити, що досвід СУАР поклав початок для створення голосової національної бази в усьому Китаї [3].

У телефони мешканців СУАР також були встановлені додатки, що дозволяють стежити за власником апарату і його активністю в мережі, включаючи всі дані в месенджерах, а також паролі і логіни. Вірніше, всім абонентам були вислані інструкції з установки цього додатка, після чого проводилися вибіркові перевірки на предмет наявності додатків в телефоні. У разі відсутності додатка, за даними місцевих громадських активістів, людину могли затримати на десять діб. Додаток дозволяло відстежувати, які файли переглядає людина на телефоні і пояснювати це тим, що державні органи оцінюють, чи немає в них загрози безпеці держави.

У 2016 році всім, хто користувався зарубіжними месенджерами, в СУАР закривали доступ до Інтернету та мобільного зв'язку.

Громадяни також зобов'язані оснащувати свої автомобілі датчиками, за якими супутники можуть відстежувати пересування машин. Машини без цих систем не можуть бути продані і їх не можна заправити на бензоколонці.

У даному регіоні на сьогодні працює, як мінімум, 40 тисяч камер, оснащених системою розпізнавання облич. У деяких місцях камери розвішані на стовпах через кожні 200 метрів і рутинно ідентифікують людей і номери машин. За деякими даними, камери автоматично повідомляють поліцію, якщо людина, яка викликає інтерес у силових структур, віддаляється від місця проживання або роботи на 300 метрів. Раніше державі треба було показувати свої документи, сьогодні держава без попиту дізнається по обличчю.

Бюджет у СУАР на впровадження IT-інфраструктури, програмне забезпечення та установку камер у регіоні зріс у 5 разів з 2013 року. Сканування і розпізнавання осіб відбувається як на

поліцейських ділянках, так і навіть на бензоколонках або на вході на головну автобусну станцію в Урумчі. За свідченням іноземних журналістів, перед тим як заправити бак машини, мешканцям доводиться підтверджувати свою особистість таким чином [3].

Окрім цього, слід зауважити, що на допиті конгресом США Марка Цукерберга його звинуватили в тому, що Facebook став платформою для наркодилерів. Після цього Facebook розробив штучний інтелект, який виявляє наркодилерів. Зокрема, така програма розпізнає світлини, на яких зображуються наркотики, інформація про купівлю-продаж наркотичних засобів тощо і видаляє їх [1].

Якщо аналізувати законодавство України, то слід зазначити, що стаття 2 Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 р. передбачає, що персональними даними є відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована.

Суб'єкт персональних даних відповідно до ст. 8 зазначеного нормативного акта має право:

1) знати про місцезнаходження бази персональних даних, яка містить його персональні дані, її призначення та найменування, місцезнаходження та / або місце проживання (перебування) володільця чи розпорядника цієї бази або дати відповідне доручення щодо отримання цієї інформації уповноваженим ним особам, крім випадків, встановлених законом;

2) отримувати інформацію про умови надання доступу до персональних даних, зокрема інформацію про третіх осіб, яким передаються його персональні дані, що містяться у відповідній базі персональних даних;

3) на доступ до своїх персональних даних, що містяться у відповідній базі персональних даних;

4) отримувати не пізніше як за тридцять календарних днів із дня

надходження запиту, крім випадків, передбачених законом, відповідь про те, чи зберігаються його персональні дані у відповідній базі персональних даних, а також отримувати зміст його персональних даних, які зберігаються;

5) пред'являти вмотивовану вимогу із запереченням проти оброблення своїх персональних даних органами державної влади, органами місцевого самоврядування під час здійснення їхніх повноважень, передбачених законом;

6) пред'являти вмотивовану вимогу щодо зміни або знищення своїх персональних даних будь-яким володільцем та розпорядником цієї бази, якщо ці дані обробляються незаконно чи є недостовірними;

7) на захист своїх персональних даних від незаконного оброблення та випадкової втрати, знищення, пошкодження у зв'язку з умисним приховуванням, ненаданням чи несвоєчасним їх наданням, а також на захист від надання відомостей, що є недостовірними чи ганьблять честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи;

8) звертатися з питань захисту своїх прав щодо персональних даних до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, до повноважень яких належить здійснення захисту персональних даних;

9) застосовувати засоби правового захисту в разі порушення законодавства про захист персональних даних [4].

Захист саме персональних даних здійснюється, переважно, за нормами цивільного законодавства, адже найбільш поширеним способом захисту у цьому випадку є відшкодування збитків.

Особа, чиї права було порушено, може застосувати й інші способи захисту прав, передбачені ст. 16 ЦК України, до яких належать:

- визнання права;
- визнання правочину недійсним;

- припинення дії, яка порушує право;
- відновлення становища, яке існувало до порушення;
- примусове виконання обов'язку в натурі;
- зміна правовідношення;
- припинення правовідношення;
- відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб [5].

При цьому видається за доцільне запровадити спеціальні норми, які б передбачали відповідальність за кожне

правопорушення у сфері використання і обігу персональних даних.

За результатами здійсненого дослідження варто зробити висновок, що захист персональних даних набуває важливого значення з огляду на швидкий розвиток новітніх технологій. Наразі в Україні прийнятий Закон України «Про захист персональних даних», але вочевидь зі стрімким розвитком технологій необхідно на законодавчому рівні врегулювати і питання біометричних даних особи та способи і підстави їх захисту. У зв'язку із цим законодавство у сфері охорони і захисту біометричних даних потребує постійного оновлення і вдосконалення, і для цього є можливим використання та застосування закордонного досвіду.

Література

1. Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки : Огляд інтернет-ресурсів. URL : <http://nbuviap.gov.ua/images/sozinfo/2018/20.pdf>.
2. В Китае разработали систему цифрового контроля за населением. URL : <https://rusimperia.org/tag/totalnyj-kontrol/>.
3. Кража личности : как преступники охотятся за биометрическими данными. URL : <https://rusimperia.org/tag/totalnyj-kontrol/>.
4. Про захист персональних даних : Закон України № 2297-VI від 30.01.2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № № 40-44. Ст. 356.

References

1. “Social Networking as an Information Security Factor : An Overview of Internet Resources”, available at : <http://nbuviap.gov.ua/images/sozinfo/2018/20.pdf>.
2. “China has developed a system of digital population contro”, available at : <https://rusimperia.org/tag/totalnyj-kontrol/>.
3. “Theft of personality : how criminals hunt for biometric data”, available at : <https://rusimperia.org/tag/totalnyj-kontrol/>.
4. (2010), “On protection of personal : Law of Ukraine”, available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.
5. (2003), “Civil Code of Ukraine”. 16.01.2003. № 435-IV, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, no. 40-44, art. 356.

Виконання зобов'язань за договором перевезення пасажирів автомобільним транспортом: на прикладі принципів виконання зобов'язань

Голенко І. П.

Господарський суд Луганської області? пр. Науки, 5, м. Харків, Україна

Ключові слова:

зобов'язання, виконання зобов'язання, договір, перевезення пасажирів автомобільним транспортом, принципи права.

Надійшло до редколегії:

19.04.2019

Прийнято до друку: 23.05.2019

Статтю присвячено дослідженню актуальних проблем у сфері виконання зобов'язань, що виникають з договору перевезення пасажирів автомобільним транспортом. Об'єктом дослідження стали суспільні відносини щодо перевезення пасажирів автомобільним транспортом. Предметом дослідження виступили національні та зарубіжні нормативно-правові акти у досліджуваній галузі, судова практика тощо. Дослідження проводиться на прикладі провідних принципів виконання зобов'язань, до яких слід віднести принципи реального і належного виконання зобов'язання, принципи розумності, справедливості і сумлінності. За результатами проведеного дослідження автор робить низку пропозицій щодо вдосконалення сучасного цивільного законодавства, а також обґрунтовує необхідність проектування і прийняття Кодексу України «Про перевезення автомобільним транспортом».

Fulfillment of obligations under the contract of passengers' carriage by road: exemplified by the principles of obligations fulfillment

Holenko I. P.

Economic Court of Lugansk region, ave. Nauky, 5, Kharkiv, Ukraine

Key words:

obligations, obligations, contract, carriage of passengers by automobile transport, principles of law.

The article is devoted to the study of actual problems in the implementation of obligations arising from the contract for the carriage of passengers by automobile transport.

The object of the study was the public relations regarding the carriage of passengers by road. The subject of the study was the national and foreign regulations in the research area, jurisprudence, etc.

The study is conducted on the example of the leading principles of fulfillment of obligations, which should include the principles of real and proper performance of the obligation, the principles of rationality, fairness and good faith.

Studying the principle of proper fulfillment of obligations, the author states that quality is one of the most important elements of the relations in question, and, accordingly, is one of the important conditions for fulfilling obligations arising from the contract for the carriage of passengers by automobile transport.

Based on the analysis of modern civil and transport legislation, the author comes to the conclusion that there is insufficient legal support for the relations under study. The author justifies his conclusions by the opinions existing in legal doctrine.

Exploring aspects of the fulfillment of obligations arising from the contract for the carriage of passengers by automobile transport, the author demonstrates a system of violations occurring in practice in this

area, citing specific cases from the materials of judicial practice as evidence.

According to the results of the study, the author designs a number of proposals for the improvement of modern civil legislation, and also provides a system of justifying factors in favor of the design and adoption of the Code of Ukraine "Transportation by the automobile transport".

Дослідження відносин щодо перевезень пасажирів автомобільним транспортом зумовлює необхідність аналізу виконання зобов'язань, які виникають із відповідного договору. Актуальність цього підкреслюється глобалізацією, науково-технічним прогресом, виникненням нових способів перевезення пасажирів таким транспортом та, відповідно, якісно новими зобов'язаннями у цій галузі. Отже, на стадії виконання цих зобов'язань на практиці виникає безліч порушень та правових питань.

Положення ЦК України не містять визначення термінів «виконання зобов'язання» та «виконання договірною зобов'язання». Проте у цивілістиці сьогодні є достатньо підходів до його визначення. Зокрема, згідно з підходом Т.В. Боднар «виконання договірною зобов'язання» визначається як сукупність фактичних та/або юридичних дій (у певних випадках – утримання від дії) сторін зобов'язання, спрямованих на реалізацію (здійснення) передбачених договором або законом їх суб'єктивних прав і обов'язків задля досягнення економічної і юридичної мети зобов'язання [1, с. 6]. Також визначають її більш вузьке за обсягом поняття «виконання договору». І.Б. Утехін його детермінує як здійснення сторонами фактичних та юридичних дій відповідно до умов договору, вимог актів цивільного законодавства та звичаїв ділового обороту [2, с. 4]. Приймаючи ці підходи за основу, зауважимо, що досліджуваним відносинам властива колосальна динаміка, яка пов'язана з виконанням відповідних зобов'язань, які виникають як з договору, так і з решти юридичних фактів. Цивільно-правовий договір є основним

юридичним фактом, але ж решта з них знаходиться із ним у взаємодії. Отже, центром таких відносин залишається саме зобов'язання з перевезення пасажирів автомобільним транспортом. З цієї причини у контексті цього дослідження вважаємо прийнятним термін «виконання зобов'язань», що виникають з відповідного договору.

Метою цієї статті є дослідження аспектів виконання зобов'язань, що виникають з договору перевезення пасажирів автомобільним транспортом й становлять мету цієї статті.

Слід звернути увагу на те, що нормативно-правового акту спеціальної дії, норми якого були б спрямовані на регламентацію відносин щодо перевезення пасажирів автомобільним транспортом, зокрема договірних, наразі немає. Положення ст.ст. 910, 911 ЦК України встановлюють загальні правила щодо договору перевезення пасажирів та багажу, коло прав й обов'язків пасажирів як сторони такого договору, але ж не враховують специфіки галузевих відносин сфери здійснення перевезення за ознакою виду транспорту. Водночас аналіз транспортного законодавства [3; 4; 5] свідчить про: 1) відсутність виваженої ієрархії та системи норм щодо виконання досліджуваних зобов'язань у його складі; 2) відсутність вказівок щодо взаємозв'язку та підпорядкування таких норм приватноправовим нормам, що регламентують цивільні договірні відносини з цього напрямку; 3) відсутність вичерпного переліку видів договірних відносин щодо перевезення пасажирів автомобільним транспортом, залежно від виду транспорту – автостоп, трансферні перевезення та інші. Все це обґрунтовує необхідність поглибленого вивчення

правових питань, пов'язаних із виконанням зобов'язань, що виникають з договору перевезення пасажирів автомобільним транспортом.

Окремі аспекти виконання зобов'язань щодо перевезень автомобільним транспортом були досліджені у межах самостійних робіт, присвячених цьому напрямку [6; 7]. Виконання зобов'язань з договорів щодо перевезення пасажирів автомобільним транспортом в національній цивілістиці були досліджені фрагментарно. Деякі питання з цієї тематики були розроблені у межах зарубіжної науки цивільного права [8; 9]. Проте у цих роботах не робляться акценти на стадії виконання зобов'язань, що виникають з відповідних договорів.

Виконання договірних зобов'язань регламентовані з позиції положень глави 48 ЦК України. Головні акценти виконання таких зобов'язань стали настільки сталими, що увійшли у теорію цивілістики як принципи. Отже, дослідимо виконання зобов'язань за договором перевезення пасажирів автомобільним транспортом на прикладі відповідних принципів.

Загалом у цивілістиці не склалося єдиного підходу щодо системи принципів виконання зобов'язання. Зокрема, Т.В. Боднар пропонує наступну систему принципів, на яких має засновуватись виконання договірної зобов'язання: першу групу цих принципів складають загальноцивілістичні принципи (свобода договору; свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; судовий захист цивільного права та інтересу). Другу – підгалузеві принципи зобов'язального права (справедливість; добросовісність; розумність). Третю групу принципів виконання договірної зобов'язання складають інституційні або спеціальні принципи виконання зобов'язань (принцип належного виконання; принцип обов'язковості договору) [1, с. 4]. Приєднуючись до цієї позиції, зауважимо, що, незважаючи на їх підпорядкованість зазначеним групам,

такі принципи є взаємопов'язаними залежно від того, яке зобов'язання виконується на практиці. Отже, розглянемо їх стосовно особливостей виконання зобов'язань за договором перевезення пасажирів автомобільним транспортом.

Одними з важливіших принципів виконання зобов'язань є принципи реального та належного виконання зобов'язання. Дійсно, під час виконання зобов'язань, що виникають з договору перевезення пасажирів автомобільним транспортом, є важливим дотриманням усіх умов договору та їх виконання таким чином й у такий спосіб, як це було передбачено на момент укладення такого договору. Розглядувані зобов'язання є видом зобов'язань з надання послуг. Отже, наведемо позицію Є.Д. Шешеніна, згідно з якою принцип реального виконання у зобов'язаннях з надання послуг знаходить обмежене застосування [10, с. 351]. Автор не надав пояснень цьому підходу. Проте припускаємо, що він мав на увазі те, що зобов'язання з надання послуг дуже поширені та мають різні забарвлення. Сучасна цивілістична модель договорів з надання послуг, зокрема, щодо перевезення пасажирів автомобільним транспортом, є повною протилежністю радянській, де предмет був визначений на типовому рівні. Таким чином, виконання таких зобов'язань також може й не мати певної аксіоми на стадії виконання. З цієї причини, як видається, у цивілістиці наразі не склалося єдиного підходу стосовно того, що саме має визначатись: реальне виконання або належне [11, с. 45]. Так, згідно підходу О.С. Іоффе реальне виконання є частиною належного виконання [12, с. 59–60]. Стосовно досліджуваного аспекту зауважимо, що зобов'язання з перевезення пасажирів автомобільним транспортом мають бути виконані належним чином. При цьому специфіка цих зобов'язань, на наш погляд, може припускати певні відходження сторін від виконання їх в натурі (реальне виконання), коли, наприклад, йдеться про

забезпечення безпеки пасажирів. Отже, виконання зобов'язань за договором перевезення пасажирів автомобільним транспортом не завжди може мати реальну форму. До того ж це не завжди потрібне. Так, О.М. Нечипоренко наводить слушний приклад, коли під час перевезень пасажирів таксі за певними маршрутами фактично всі умови є нормативно встановленими. Проте, коли такий договір є договором про приєднання, пасажир посадкою і оплатою послуг акцептує оферту перевізника щодо перевезення за певним маршрутом та самостійно обирає момент припинення (виконання) договору і реалізує його шляхом виходу з таксі [7, с. 116]. А іноді реальне виконання є просто неможливим. Так, І.О. Безлюдько звертає увагу на те, що особливістю виконання договору повітряного перевезення є неможливість для перевізника видати вантаж, аналогічний втраченому [13, с. 123]. Таке зауваження є справедливим й стосовно розглядуваних відносин. У зв'язку із цим ми солідарні із підходом М.М. Сібільова, згідно яким «...роль цього принципу поступово буде зменшуватися» [14, с. 419].

Належне виконання зобов'язання є важливим принципом зобов'язального права, адже його основу покладено у диспозицію ч. 1 ст. 526 ЦК України. Цей принцип не є «монолітним» за своєю архітектонікою та складається із деяких самостійних, що прямо визначено у законі. Так, йдеться про виконання зобов'язання належними сторонами (ст. 527 ЦК), строк (термін) виконання зобов'язання (ст. 530 ЦК), місце його виконання (ст. 532 ЦК), належним предметом (ст.ст. 533, 539 ЦК) та ін.

Видається, що принцип належного виконання договірною зобов'язання, зокрема, тих, що виникають з договорів щодо перевезення пасажирів автомобільним транспортом, містить у собі важливіші умови (крім тих, що прямо передбачені законом), які зумовлюють таке виконання. Вважаємо, що однією з головних умов виконання розглядуваних

зобов'язань є умова про якість.

В економіці щодо визначення питань якості у відносинах з перевезення пасажирів автомобільним транспортом вченими зазначається, що сучасна система пасажирського транспорту у містах не здатна забезпечити належного рівня якості обслуговування пасажирів через недостатню кількість маршрутів, відповідних транспортних засобів, бажання власників маршрутів якомога щільніше наповнити транспортний засіб пасажирами тощо [15, с. 14]. Незадоволення пасажирів якістю перевезення автомобільним транспортом часто обговорюється й у пресі [16].

Аналіз ЦК України свідчить, що умова про якість у його нормах окремо не визначається. Дотримуватись такої умови сторони договірною зобов'язання змушують лише положення ст. 526 ЦК України, яка врегульовує таке правило на загальному рівні. Можливо, для сталих видів сучасних правовідносин цього й достатньо, але в умовах недостатнього легального забезпечення відносин щодо перевезення пасажирів автомобільним транспортом це може привести до непорозумінь на практиці та до порушень відповідного договору через його хибне тлумачення.

Слід зазначити, що у законі є нормативно-правові акти, зміст яких спрямовано на визначення критеріїв якості у сфері таких перевезень [17; 18]. Проте аналіз їх змісту, зокрема позицій щодо визначення критеріїв та методів оцінки якості у цій галузі, свідчить про їх спрямованість на забезпечення контролю такої якості з боку компетентних органів державної влади, а не самими пасажирами. На відміну від відносин щодо перевезення пасажирів авіаційним транспортом, наразі не встановлено систему класів комфорту, які інформують пасажирів про ступінь комфорту, інші переваги під час користування тим чи іншим видом автомобільного транспорту або навпаки – певні незручності. Можливо з цією причиною судова

практика щодо захисту пасажирів умов щодо якості надання перевізником послуги з перевезення автомобільним транспортом є фрагментарною. Своєю чергою це можна пояснити тим, що незадоволення пасажирів як суб'єктивний фактор не встигає накопичуватись через відносну нетривалість поїздки (подорож міськими та міжміськими маршрутами), зокрема, порівняно із тривалістю подорожі пасажирів залізничним транспортом. Виходячи з наведеного, вважаємо, що відсутність прямої вказівки стосовно дотримання якості як однієї з головних умов виконання договірних зобов'язань може призвести до хибного правозастосування. Так, йдеться про неприйняття кредитором-пасажиром зобов'язання, яке боржник-перевізник виконав належним чином. Натомість через непоінформованість пасажирів про якість перевізної послуги та інші суттєві умови, які характеризують якість цієї послуги, перевізник може не отримати очікуваний прибуток, адже фізичні особи нею не скористуються. У зв'язку із цим пропонуємо доповнити ЦК України статтею 527-1 із назвою «Виконання зобов'язання відповідно до якості предмету виконання» із наступним змістом: «Зобов'язання має виконуватись відповідно до вимог якості, які обумовлені законом, договором, звичаєм ділового обороту або є прийнятними сторонами договору щодо речі, робіт або послуг, якими обумовлений предмет зобов'язання». Вважаємо, що зміст цієї норми сприятиме більш чіткому формуванню умов під час складання договорів перевезення пасажирів автомобільним транспортом на практиці та виконанню їх належним чином. Такий підхід орієнтує на просування «якості» як принципу виконання зобов'язань, але це потребує окремих розробок.

Добросовісність, розумність та справедливість займають окреме місце у системі принципів виконання зобов'язань. Стосовно принципу розумності зауважимо, що водій, керуючись ним,

може відхилитись від заданого маршруту з метою економії часу, однак таке відхилення може суперечити інтересам окремих пасажирів. Отже, під час виконання розглядуваних зобов'язань сторони договору з перевезення пасажирів автомобільним транспортом мають використовувати принцип розумності обопільно.

Добросовісність являє собою досить складну та полісемантичну категорію. Досліджуючи принцип добросовісності, Д.Г. Павленко доходить висновку про наявність особливостей під час реалізації цього принципу в різних інститутах цивільного права. Зокрема, автор зазначає, що корпоративним правовідносинам та правовідносинам представництва добросовісності представників притаманні окремі моральні ознаки, зокрема, в правовідносинах власності використовується особлива концепція добросовісного набувача тощо [19, с. 4]. Вважаємо, що під час виконання досліджуваних зобов'язань не може бути однополярного вектору стосовно принципу добросовісності. Тобто це не може бути «обов'язком» тільки перевізника або тільки пасажирів. При цьому дотримання принципу добросовісності у такому контексті має мати як активний, так і пасивний характер: пасажир має добросовісно дотримуватись правил щодо перевезень й утримуватись від їх порушень (зокрема, від безквіткового проїзду); перевізник має добросовісно ставитись до виконання своїх обов'язків за договором й утримуватись від порушень прав пасажирів.

Принципи добросовісності та справедливості є тісно пов'язаними між собою. І.Г. Бабіч, зауважує, що під час виконання зобов'язань принцип справедливості зумовлює відсутність зловживання правом як одну з умов поведінки [20]. Видається, що це стосується й досліджуваних відносин. На жаль, зловживання правом у

перевезенні пасажирів автомобільним транспортом зустрічається досить регулярно. Частіше за все це пов'язано із поведінкою водіїв, заробіток яких зазвичай залежить від кількості пасажирів, які перевозяться пасажирським транспортом у межах міста (зокрема, міські автобуси, таксі тощо). У зв'язку із цим наведемо приклад з судової практики, згідно з яким Позивач ОСОБА_2 звернувся в суд з позовом до відповідача суб'єкта підприємницької діяльності – фізичної особи ОСОБИ_3 про визнання незаконною відмови в перевезенні громадським транспортом, посилаючись на те, що 27.12.2013 р. об 11 год. на зупинці «Тубдиспансер» на вул. Микулинецькій водієм ОСОБА_5 йому було відмовлено у пільговому проїзді в маршрутному автобусі № 18, оскільки в автобусі уже перебувало 6 пільгових пасажирів. У ході судового засідання судом встановлено, що під час посадки позивача в автобусі маршруту №18 було одночасно 6 пільговиків, а тому суд приходить до переконання, що відповідач не порушив прав позивача щодо пільгового перевезення пасажирів, оскільки здійснював перевезення 6 пільговиків одночасно, що відповідає вимогам закону [21]. У задоволенні позовних вимог за цією справою суд відмовив. У тексті наведеного рішення суду не сказано, яким чином суд зробив висновок про зайняття усіх передбачених у законі пільгових місць. Вважаємо, що у цьому випадку суд спирався тільки на показання відповідача: копії пільгових документів не залишаються зазвичай у водія, а присутність тих пільговиків, які отримали цю послугу 27.12. 2013 р., на даному судовому засіданні як свідків також вбачається нереальною. Отже, ми маємо яскравий приклад «видавлювання» пільговиків представниками автоперевізників у межах зобов'язань щодо перевезення пасажирів автомобільним транспортом задля підвищення комерційної вигоди. Це зводить нанівець дотримання принципів

добросовісності та справедливості у таких зобов'язаннях. Безумовно, цю проблему можна вирішити шляхом підвищення заробітної плати водіям, й, відповідно, найняти на посади водіїв більш ввічливих, кваліфікованих та усвідомлених людей. Адже автоперевізнику як підприємцю це не вигідно, а отже, не потрібно. Таким чином, дотримання принципів справедливості та добросовісності ще тривалий час буде слабкою стороною під час виконання зобов'язань, що виникають з договору перевезення автомобільним транспортом у наведеному вище аспекті. Єдиним реальним шляхом подолання зазначеної проблеми вбачається розроблення й впровадження у роботу автоперевізників системи моральних принципів і правил, які вже існують у суспільстві. Зокрема, йдеться про «Кодекси честі», які вже запроваджені у системі правоохоронних органів [22], прокуратури [23] тощо. Такий підхід має сприяти підвищенню моральних та ділових якостей серед водіїв, людяному відношенню до пасажирів та, відповідно, більш обізнаному дотриманню сторонами зобов'язань, що виникають з договору перевезення пасажирів автомобільного транспорту, принципів добросовісності та справедливості. Є дуже багато й дзеркальних ситуацій. Маємо на увазі, що представники перевізників досить часто зустрічають невдячну та неввічливу аудиторію серед пасажирів. Так, згідно з Рішенням суду від 14.03.2013 р. у Справі № 187/45/13-ц [24] транспортному засобу водія таксі було спричинено матеріальну шкоду протиправними діями пасажирів, які знаходились у нетверезому стані. Таким чином, положення «Кодексу честі» перевізника пасажирів на автомобільному транспорті мають містити окремі пункти й відносно пасажирів, мають бути доступні для ознайомлення у відповідному виді транспорту.

Розглянуті принципи виконання договірних зобов'язань стосовно досліджуваних договірних відносин є провідними. Проте їх перелік не є

вичерпним. Аналіз цих принципів надав можливість зробити такі висновки:

1) сучасний стан легального забезпечення досліджуваних відносин є недосконалим та нездатний до якісного забезпечення таких відносин на практиці. Це пояснюється тим, що ЦК України як основний акт цивільного законодавства не може містити системи норм щодо забезпечення виконання зобов'язань, які виникають з договорів перевезення пасажирів автомобільним транспортом. Водночас спеціальне законодавство з цього напрямку побудоване на радянській системі законодавства й містить у своєму складі не приватноправові, але ж публічно-правові засади щодо регулювання цих відносин. Отже, робота з їх удосконалення шляхом насичення їх складу відповідною кількістю норм цивільно-правової спрямованості вбачається безглуздою.

2) Практичні аспекти виконання зобов'язань, що виникають з договору перевезення пасажирів автомобільним транспортом, свідчать про те, що принципи виконання зобов'язань з цього напрямку не проявляють себе однозначно, що дає підстави вважати досліджувані зобов'язання унікальними й, користуючись підходом Н.Р. Майданік [25, с. 114], такими, яким властиві аномалії на стадії виконання.

3) Відносини щодо перевезення

пасажирів автомобільним транспортом різноаспектні з огляду на види транспорту, якими робляться перевезення, режими перевезення (маршрутні, регулярні, нерегулярні тощо), потреб самого пасажирів (одностороння відмова від реального виконання договору – дострокове завершення подорожі транспортом за власним бажанням) та ін. Отже, передбачити єдиний алгоритм виконання зобов'язань, які виникають із відповідної системи договорів, видається досить складним і непрактичним.

Видається, що наведене яскраво зумовлює необхідність розроблення та прийняття окремого нормативно-правового акту спеціальної дії з цього напрямку, а саме – Кодексу України «Про перевезення автомобільним транспортом». Зміст цього проекту Кодексу має містити норму відсильного характеру щодо загальних засад виконання зобов'язань, зокрема щодо принципів, й, відповідно, деталізувати умови виконання зобов'язань, що виникають з договорів щодо перевезення пасажирів автомобільним транспортом.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в аналізі правових питань щодо забезпечення зобов'язань, що виникають з договору перевезення пасажирів автомобільним транспортом, юридичної відповідальності сторін за цим договором тощо.

Література

1. Боднар Т. В. Теоретичні проблеми виконання договірних зобов'язань (цивільно-правовий аспект) : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2005. 442 с.
2. Утехін І. Б. Виконання договорів з передачі майна у власність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 20 с.
3. Про транспорт : Закон України від 10.10.94 р. № 232/ 94. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=232%2F94-%E2%F0>.
4. Про автомобільний транспорт : Закон України від 05.04.2001 р. № 2344-III. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2344-14>.
5. Про затвердження Правил надання послуг пасажирським автомобільним транспортом : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 176. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-in/laws/main.cgi?page=1&nreg=176-97-%EF>.
6. Мінченко А. О. Договір перевезення пасажирів та багажу залізничним транспортом :

- автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2011. 21 с.
7. Нечипуренко О. М. Цивільно-правове регулювання перевезень таксі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2008. 20 с.
 8. Хеиготова С. Е. Правовое регулирование перевозки пассажиров автомобильным транспортом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Ростов на Дону, 2007. 196 с.
 9. Гуржей С. Ю. Перевозка пассажиров городским общественным транспортом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2007 : РГБ, 2007. (Из фондов российской государственной библиотеки) URL : <http://diss.rsl.ru/diss/07/0722/070722031.pdf>.
 10. Шешенин Е.Д. Общие проблемы обязательств по оказанию услуг. *Антология уральской цивилистики. 1925–1989 : Сборник статей.* Москва : «Статут», 2001. С. 346–352.
 11. Зобов'язальне право : теорія і практика : навч. посібн. для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів / О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць та інші; за ред. О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 912 с.
 12. Иоффе О. С. Обязательственное право. Москва, «Юрид. лит.», 1975. 880 с.
 13. Безлюдько І. О. Договір перевезення вантажу повітряним транспортом за цивільним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2005. 197 с.
 14. Сібільов М. Договірне зобов'язання та його виконання. *Вісник Академії правових наук України.* 2003. № 2-3. С. 414–424.
 15. Маргіта Н. О., Ярема Н. О. Оцінка якості системи транспортного обслуговування пасажирів м. Львова. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету.* 2017. Вип. 16. Ч. 2. С. 10–14.
 16. Незадоволення пасажирів маршрутками зростає – опитування // DW. URL : <https://www.dw.com/uk/%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%8F/a-14998387>.
 17. Про затвердження Порядку і умов організації перевезень пасажирів та багажу автомобільним транспортом : Наказ Міністерства транспорту України від 21.01.98 р. № 21. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0257-98>.
 18. Розділ 4 Державного класифікатору соціальних стандартів та нормативів : Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 17.06.2002 № 293. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0293203-02>.
 19. Павленко Д. Г. Принцип добросовісності в договірних зобов'язаннях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 19 с.
 20. Бабіч І. Г. Гарантії забезпечення виконання зобов'язань : Актуальні проблеми держави і права. URL : <http://www.apdp.in.ua/v66/04.pdf>.
 21. Рішення Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 24.03.2014 у Справі №607/1061/14-ц. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39438174>.
 22. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 р. № 1179. URL : <http://0s.pjqww33o.ojqwiyi.m5xxmltvme.cmle.ru/laws/show/z0628-12>.
 23. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів : Затверджений Всеукраїнською конференцією прокурорів 27.04.2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0001900-17>.
 24. Рішення Петриківського районного суду Дніпропетровської області від 14.03.2013 р. у Справі № 187/45/13-ц. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29972311>.

25. Майданик Н. Поняття аномалій зобов'язань у цивільному праві України. *Jurnalul juridic national* [Національний юридический журнал]. 2014. № 6. С. 111–114.

References

1. Bodnar, T. V. (2005), “Theoretical Problems of Contractual Obligation (Civil legal aspect)”, Thesis abstract for Doct. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03. Kiev, Ukraine.
2. Utehin, I. B. (2009), “Execution of contracts for the transfer of property to the property”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03. Kiev, Ukraine.
3. “On transport” : Law of Ukraine dated 10.10.1994, № 232/ 94, available at : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=232%2F94-%E2%F>.
4. “On automobile transport” : Law of Ukraine dated 05.04.2001, № 2344-III, available at : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2344-14>.
5. “On approval of the rules for the provision of services by passenger motor transport from” : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 18.02.1997, № 176, available at : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-in/laws/main.cgi?page=1&nreg=176-97-%EF>.
6. Minchenko, A. O. (2011), “Contract for the carriage of passengers and luggage by rail”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03. Kiev, Ukraine.
7. Nechipurenko, O. M. (2008), “Civil regulation of taxi transportation”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03. Odesa, Ukraine.
8. Heigetova, S. Y. (2007), “Legal regulation of carriage of passengers by road”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03. Rostov na Donu, Russia.
9. Gurjey, S. U. (2007), “Carriage of passengers by public transport”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03. Moscow, (Iz fondov rossiyskoy gosudarstvennoy biblioteki), available at : <http://diss.rsl.ru/diss/07/0722/070722031.pdf>.
10. Sheshenin, Y. D. (2001), “Common problems with service obligations”, *Antologiya uralskoy civilistiki. 1925–1989* : Sbornik statey, Status, Moscow, pp. 346–352.
11. Dzera, O. V., Kuznecova, N. S., Luc, V. V. et al. (1998), *Zobov'язalne pravo : teoriya i praktika. Navch. posib. dlya studentiv urid. vuziv i fac. univ-tiv* [Compulsory Law: Theory and Practice: Teaching manual for students], Urinkom Inter, Kiev, Ukraine.
12. Yoffe, O. S. (1975), *Obyazatelstvennoye pravo* [Compulsory Law], “Yurid lit.”, Moscow, Russia.
13. Bezludko, I. O. (2005), “The contract of carriage of goods by air transport under the civil law of Ukraine”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03. Kiev, Ukraine.
14. Sibilyov, M. (2003), “The contractual obligation and its fulfillment”, *Visnik Akademiyi pravovih nauk ukrayini*, no. 2–3, pp. 414–424.
15. Margita, N. O. and Yarema, N. O. (2017), “Assessment of the quality of the passenger transportation system in Lviv”, *Naukoviy Visnik Ujhorodskoho nacionalnoho universytetu*, Iss. 16, part. 2, pp. 10–14.
16. “Passenger dissatisfaction with minibuses is increasing – poll”, available at : <https://www.dw.com/uk/%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%8F/a-14998387>.
17. “On Approval of the Procedure and Conditions for Organizing the Carriage of Passengers and Luggage by Road” : Order of the Ministry of Transport of Ukraine of 21.01.98. № 21,

available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0257-98>.

18. “Section 4 of the State Classifier of Social Standards and Standards” : Order of the Ministry of Labor and Social Policy of Ukraine No. 293 of June 17, 2002, available at : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0293203-02>.
19. Pavlenko, D. G. (2009), “The principle of good faith in contractual obligations”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03, Kiev, Ukraine.
20. Babich, I. G. “Commitment guarantees”, *Actualni problemi derjavi i prava*, available at : <http://www.apdp.in.ua/v66/04.pdf>.
21. “The decision of Ternopil city district court of Ternopil region of 24.03.2014 in Case No. 607/1061/14-c.”, available at : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39438174>.
22. “On approval of the Rules of Ethical Conduct of Police” : Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 09.11.2016 No. 1179, available at : <http://0s.pjqww33o.ojqwiyi.m5xxmltvme.cmlle.ru/laws/show/z0628-12>.
23. “Code of Ethics and Conduct for Prosecutors” : Approved by the All-Ukrainian Conference of Prosecutors on 04/27/2017, available at : <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0001900-17>.
24. “Decision of the Petrykivsky District Court of Dnipropetrovsk region of March 14, 2013 in Case No. 187/45/13-c.”, available at : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29972311>.
25. Maydanik, N. (2014), “The concept of anomalies of obligations in the civil law of Ukraine”, *Jurnalul juridic national*, no. 6, pp. 111–114.

УДК 347.238.3(4/8)

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2019-1-06>

Зарубіжний досвід управління та обслуговування багатоквартирних житлових будинків

Савицький А. Я.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, Україна*

Ключові слова:

зарубіжний досвід, управління, обслуговування, багатоквартирні житлові будинки, ОСББ, об'єднання співвласників.

Надійшло до редколегії:

19.04.2019

Прийнято до друку: 23.05.2019

У статті досліджується зарубіжний досвід нормативної регламентації інституту управління та обслуговування багатоквартирних житлових будинків. Об'єктом дослідження стали суспільні відносини, які виникають під час здійснення особами їх права на управління та обслуговування багатоквартирних житлових будинків у різних країнах світу. Предметом дослідження виступили закордонні нормативні положення, які регламентують управління та обслуговування багатоквартирних житлових будинків. Проаналізовано та встановлено головні тенденції та новації закордонного законодавства з питання організації та функціонування управління та обслуговування багатоквартирних житлових будинків. Висвітлено відмінні положення, які не співпадають з вітчизняною моделлю регулювання даного роду відносин. У висновках зазначено, які є основні напрями реформування

Foreign experience of managing and maintenance of multi-apartment residential houses

Savytskyi A. Ya.

*National University «Odessa Law Academy»,
str. Fontanska doroha, 23, Odessa, Ukraine*

Key words:

foreign experience, management, maintenance, multi-quarter residential houses, associations of co-owners.

Co-owners of apartment buildings are quite positive about the ability to solve the issues of management and maintenance of multi-apartment residential houses themselves. For this purpose, such tenants create an association of co-owners and register it in accordance with the laws of each country.

The article examines the foreign experience of normative regulation of the institution of management and maintenance of multi-apartment residential houses.

The object of the study is public relations that arise when individuals try to use their right to manage and maintain multi-apartment residential houses in different countries of the world. The subject of the study was the foreign regulatory framework governing the management and maintenance of multi-apartment residential houses.

The purpose and tasks of the article are to study the legal and regulatory provisions for the management and maintenance of apartment buildings in foreign countries, with the aim of finding ways to improve domestic legislation in the field of management and maintenance of apartment buildings.

The main goal of tenants' unions and associations is to increase tenants' interest in making smart decisions about multi-apartment residential houses.

The main trends and innovations of foreign legislation on the organization and functioning of the management and maintenance of multi-apartment residential houses are analyzed and established.

As it is known, in most EU countries (eg Slovakia, Estonia) apartment owners are given additional subsidies (usually municipal, but also state) to reduce the interest rate on loans for major repairs and home renovation.

It is possible to note that the system of management and service of apartment buildings operates according to the same rules: minimization of costs and use of advanced technologies. For example, three sources can be used to generate electricity and heat – coal, gas and hydropower. Choosing what's cheaper. And in case of heavy frosts (-30 ° and below), there are spare oil-fired stations in the city.

Foreign housing experts believe that before discussing with individual owners how to finance repairs, it is recommended to estimate the income of the owners, determine the amount of income of residents and their solvency, calculate the cost of repair for individual owners (in proportion to their share in the right of joint private ownership) and their suitability for owners of an apartment building.

Thus, it should be noted that under the laws of some EU countries, the creation of condominiums is mandatory in every apartment building. It seems appropriate to enforce the same rule in national law, as this will make it possible to improve the quality of service of apartment buildings.

On the other hand, it will allow to harmonize domestic legislation in the relevant field of public relations.

In addition, based on the analysis, it is proposed to consolidate at the legislative level the requirements for a professional manager of an apartment building. It is advisable, in particular, to introduce licensing of this activity, with the passing of the qualification exam.

A number of state incentives should also be developed, including benefits and credits for the introduction of energy-saving systems in multi-family residential buildings.

З метою отримання якісних житлових послуг і ефективного використання грошових коштів мешканці багатоквартирних житлових будинків прагнуть самостійно вирішувати питання управління та обслуговування таких будинків. Саме для цього мешканці створюють об'єднання співвласників багатоквартирних житлових будинків та обов'язково реєструють його у встановленому законодавством порядку.

На цей час Україна вже створила нормативно-правову базу для регулювання відносин з управління та обслуговування багатоквартирних житлових будинків, але у світі з'являються нові сучасні підходи до регламентації такого роду суспільних відносин і для належного використання зарубіжного досвіду видається за доцільне дослідити законодавство провідних зарубіжних країн у зазначеній сфері.

Дослідженням нормативно-правової бази на предмет регламентації управління та обслуговування багатоквартирних житлових будинків в зарубіжних країнах та проблемами функціонування даного інституту в Україні займалось багато вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких варто відзначити С. Rabenhorst, В.Г. Ігнатова, Н. Марценко, В.О. Мартиненко, Н.В. Мороз, О.О. Старицьку та інших.

Метою статті є дослідження нормативно-правих положень управління та обслуговування багатоквартирних житлових будинків в зарубіжних країнах з метою пошуку шляхів вдосконалення вітчизняного законодавства в сфері управління та обслуговування багатоквартирних житлових будинків.

Для того, щоб мати можливість сформулювати якісну модель правового регулювання відносин з управління багатоквартирними житловими будинками в Україні, необхідно звернути свою увагу на провідні країни світу.

Зокрема, для аналізу кондомініального управління багатоквартирними житловими будинками у Бельгії потрібно звернутись до Цивільного кодексу, де саме і закріплене регулювання цих правовідносин. Згідно зі статтею 577-2 бельгійського цивільного кодексу у Бельгії допускається спільне володіння майном, а в статті 577-3 вказано, що у випадку, коли власність знаходиться у володінні декількох осіб, де існують приватні частки та спільні елементи власності, існує співволодіння [1].

Для здійснення управління та обслуговування багатоквартирних житлових будинків у Бельгії власники квартир об'єднуються в асоціацію співвласників. Асоціація співвласників є юридичною особою, членами якої стають всі власники квартир в багатоквартирному житловому будинку автоматично.

Документами, які регулюють діяльність асоціації співвласників житлових будинків у Бельгії, є:

1) основний акт: даний документ закріплює детальний опис об'єкта співвласності, а саме – багатоквартирного житлового будинку, де вказується площа будівлі, площа земельної ділянки, жилі та нежилі приміщення, приватна власність, спільна власність, кількість квартир. Цей документ вимагає нотаріального підтвердження, і змінити його може

тільки рішення Генеральної асамблеї співвласників такого багатоквартирного житлового будинку, яке було прийнято 4/5 голосів, з подальшим закріпленням його нотаріусом;

2) правила кондомініуму: в цьому документі закріплюються правила спільної власності та описують права та обов'язки співвласників щодо спільних та приватних частин, порядок і спосіб управління спільною власністю. Такий документ може бути змінений 3/4 голосів всіх співвласників.

Змінами в Цивільному кодексі Бельгії у 2010 році передбачено створення часткових асоціацій. Часткові асоціації – це асоціації, які створюються в середині асоціації співвласників, для самостійного регулювання управління та обслуговування частиною будівлі. Умовами для виокремлення часткової асоціації у самостійне утворення є: таке утворення повинно включати 20 або більше квартир в багатоквартирному житловому будинку, і такі квартири повинні бути фізично виокремлені від загального комплексу будівель з чіткими межами. Такі часткові асоціації несуть відповідальність за виокремлену область і при цьому підпорядковуються в питаннях, які стосуються всього комплексу будівель, асоціації співвласників.

Генеральна асамблея у Бельгії є вищим органом асоціації співвласників. Всі співвласники є її членами. Генеральна асамблея збирається щонайменше один раз на рік або у разі, коли потрібно прийняти термінове рішення в інтересах спільної власності. Генеральна асамблея скликається довіреною особою (підкувальником), де приймаються всі рішення, поставлені до порядку денного, шляхом відносної більшості голосів та у разі дотримання кворуму, передбаченого законом.

Довірена особа за законодавством Бельгії – це представник асоціації співвласників. Він забезпечує адміністративне, фінансове та технічне

управління багатоквартирним житловим будинком. Довірена особа призначається Генеральною асамблеєю (або якщо Генеральна асамблея не прийме рішення – суддею) на строк тривалістю три роки, і такий строк може поновлюватись лише за рішенням Генеральної асамблеї. З такою особою укладається відповідний письмовий договір. Довірена особа може також бути з числа співвласників багатоквартирного житлового будинку.

Рада спільного володіння – це орган, який несе відповідальність за забезпечення належного виконання довіреною особою своїх функцій. Ця рада, до складу якої входять лише співвласники, є обов'язковою для кондомініумів з більш ніж 20 квартирами. Така рада також може виконувати будь-яку іншу функцію або мати тимчасово делеговані повноваження за рішенням Генеральної асамблеї, прийнятих більшістю у 3/4 голосів. До 2010 року, цей орган мав назву «Рада директорів»

Ревізійний аудитор – це особа, яка призначається щороку Генеральною асамблеєю та несе відповідальність за аудит рахунків асоціації співвласників відповідно до правил спільної власності. Ця особа, відповідальна за перевірку рахунків асоціації співвласників, може бути її членом. Вимога призначити щороку ревізійного аудитора була запроваджена змінами у Цивільному кодексі Бельгії від 2010 року.

Важливим аспектом правового регулювання відповідних відносин у Бельгії є страхування цивільної відповідальності компаніями, які надають послуги з управління та обслуговування багатоквартирних житлових будинків на випадок завдання збитків такою керуючою компанією співвласникам житлового будинку. Наявність певних сертифікатів, дозволів, ліцензій підвищує конкурентоспроможність таких керуючих компаній.

Говорячи про об'єднання співвласників багатоквартирних

житлових будинків у Німеччині, потрібно наголосити, що на законодавчому рівні закріплені такі принципи здійснення такого управління:

- самоорганізація,
- солідарна відповідальність,
- некомерційна діяльність,
- внутрішня демократія [2].

Логічною є думка, що у Німеччині та у ряді інших країн Євросоюзу одночасно з покупкою квартири у багатоквартирному житловому будинку власник автоматично стає членом об'єднання співвласників і відмовитись від вступу неможливо.

Навіть більше, поширеною і прогресивною є практика Німеччини під час прийняття рішень на загальних зборах співвласників стосовно фінансових питань. В такому разі рішення приймається з урахуванням майнового стану кожного співвласника, у разі необхідності застосовують державні пільги та дотації на ремонтні та інші роботи.

В Угорщині, згідно з законом «Про товариства власників житла», здійснювати управління кондомініумами мають можливість тільки особи, які пройшли спеціальну професійну підготовку. В країні з 1999 року є освітні програми за спеціальностями: «кондомініальний керуючий» та «керуючий нерухомістю».

Польща – одна з перших країн колишнього соціалістичного табору, яка запровадила самостійне управління багатоквартирними житловими будинками їх співвласниками. На ринку житлово-комунальних послуг діє велика кількість постачальників послуг різних форм власності.

Наступна країна – Швеція. В цій країні (як і в ряді інших європейських країн) розвинений саме найм житла; беручи до уваги вартість квартир та будинків, громадянам вигідніше орендувати житло, ніж набувати власність на нього. Саме тому в Швеції широко розвинений рух

квартиронаймачів, які стежать за якістю наданих житлово-комунальних послуг і цінами на них, ведуть роботу з взаємодії з державними та муніципальними органами влади, захищають свої права в суді. Насправді, такого роду спілки та асоціації квартиронаймачів, чисельність членів в яких досягає сотень тисяч, являють досить вагому силу, з якою рахуються навіть політичні партії. У Швеції такі асоціації мають свою штаб-квартиру, регіональні і місцеві відділення.

Головна мета спілок та асоціацій квартиронаймачів – підвищення зацікавленості квартиронаймачів у виробленні грамотних рішень щодо будинків.

Вбачається цікавим зауважити, що в Швеції для вирішення проблем у сфері надання житлово-комунальних послуг створений і успішно функціонує Житловий суд. Вважається, що створення спеціального суду для вирішення житлово-комунальних спорів призвело до:

- повної прозорості діяльності всіх структур житлово-комунального господарства і тарифів на житлово-комунальні послуги; відсутність корупції;
- високої якості обслуговування споживачів;

Окрім цього, захищаються насамперед права звичайних громадян, тобто пред'явлення жителями позовів монополісту надання житлово-комунальних – звичайна справа (причому здебільшого виграють мешканці) [3].

Досить прозорою та логічною є практика Фінляндії. В цій країні вже давно сфера відносин з управління та обслуговування багатоквартирних житлових будинків перейшла на суто інформаційний рівень. У цій країні укладання цивільно-правових договорів співвласників з постачальниками комунальних послуг, з виконавцем ремонтних робіт або з охоронним бюро в мережі інтернет є поширеною практикою. Взаємодія з органами державної влади також відбувається в онлайн режимі.

Тобто весь процес – від створення об'єднання співвласників до його ліквідації – відбувається без особистого контакту. Так, у 2008 році уряд Фінляндії виділив 7 мільярдів євро (або 3,5% ВВП) на автоматизацію відносин з управління та обслуговування багатоквартирних житлових будинків [4, с. 85].

У Фінляндії, як і в Швеції, широко розповсюджена оренда квартир, а не придбання їх у власність. Так, система житлово-комунального господарства Фінляндії відрізняються високою якістю надання житлово-комунальних послуг населенню.

Для наочного розуміння форми управління, яка переважає в цій європейській країні, наведемо такі цифри: 1,4 мільйона будинків об'єднані в 70 тисяч акціонерних товариств, які є власниками житлової нерухомості. З них 50 тисяч користуються послугами компаній з управління нерухомістю, а 20 тисяч – управляють самостійно. Далі компанія з управління нерухомістю обирає експлуатаційну організацію (аналог нашої компанії з управління та обслуговування багатоквартирних будинків). Така експлуатуюча організація надає житлово-комунальні послуги або самостійно, або за договором із компаніями, які надають житлово-комунальні послуги (ремонтно-будівельні, прибирання території, охорона, вивіз сміття тощо).

Експлуатуюча організація щорічно повинна надавати звіти мешканцям багатоквартирних будинків про витрати, доходи та залишок на рахунку. Однак важливим є відмітити місто Гельсінкі. В столиці Фінляндії усі компанії з надання житлово-комунальних послуг (опалення, водопостачання) належать муніципальній владі, оскільки мер міста Гельсінкі вважає, що так надійніше – не відбудеться відключення опалення ні за яких обставин. А між тим, безліч електростанцій у Фінляндії знаходяться в приватній власності. Навіть більше,

опалення в Гельсінкі централізоване і надається безперебійно.

Треба зазначити, що сама система управління та обслуговування багатоквартирними будинками функціонує за однаковими правилами: мінімізація витрат і використання передових технологій.

Наприклад, для вироблення електроенергії і тепла можна використовувати три джерела – вугілля, газ і гідроенергію. Вибирається те, що дешевше. А на випадок сильних морозів (-30° і нижче) в місті є резервні станції, які працюють на оливі.

Окрім цього, влада Фінляндії пильно контролює знос комунального устаткування і виділяє кошти на їх оновлення, на підтримку систем в робочому стані.

Далі проведемо аналіз досвіду з управління та обслуговування багатоквартирних будинків Словаччини. В цій країні Європи саме професійні управляючі багатократними будинками першими продемонстрували власникам багатоквартирних будинків можливість зниження витрат на утримання будинків і оплату комунальних послуг за рахунок ресурсозберігаючих заходів в ході ремонтів та реконструкції таких багатоквартирних будинків. Наприклад, з точки зору зниження витрат, власників цікавлять проекти, які зменшують витрати тепла: утеплення, підвищення щільності вікон і дверей, гідравлічне регулювання системи опалення, регулювання витрати тепла в опалювальних приладах тощо. Ці проекти на перший погляд є затратними, але одночасно допомагають економити витрати на оплату тепла, які, як відомо, займають найбільшу статтю витрат на утримання житла. Окрім зниження споживання енергоресурсів, такі проекти ще й підвищують комфортність проживання в багатоквартирному будинку, що своєю чергою позначається на збільшенні ринкової вартості приміщень – майна власників. Відмітимо,

що в Словаччини до обов'язків управляючої організації зазвичай включається обґрунтування і пропозиція власникам найбільш економічно виправданих заходів щодо покращення та ремонту багатоквартирного житлового будинку.

Таким чином, зазначимо, що за законодавством деяких країн Євросоюзу створення кондомініумів є обов'язковим у кожному багатоквартирному житловому будинку. Видається за доцільне закріпити таку ж норму в національному законодавстві, адже таким чином з'явиться можливість покращити якість обслуговування багатоквартирних житлових будинків. З іншого боку, це

дозволить уніфікувати вітчизняне законодавство у відповідній сфері суспільних відносин.

Крім того, на підставі здійсненого аналізу пропонується на законодавчому рівні закріпити вимоги до професійного управляючого багатоквартирним житловим будинком. Доцільно, зокрема, запровадити й ліцензування цієї діяльності, зі складанням кваліфікаційного іспиту.

Слід також розробити низку державних стимулів, зокрема, пільг і кредитів для запровадження в багатоквартирних житлових будинках систем енергозбереження.

Література

1. Цивільний кодекс Франції. Збірка законодавства [Code Civil. Législation consolidée]. 1804. URL : <http://www.ejustice.just.fgov.be>.
2. Зарубежный опыт управления многоквартирными домами. *ЖКХ: журнал руководителя и главного бухгалтера*. 2011. URL : <https://www.gkh.ru/article/59390-zarubejnyu-opyt-upravleniya-mnogokvartirnymi-domami>.
3. Игнатов В.Г. Зарубежный опыт местного самоуправления и его реформирования. Ростов на Дону : СКАГС, 2004. 144 с.

References

1. (1804), “Code civil”, *Législation consolidée*, available at : <http://www.ejustice.just.fgov.be>.
2. (2011), “Foreign experience in managing of apartment buildings”, *ZKK : zhurnal rukovoditelya i glavnoho bukhgaltera*, available at : <https://www.gkh.ru/article/59390-zarubejnyu-opyt-upravleniya-mnogokvartirnymi-domami>.
3. Ignatov, V.G. and Butov, V.I. (2004), *Zarubezhnyi opyt mestnogo samoupravleniya i eho reformirovaniya* [Foreign experience of local self-government and its reform], SKAGS, Rostov n/D , Russia.

РОЗДІЛ IV. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 343.35:35.08:340.134(477)

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2019-1-07>

Моніторинг способу життя за законодавством України: суб'єктивний аспект

Коломоєць Т. О.

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
t_deputy@ukr.net

Ключові слова:

моніторинг способу життя, корупція, суб'єкт, «активний суб'єкт», «пасивний суб'єкт», система, запобігання, законодавство, модифікація, удосконалення.

Надійшло до редколегії:

15.03.2019

Прийнято до друку: 18.04.2019

Детальний аналіз ресурсу моніторингу способу життя як дієвого заходу запобігання корупції у всіх її проявах в Україні безпосередньо пов'язаний із його суб'єктивними аспектом, оскільки дозволяє чітко з'ясувати, хто і по відношенню до кого цей захід може застосовуватися. Унікальність ресурсу самого заходу, а також нормативного закріплення засад його використання зумовили впровадження в Україні «ускладненої» моделі суб'єктного аспекту моніторингу способу життя осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. У роботі обґрунтовується існування системи суб'єктів моніторингу способу життя із притаманними їй ознаками й виокремлюється умовно два елементи – «активні суб'єкти моніторингу способу життя» та «пасивні суб'єкти моніторингу способу життя». Першими пропонується вважати тих, хто безпосередньо («основний активний суб'єкт», яким є НАЗК як «моносуб'єкт») та опосередковано («допоміжні», «ті, що сприяють», – органи державної влади, органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання, ЗМІ, фізичні особи тощо) здійснюють відповідну процедуру. При цьому обґрунтовується різноваріативна роль «допоміжних» активних суб'єктів на окремих стадіях відповідної процедури, пов'язана із проявом їх ініціативи. «Пасивними» суб'єктами моніторингу пропонується вважати «суб'єкта декларування» («базовий суб'єкт») та членів його сім'ї («додаткові суб'єкти», «вимушені сторонні суб'єкти»). Аналіз законодавства, яке визначає засади використання ресурсу моніторингу способу життя, дозволяє виокремити «проблемні місця» суб'єктного аспекту останнього й сформулювати авторські пропозиції щодо їх вирішення шляхом модифікації правового статусу НАЗК як «основного активного суб'єкта» моніторингу, визначення форм його взаємодії із суб'єктами протидії корупції в Україні. Також обґрунтовується доцільність «розширення кола» додаткових «пасивних» суб'єктів моніторингу способу життя за рахунок «заміни» членів сім'ї особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, її близькими особами, що забезпечить дієвість відповідного заходу в системі заходів запобігання корупції у всіх її проявах в Україні. У статті обґрунтовується доцільність внесення відповідних змін до чинного антикорупційного законодавства, яке визначає засади використання ресурсу моніторингу способу життя

у частині надання НАЗК статусу правоохоронного органу (або ж врегулювання моделей його взаємовідносин із правоохоронними органами) задля забезпечення легітимності «кабінетного дослідження» та «польового дослідження» та їх результатів. Також формулюються пропозиції щодо доповнення визначення «близькі особи» (ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції») й заміни у ст. 51 Закону України «Про запобігання корупції» словосполучення «членів сім'ї» словосполученням «близьких осіб», розширивши коло «пасивних» суб'єктів моніторингу способу життя як заходу запобігання корупції у всіх її проявах в Україні.

Lifestyle monitoring according to the legislation of Ukraine: subjective aspect

Kolomoiets T. O.

Zaporizhzhia National University, 66, Zhukovskiy str., Zaporizhzhia, Ukraine
t_deputy@ukr.net

Key words:

lifestyle monitoring, corruption, subject, “active subject”, “passive subject”, system, prevention, legislation, modification, improvement.

Detailed analysis of the resource of lifestyle monitoring, as an effective measure for the prevention of corruption in all its manifestations in Ukraine, is directly connected with its subjective aspect because it makes it possible to find out who and in relation to whom it can be applied. The unique nature of the resource of the very measure, as well as of the statutory consolidation of the fundamentals of its use, has led to the introduction of a “complicated” model of the subjective aspect of monitoring of lifestyle of the individuals authorized to perform the functions of the state or local self-government in Ukraine. The paper substantiates the availability of the system of subjects of lifestyle monitoring with its inherent features, and conditionally marks two elements – “active subjects of lifestyle monitoring” and “passive subjects of lifestyle monitoring”. The former is proposed to be considered as those who directly (“key active subject”, National Agency of Corruption Prevention (NACP) as a “mono-subject”) and indirectly (“auxiliary”, “those that contribute to” – bodies of state power, local self-government bodies, business entities, mass media, individuals, etc.) carry out a particular procedure. At the same time, the author justifies the diverse role multi-diverse role of “auxiliary” active subjects at individual stages of a relevant procedure related to the manifestation of their initiative. The paper proposes to consider “passive” subjects of the monitoring as a “subject of declaring (“basic subject”) and members of his/her family (“additional subjects”, “outsider of necessity”). Analysis of the legislation defining the fundamentals for using the resource of lifestyle monitoring makes it possible to specify “vulnerabilities” of subjective aspect of the later and to formulate the author’s proposals towards their solution through modifying the legal status of NACP as “the key active subject” of monitoring defining the forms of its cooperation with the subjects of corruption prevention in Ukraine. The research proves the expediency to “expand the circle” of additional “passive” subjects of lifestyle monitoring by means of “substitution” of family members of a person authorized to perform the functions of the state or local self-government by his/her close persons that ensures the efficiency of a particular law in the system of corruption prevention in all its manifestations of Ukraine. The article substantiates the expediency to introduce the relevant amendments into the current anti-

corruption legislation which defines the fundamentals of using the resource of lifestyle monitoring in the part of granting NACP a status law-enforcement body (or regulating models of its cooperation with law-enforcement bodies) in order to guarantee the legitimacy of “office research” and “field research” of their results. It is also formulated the proposals for amplifying the definition “close people”) and substitution of the phrase “family members” with “close people” in art. 51 of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” expanding the circle of “passive” subject of lifestyle monitoring as a measure for corruption prevention in all its manifestations in Ukraine.

Серед усього розмаїття заходів запобігання корупції в різних її проявах своє чисельне місце посідає моніторинг способу життя осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Ресурс останнього вже достатньо активно використовуються в зарубіжних країнах (зокрема, Філіппінах, Нігерії, Монголії, Румунії, Руанді), унормовано його засади використання в Україні (насамперед, ст. 51 Закону України «Про запобігання корупції»). Цільова орієнтація цього заходу на «встановлення відповідності рівня життя суб'єкта декларування (особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) наявним у нього та членів його сім'ї майну і одержаним ними доходам згідно з декларацією, ...що подається відповідно до Закону» (п. 1 ст. 51 Закону України «Про запобігання корупції») дозволяє окреслити те коло осіб, щодо яких можливе «втручання» з боку держави, серед яких є ті, що наділені публічно-владними повноваженнями і щодо яких цілком виправданим є використання ресурсу моніторингу способу їх життя, так й інші особи, яким такі повноваження не надані, а отже, за рахунок моніторингу здійснюється «втручання» з боку держави у їх приватне життя, що цілком можна розглядати як певне порушення їх конституційних прав. Отже, унормування достатньо «широкого» кола осіб, щодо до яких може здійснювати моніторинг способу життя як захід запобігання корупції у всіх її проявах, актуалізує поглиблений аналіз цього питання з тим, щоб з'ясувати, чи обґрунтованим,

логічним, допустимим є підхід законодавця (насамперед, вітчизняного) до врегулювання цього питання і чи узгоджується він із європейськими правовими стандартами щодо унормування можливих засад «втручання держави у приватне життя особи»? Активізація використання різноманітних заходів суб'єктами запобігання та протидії корупції в Україні, в тому числі й щодо використання ресурсу моніторингу способу життя, їх підзаконна нормотворчість, зорієнтована на деталізацію засад такого використання, вимагають концентрації зусиль зацікавленої спільноти щодо з'ясування ресурсу самого цього заходу, нормативних його засад, зарубіжного досвіду його врегулювання й можливого його запозичення для України, виявлення проблемних аспектів й пошуку оптимальних (у контексті витрат ресурсів) та результативних шляхів їх вирішення, з узгодженням їх як із вітчизняними, так і з європейськими правовими стандартами «дозволеного втручання у приватне життя особи». У наявності тематичні наукові, науково-практичні, публіцистичні роботи [1–3], однак визнати достатнім рівень дослідження та унормування цього питання в Україні поки що, на жаль, немає підстав за рахунок фрагментарності та узагальненості змісту наявних тематичних джерел, що зумовлює формування мети роботи. Остання полягає в тому, щоб на підставі аналізу тематичних наукових, нормативних та інших джерел з'ясувати суб'єктивний аспект моніторингу способу життя як заходу запобігання корупції за

законодавством України, відповідність нормативної його моделі європейським правовим стандартам втручання у приватне життя особи й запропонувати авторський варіант її удосконалення задля результативного використання ресурсу цього заходу, зумовленого соціальними очікуваннями сучасних реформаційних державотворчих та правотворчих процесів в Україні. Задля досягнення відповідної мети цілком обґрунтованим є використання як загальнонаукових, так соціальних методів наукового пізнання, як наявного розмаїття вітчизняних, так і зарубіжних джерел.

«Активні» суб'єкти моніторингу способу життя за законодавством України. Аналіз вітчизняного законодавства дозволяє стверджувати, що моніторинг способу життя представляє собою регламентовану нормами права діяльність спеціально уповноваженого суб'єкта (яким є НАЗК) щодо встановлення відповідних даних, поданих іншим суб'єктом (суб'єктом декларування – особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування), рівню його життя та життя членів його сім'ї (майно, одержані доходи, поведінка щодо дозвілля тощо). Отже, відповідна діяльність як різновид адміністративної процедури (про це свідчить наявність обов'язкових ознак, притаманних будь якій адміністративній процедурі [4, с. 7; 5, с. 195]) «супроводжується» своїм «унікальним» суб'єктним аспектом, який є «ускладненим» за рахунок наявності «активних суб'єктів» (того, хто здійснює моніторинг способу життя) і «пасивних суб'єктів» (тих, по відношенню до яких такий моніторинг здійснюється). Наявність «активного» суб'єкта зумовлена ресурсом самого заходу запобігання корупції у всіх її проявах. Ураховуючи те, що діяльність щодо встановлення відповідності поданих у декларації даних особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, реальному

стану справ щодо майна, доходів, стилю життя такої особи та членів її сім'ї пов'язана із втручанням у їх приватне життя, збором необхідних даних, їх оформленням для можливого (у разі встановлення такої невідповідності) в подальшому використання для вирішення питання про притягнення винної особи до юридичної відповідальності за вчинення корупційних діянь (у всьому їх розмаїтті), цілком логічно, що таким суб'єктом здійснення відповідної діяльності має бути суб'єкт, уповноважений державою на використання таких дій, засади вчинення яких регламентовані законодавством. Більше того, відповідна діяльність безпосередньо пов'язана як із «роботою з документами» (у широкому її розумінні), із т.з. «кабінетним дослідженням» [2, с. 9], роботою з відомостями державних реєстрів, інформаційних баз даних, відповідями на запити тощо, а також із «польовим дослідженням» [2, с. 9], «візуальним спостереженням на місці», «відкритим оглядом на місці» [2, с. 20] (у законодавстві Філіппін моніторинг способу життя відповідних осіб узагалі пов'язаний із «розслідуванням характеру та способу життя ... з метою визначити, чи відповідає він їхнім доходам. Таке розслідування припускає, що державні посадові особи, які ведуть розкішний спосіб життя, який не відповідає їхнім доходам, можуть бути причетні до хабарництва і корупції» [2, с. 11]). Використовуючи термін «моніторинг способу життя» під час регламентації засад ресурсу цього заходу у Законі України «Про запобігання корупції», вітчизняний законодавець сприйняв загальноприйняті положення щодо його розуміння та унормування. Про це свідчить навіть те, що він не закріпив його визначення у ст. 1 цього ж Закону «Визначення термінів» (якби була певна специфіка, обов'язковою була б нормо-дефініція, яка б закріпила цю «специфіку») й у «базовій статті» (ст. 51 Закону України) використав

загальноприйнятій для європейських правових та міжнародно-правових актів положення для цього виду заходу (з акцентом на мету, дотримання вимог національного, міжнародного законодавства, узгодженість положень останніх тощо). Відсутність унормованості засад моніторингу способу життя як лише «кабінетного дослідження» («вузького його розуміння») в законодавстві України свідчить про те, що вітчизняний законодавець сприйняв «широке розуміння» моніторингу способу життя як поєднання двох його значень: «кабінетного дослідження» («роботи із документами») та «візуального огляду на місці» («польове дослідження»), яке є характерним і для міжнародно-правових і європейських правових стандартів діяльності спеціально уповноважених антикорупційних органів [2, с. 9]. Отже, активним суб'єктом моніторингу способу життя має бути не будь-який орган держави, а спеціально уповноважений на здійснення відповідного різновиду діяльності, назва, засади діяльності якого мають бути чітко визначеними в національному законодавстві, положення якого, у свою чергу, мають узгоджуватися з відповідними міжнародно-правовими та європейськими правовими стандартами. Таким активним суб'єктом моніторингу способу життя є НАЗК. Законодавець закріпив моносуб'єктність (щодо активного суб'єкта) моніторингу способу життя. Так, наприклад, у ст. 51 Закону фіксує, що: «НАЗК здійснює вибірковий моніторинг способу життя...», «...НАЗК здійснює на підставі інформації...», «Порядок здійснення моніторингу способу життя ... визначається НАЗК», «...У разі встановлення невідповідності рівня життя надається можливість...», «...У разі виявлення за результатами моніторингу способу життя ознак корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, НАЗК інформує...» [6, с. 401]. Лише НАЗК як «центральный орган виконавчої влади зі спеціальним статусом,

який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику» (ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання корупції») є єдиним «активним» суб'єктом, уповноваженим здійснювати моніторинг способу життя осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування («моносуб'єктність»), лише його дії, рішення можуть зумовлювати виникнення, зміну, припинення в подальшому правовідносин, пов'язаних із наслідками здійснення моніторингу способу життя (щодо отримання письмових пояснень від суб'єкта декларування за фактом встановлення невідповідності відомостей у декларації та реальним стилем життя, наявним майном тощо; інформування про виявлені за результатами моніторингу ознаки корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції тощо). Цілковито зрозумілою є позиція законодавця щодо концентрації повноважень щодо здійснення моніторингу способу життя як заходу запобігання корупції в Україні лише у єдиного органу – НАЗК, проте детальний аналіз наявного законодавства одночасно свідчить, що така «моносуб'єктність» є дещо спірною, у тому числі закріплення засад використання ресурсу моніторингу способу життя та правового статусу «активного» суб'єкта його здійснення. Перші передбачають використання «активним» суб'єктом ресурсу оперативно-розшукової діяльності і досудового розслідування, тобто свого статусу як правоохоронного органу, яким НАЗК не є. Це, у свою чергу, порушує питання про те, «як НАЗК, не маючи процесуальних та оперативно-розшукових повноважень, усе ж таки виявляє ознаки корупційних правопорушень (наслідком яких є отримання коштів і їх подальший обіг)» [6, с. 408]. Більше того, це також «тягне за собою» ще низку питань, відповіді на яких безпосередньо пов'язані

з діяльністю НАЗК щодо проведення моніторингу способу життя, визнання його наслідків такими, що передбачають виникнення, зміну його або ж припинення інших правовідносин, а отже, й використання ресурсу моніторингу способу життя як дієвого заходу запобігання корупції в цілому. Так, зокрема, незрозумілою є форма співпраці НАЗК із «спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції в Україні» (щодо форми повідомлення про ознаки корупційних правопорушень), допустимість доказів, одержаних НАЗК «поза кримінально-процесуальним процедурами», як, до речі, й кваліфікація НАЗК дій осіб як злочинних [6, с. 408]. Також певні запитання виникають і стосовно того, «до якого конкретно органу необхідно передавати НАЗК інформацію, якщо в ній убачатимуться ознаки злочину, не підслідного НАБУ чи ДБР?» [6, с. 408]. Вирішення цих (як й дотичних до них) питань є необхідним задля забезпечення дієвості, ефективності, правомірності використання ресурсу моніторингу способу життя як заходу запобігання корупції у всіх її проявах на майбутнє. Можливим убачається або розширення кола «активних» суб'єктів моніторингу за рахунок правоохоронних органів (до того ж зарубіжний досвід свідчить про наявні приклади існування кількох суб'єктів моніторингу способу життя (наприклад, на попередніх етапах формування системи антикорупційних органів у Філіппінах) із чітким унормуванням їх повноважень, засад взаємодії, або ж зміна правового статусу НАЗК (зі створенням відсутніх відповідних структурних підрозділів) і збереженням монотипності (активного суб'єкта) моніторингу способу життя осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. До того ж остання пропозиція набуває поширення в експертному середовищі [3, с. 2–3].

А чи можна віднести до «активних» суб'єктів моніторингу

способу життя особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, «приватних осіб» (журналістів, приватних детективів, окремих громадян, правозахисні організації тощо)? Аналіз вітчизняного законодавства, яке регламентує засади використання ресурсу моніторингу способу життя, свідчить про те, що «приватні особи» можуть сприяти моніторингу за рахунок «надання інформації ... про невідповідність рівня життя суб'єкта декларування чи членів його сім'ї задекларованим даним» (ст. 51 Закону України «Про запобігання корупції»). Законодавець не визнає їх «активним» суб'єктом моніторингу способу життя вищезазначених осіб, результати самостійної діяльності якого можуть «породжувати» наслідки: виникнення, зміну, припинення правовідносин, безпосередньо пов'язаних із ресурсом моніторингу. Однак як «допоміжними», «такими, що допомагають активному суб'єкту», їх вважати можна (вони не вповноважені на отримання письмових пояснень від особи, не мають доступу до реєстру, не мають повноважень щодо кваліфікації протиправних діянь тощо). І навіть слід наголосити на тому, що не тільки можна, а й потрібно, бо в більшості своїй НАЗК саме від «приватних осіб» отримує інформацію, яка ініціює моніторинг як різновид процедури (незалежні журналістські розслідування, діяльність приватних детективів, правозахисних організацій тощо). Багатоманіття та множинність «допоміжних об'єктів» дозволяє НАЗК отримати інформацію про ймовірну невідповідність даних, задекларованих особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, «реальному майновому стану, стилю життя» такої особи або членів її сім'ї, про ймовірну корупційну діяльність такої особи, про «моральні якості, спосіб життя та нічні розваги ... осіб на предмет збору доказів хабарництва і корупції» [2, с. 12; 7]. Вони

можуть бути «донорами» емпіричної бази для відповідної тематичної діяльності НАЗК. Вони можуть бути «активними» в межах реалізації свого правового статусу і законодавства (як вітчизняного, так і європейського – п. 2 ст. 8 ЄКПЛ). Регламентуються (хоча і не так «жорстко», як по відношенню до органів держави) засади їх можливого «втручання у приватне життя» особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та членів її сім'ї («...це позитивні зобов'язання, які включають вжиття заходів, призначених для забезпечення поваги до приватного життя навіть у сфері відносин між самими особами...» [2, с. 3]). Хоча їх діяльність і не є процесуально регламентованою (в порівнянні із НАЗК, перш за все), все ж таки слід пам'ятати, що їх можна розглядати в якості «допоміжних», «тих, що сприяють», суб'єктів моніторингу способу життя вищезазначених осіб лише у тому випадку, якщо їх дії (переважно «польові дослідження») будуть «виправданими», «співмірними», «припустимими» [2, с. 31–33]. До «допоміжних», «тих, що сприяють» здійсненню моніторингу способу життя осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, також можна віднести органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які надають НАЗК відомості з державних реєстрів, інформаційних баз даних, а також суб'єктів господарювання, які надають відповіді на запити НАЗК тощо. На відміну від ЗМІ, приватних документів, правозахисних організацій, громадян, які фактично в переважній більшості «допомагають» або «сприяють» НАЗК на стадії порушення «моніторингової процедури», проявляють ініціативу, вищезазначені суб'єкти «допомагають», «сприяють» НАЗК вже на інших стадіях цієї процедури (ініціативу не проявляють, а залучаються в межах реалізації наданих їм повноважень та виконання статутних завдань), однак істотно не зменшується

їхня значимість у використанні ресурсів моніторингу способу життя як заходу запобігання корупції у всіх її проявах в Україні. Усі вони «концентруються» навколо НАЗК і таким чином формують групу «активних» суб'єктів моніторингу способу життя.

«Пасивні» суб'єкти моніторингу способу життя за законодавством України. «Пасивними» слід вважати тих, по відношенню до яких може здійснюватися моніторинг способу життя. Незважаючи на те, що вже в назві ст. 51 Закону України «Про запобігання корупції» визначено тих, по відношенню до яких моніторинг способу життя може здійснюватися, а такими є «суб'єкти декларування», насправді ж коло «пасивних» суб'єктів цієї процедури є набагато ширшим.

Дійсно, основне («центральне») місце серед «пасивних» суб'єктів моніторингу способу життя посідають саме суб'єкти декларування, якими є особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 45 Закону). Одразу ж слід зазначити, що не всі, на кого поширюється дія «базового» антикорупційного закону (ст. 3 Закону), є суб'єктами декларування (ст. 45 Закону), а отже, лише ті, хто є останніми і можуть розглядатися в якості «пасивних» суб'єктів моніторингу способу життя. «Включення» таких саме до «пасивних» суб'єктів є цілком виправданим, логічним, оскільки вони цілком ймовірно можуть використовувати переваги публічної служби для забезпечення реалізації та захисту своїх приватних інтересів, виявити яке й покликаний поміж іншого моніторинг способу їх життя. Використовуючи словосполучення «суб'єктів декларування» вже в назві статті, яка визначає засади використання ресурсу відповідного заходу, законодавець чітко «закріпив» нерозривний зв'язок декларування та моніторингу способу життя як двох «нерозривних» правових явищ,

безпосередньо пов'язаних із особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (декларування особою відомостей про майно, доходи, стиль життя тощо й встановлення відповідності цих даних реальному стану справ). Особа наділяється публічно-владними повноваженнями для реалізації та захисту публічних інтересів, задля чого концентрує всі наявні особистісні ресурси й одночасно не використовує надані повноваження для реалізації та захисту своїх приватних інтересів. Зважаючи на це впровадження, процедури моніторингу способу життя саме цієї особи є логічними. Однак детальний аналіз вітчизняного законодавства, яке регламентує засади моніторингу способу життя як заходу запобігання корупції, свідчить про те, що «пасивними» суб'єктами можуть бути й члени сім'ї «особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» (ст. 51 Закону, наприклад). З одного боку, ці особи не уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не є суб'єктами декларування, отже, здійснення моніторингу способу їх життя цілком логічно розглядати як прояв «втручання» у їхнє приватне життя, («втручання» у життя «сторонніх осіб» [2, с. 33]). Однак, з іншого боку, вони потрапляють у поле зору «активних» суб'єктів моніторингу способу життя завдяки «зв'язкам» з особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Законодавець визначає їх як «членів сім'ї» і подає їх перелік як «осіб, які перебувають у шлюбі, їхніх дітей, у тому числі усиновлених, батьків, осіб, які перебувають під опікою і піклуванням, інших осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких не мають характеру сімейних), у тому числі осіб, які спільно проживають, але не перебувають

у шлюбі» (ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції»). Саме завдяки «перебуванню у шлюбі», «родинним відносинам», «спільному проживанню, пов'язаністю спільним побутом, взаємними правами та обов'язками» цих осіб із «суб'єктом декларування» як основним «пасивним» суб'єктом моніторингу способу життя їх «включення» до «пасивних» суб'єктів останнього є виправданим, бо дозволяє виявити опосередковані факти використання «суб'єктом декларування» переваг публічної служби для реалізації та захисту своїх приватних інтересів та приватних інтересів осіб, які з ним безпосередньо пов'язані «тісними» відносинами. Щоправда, як вітчизняне, так і європейське міжнародне законодавство чітко фіксує положення про «мінімізацію втручання в життя «сторонніх осіб» [2, с. 33]. Повне уявлення про реальний спосіб життя «суб'єкта декларування» можливо сформувати лише завдяки «кабінетному дослідженню» та «візуальному спостереженню на місці» як по відношенню до самого «суб'єкта декларування» (майно, доходи, стиль життя тощо), так і тих осіб, із якими він безпосередньо пов'язаний «тісними» відносинами перебування у шлюбі, наявності родинних відносин, спільного проживання з наявністю взаємних прав та обов'язків, спільного побуту (їхнє майно, їхня поведінка, їхні доходи), оскільки, на жаль, непоодинокими є приклади «опосередкованого» неправомірного використання «суб'єктом декларування» переваг публічної служби («опосередковані подарунки» [8, с. 15–16], робота близьких осіб [9, с. 195–207], відносини в умовах конфлікту інтересів [10, с. 150–151] тощо). Члени сім'ї «суб'єкта декларування» фактично є тими «пасивними суб'єктами» моніторингових правовідносин, які «вимушено» потрапляють у поле зору «активних суб'єктів» моніторингу способу життя, а це зумовлює можливість «втручання» у

їхнє приватне життя після використання ресурсу доступних менш інтрузивних заходів. Так, наприклад, для з'ясування питання, в якій школі (державній чи приватній) навчається дитина особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, перш за все, доцільним вбачається «отримання даних від відомства, що веде прийом дітей до школи, або від самої школи (державної чи приватної); звернення до даної посадової особи на предмет отримання такої ж інформації; порівняння останньої з документами, отриманими відомства чи школи» [2, с. 28–29], а не візуальне спостереження («польове дослідження») за дитиною «суб'єкта декларування». При цьому таке «втручання» також має бути допустимим, виправданим і співмірним. Відповідні «пасивні суб'єкти» моніторингу способу життя мають і надалі посідати своє місце для реального з'ясування відповідності відомостей, поданих особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в декларації з реальним станом її способу життя (поведінковий, майновий та т.з. «опосередкований» аспекти). Утім, аналіз зарубіжного законодавства (зокрема, Філіппін), а також новітніх тематичних експертних робіт свідчить про те, що «додатковими пасивними» суб'єктами моніторингу способу життя мають бути не члени сім'ї, а близькі особи «суб'єкта декларування» [3 с. 3]. Порівняння визначень «члени сім'ї», «близькі особи» (ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції») свідчить про співвідношення їх як частини і цілого. Щоправда, аналіз чинного вітчизняного законодавства все ж таки свідчить про те, що унормовано досить «ускладнену» модель співвідношення «близькі особи – члени сім'ї», коли «близькі особи, за умови спільного проживання, пов'язаності спільним побутом, взаємними правами та обов'язками..., у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі, водночас є членами сім'ї... 3

іншого боку, за таких же умов будь-які особи можуть бути членами сім'ї..., але... не бути родичами... Не є членами сім'ї особи, які перебувають у шлюбі, їхні діти, в тому числі усиновлені, батьки..., якщо вони: проживають роздільно або, хоча проживають в одному місці..., але не спільно і не пов'язані... спільним побутом, або, хоча і проживають в одному будинку..., але не спільно... та не пов'язані побутом й взаємними правами та обов'язками» [11, с. 42]. Усе ж таки для використання ресурсу моніторингу способу життя особи акцент уваги зробити на «близьких особах» у «прив'язці» до особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. «Близькими особами», окрім того, хто є «членами сім'ї», законодавець пропонує вважати й «...незалежно від зазначених умов – чоловіка, дружину, батька, матір, вітчима, мачуху, сина, доньку, пасинка, падчерки, рідного брата, рідну сестру, діда, бабу, прадіда, прабабу, внука, внучку, правнука, правнучку, зятя, невістку, тестя, тещу, свекра, свекруху, усиновлювача чи усиновленого, опікуна чи піклувальника особи, яка перебуває під опікою чи піклуванням» (ст. 1 Закону). Реалії життя підтверджують той факт, що, на жаль, непоодинокими є випадки використання переваг публічної служби «суб'єктом декларування» для реалізації та захисту приватних осіб не лише членів сім'ї, а й близьких осіб (це підтверджують резонансні журналістські розслідування, результати роботи приватних детективів, пояснення самих «суб'єктів декларування» тощо). Члени сім'ї «суб'єкта декларування» фактично є тими «пасивними суб'єктами» моніторингових правовідносин, які «вимушено» потрапляють у поле зору «активних суб'єктів» моніторингу способу життя, а це зумовлює можливість «втручання» у їхнє приватне життя після використання ресурсу доступних менш інтрузивних заходів. Так, наприклад, для з'ясування питання, в якій школі (державній чи

приватній) навчається дитина особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, перш за все, доцільним убачається «отримання даних від відомства, що веде прийом дітей до школи, або від самої школи (державної чи приватної); звернення до даної посадової особи на предмет отримання такої ж інформації; порівняння останньої із документами, отриманими відомства чи школи» [2, с. 28–29], а не візуальне спостереження («польове дослідження») за дитиною «суб'єкта декларування». При цьому таке «втручання» також має бути допустимим, виправданим і співмірним. Відповідні «пасивні суб'єкти» моніторингу способу життя мають і надалі посідати своє місце для реального з'ясування відповідності відомостей, поданих особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в декларації з реальним станом її способу життя (поведінковий, майновий та т.з. «опосередкований» аспекти). Аналіз зарубіжного законодавства (зокрема, Філіппін), а також новітніх тематичних експертних робіт свідчить про те, що «додатковими пасивними» суб'єктами моніторингу способу життя мають бути не члени сім'ї, а близькі особи «суб'єкта декларування» [3 с. 3]. Порівняння визначень «члени сім'ї», «близькі особи» (ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції») свідчить про співвідношення їх як частини і цілого. Щоправда, аналіз чинного вітчизняного законодавства все ж таки свідчить про те, що унормовано досить «ускладнену» модель співвідношення «близькі особи – члени сім'ї», коли «близькі особи, за умови спільного проживання, пов'язаності спільним побутом, взаємними правами та

обов'язками..., у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі, водночас є членами сім'ї... З іншого боку, за таких же умов будь-які особи можуть бути членами сім'ї..., але... не бути родичами... Не є членами сім'ї особи, які перебувають у шлюбі, їхні діти, у тому числі усиновлені, батьки..., якщо вони: проживають роздільно або, хоча проживають в одному місці..., але не спільно і не пов'язані... спільним побутом, або, хоча і проживають в одному будинку..., але не спільно... та не пов'язані побутом й взаємними правами та обов'язками» [11, с. 42]. Для використання ресурсу моніторингу способу життя особи акцент уваги слід зробити на «близьких особах» у «прив'язці» до особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. «Близькими особами», окрім того, хто є «членами сім'ї», законодавець пропонує вважати й «...незалежно від зазначених умов – чоловіка, дружину, батька, матір, вітчима, мачуху, сина, доньку, пасинка, падчерки, рідного брата, рідну сестру, діда, бабу, прадіда, прабабу, внука, внучку, правнука, правнучку, зятя, невістку, тестя, тещу, свекра, свекруху, усиновлювача чи усиновленого, опікуна чи піклувальника особи, яка перебуває під опікою чи піклуванням» (ст. 1 Закону). Реалії життя підтверджують той факт, що, на жаль, непоодинокими є випадки використання переваг публічної служби «суб'єктом декларування» для реалізації та захисту приватних осіб не лише членів сім'ї, а й близьких осіб (це підтверджують резонансні журналістські розслідування, результати роботи приватних детективів, пояснення самих «суб'єктів декларування» тощо).

Література

1. Коломоєць Т. О., Кушнір С. М. Моніторинг способу життя як засіб запобігання корупції за законодавством України : чи вдалими є вибір терміну?
2. Моніторинг способу життя : огляд міжнародної практики, можливість застосування в Україні. Харків, 2016. 36 с.

3. Пластун М. Рестарт НАЗК : що важливо врахувати? *Юридичний вісник України*. 14–27 червня 2019 року. № 24–25 (1249–1250). С. 2–3.
4. Бойко І. В., Зима О. Т., Соловійова О. М. Адміністративна процедура : конспект лекцій / за заг. ред. І. В. Бойко. Харків : Право, 2017. 132 с.
5. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
6. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» / за заг. ред. Т. О. Коломоєць, В.К. Колпакова. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 588 с.
7. Середньостроковий план розвитку Філіппін на 2004–2010 роки, глава 21 «Боротьба з корупцією». С. 249. URL : www.philconstruct.com/docs/downloads/NEDA%20DOCS/Medium%20Term%20Development%20Plan%202004-2010.pdf.
8. Коломоєць Т. О. Обмеження щодо одержання подарунків особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за законодавством України : науково-практичний нарис. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 40 с.
9. Дудоров О. О., Коломоєць Т. О., Кушнір С. М., Макаренков О. Л. Загальнотеоретичні, адміністративні та кримінально-правові основи концептуалізації антикорупційної реформи в Україні : кол. монограф. Запоріжжя, 2019. 476 с.
10. Коломоєць Т. О. Подорожі публічних службовців : чи доцільним є впровадження антикорупційних правових нормативів? *Право і суспільство*. 2018. № 6. С. 147–153.
11. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» / наук. ред. М. І. Хавронюк. Київ : Ваіте, 2018. 472 с.

References

1. Kolomoiets, T. O. and Kushnir, S. M. (2019), “Lifestyle monitoring as a measure for corruption prevention according to the legislation of Ukraine: is the term choice appropriate”?
2. (2016), *Monitorynh sposobu zhyttia : ohliad mizhnarodnoi praktyky, mozhlyvist zastosuvannia v Ukraini* [Lifestyle monitoring : review of the international practice, possibility of application in Ukraine], Kharkiv, Ukraine.
3. Plastun, M. (2019), “Restart of NACP : what is important to be taken into account?”, *Yurydychnyi visnyk Ukrainy*, June 14–27, 2019, no 24–25 (1249–1250), pp. 2–3.
4. Boiko, I. V., Zyma, O. T. and Soloviova, O. M. (2017), *Administratyvna protsedura : konspekt lektsii* [Administrative procedure : compendium of lectures], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
5. Kolomoiets, T. O. (2011), *Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs : pidruchnyk* [Administrative law of Ukraine. Academic course : a textbook], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
6. Kolomoiets, T. O. and Kolpakov, V. K. (2019), *Naukovo-praktychnyi komentar Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii»* [Scientific and practical commentary of the Law of Ukraine “Om Prevention of Corruption”], Vydavnychi dim «Helvetyka», Zaporizhzhya, Ukraine.
7. Medium Term Philippine Development Plan for 2004–2010, chapter 21 “Fight against corruption”, p. 249, available at : www.philconstruct.com/docs/downloads/NEDA%20DOCS/Medium%20Term%20Development%20Plan%202004-2010.pdf.

8. Kolomoiets, T. O. (2018), *Obmezhenia shchodo oderzhannia podarunkiv osobamy, upovnovazhenymy na vykonannia funktsii derzhavy abo mistsevoho samovriaduvannia, za zakonodavstvom Ukrainy : naukovo-praktychnyi narys* [Restrictions on gifts reception by the persons authorized to perform the functions of the state or local self-government under the legislation of Ukraine : scientific and practical essay], Vydavnychi dim «Helvetyka», Zaporizhzhya, Ukraine.
9. Dudorov, O. O., Kolomoiets, T. O., Kushnir, S. M. and Makarenkov, O. L. (2019), *Zahalnoteoretychni, administratyvni ta kryminalno-pravovi osnovy kontseptualizatsii antykoruptsiinoi reformy v Ukraini : kol. monohraf.* [General theoretical, administrative and criminal fundamentals of conceptualization of anti-corruption reform in Ukraine : col. monograph], Zaporizhzhya, Ukraine.
10. Kolomoiets, T. O. (2018), “Travels of public servants : is it expedient to introduce anti-corruption legal standard?”, *Pravo i suspilstvo*, no. 6, pp. 147–153.
11. Khavroniuk, M. I. (2018), *Naukovo-praktychnyi komentar Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii»* [Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption”], Vaite, Kyiv, Ukraine.

УДК 342.922:351.71

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2019-1-08>

Прагматика відносин під час використання публічного майна

Задирка Н. Ю.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
zadyraka@ukr.net*

Ключові слова:

публічне майно, прагматизм, правовідносини, публічний інтерес, глобалізація.

Надійшло до редколегії:

09.04.2019

Прийнято до друку: 13.05.2019.

У статті досліджено абстрактне відображення ефективної та раціональної поведінки осіб, уповноважених використовувати публічне майно. Проаналізовано правовий реалізм здійснення компетенції з приводу соціально-утилітарного використання публічного майна. Автор зосереджує увагу на техногенних реаліях розвитку суспільства, що формують тенденції розвитку майбутньої соціальної реальності у відносинах щодо публічного майна. Розкрито оптимальну модель використання майна з огляду на потенційні практичні наслідки й безпосередні фактичні поточні результати.

Pragmatic relations in use of public property

Zadyraka N. Yu.

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, str. Volodymyrska, 60, Kyiv, Ukraine
zadyraka@ukr.net*

Key words:

public property, pragmatism, legal relationships, public interest, globalization.

The paper has researched into abstract reflection of effective and rational behaviour of persons authorized to use public property. Legal realism of exercising of powers concerning socially utilitarian use of the public property has been analysed. The author

focuses on the technocentric realities of society' developing, shaping the trends of the future social reality in relation to the public property. The optimal model of the public property use has been highlighted in view of potential practical consequences and direct actual results.

For the formation and development of relations on the using the public property based on the social and utilitarian criterion, ethical and moral principles of relations, attitude of the public administration and the subjects of private law to social reality have been identified. The paper deals with rationalizing the methods and "possible practical consequences" of the functions of public administration, in particular, the practical implementation of draft decisions. The author adduces the methodological approach to pragmatism, allowing for multidimensionality and flexibility of relations with regard to the use of the public property. As a result, conditions are created for developing mutually acceptable and non-conflicting decisions, the use of appropriate tools by public administration.

Proposals have been submitted on pragmatic determination of the rational and effective use of the public property. The pragmatic model of choosing the best way to use property from all available alternatives has been addressed. At the same time, probable results of the proposed choice have been identified in new social circumstances. During the implementation of the tools of the public administration, the author reflects application of pragmatism approaches, implemented regarding the logical format of the theory of meaning, democratic principles and pragmatic psychology of public administration and other participants in the relations concerning the public property.

Новітня практика правозастосування зумовлює необхідність формування конструктивної моделі використання публічного майна. Методологічний прийом прагматизму дає змогу забезпечити багатовимірність і гнучкість відносин щодо використання публічного майна. Так, соціальний контекст зазначених відносин перебуває в стані постійного оновлення. Тому стратегічно й тактично «прагматична максима» створює умови для вироблення взаємоприйнятних і несуперечливих рішень, застосування відповідних інструментів діяльності публічної адміністрації.

Корифеями в дослідженні прагматизму є, зокрема, В. Джеймс, Дж. Дьюї, Ч. Пірс. Наукові праці, присвячені прагматичній філософії та методології, розробили Є. Атрашкевич, Т. Гончарук, О. Горенко, І. Джохадзе,

А. Жеронкін, Т. Заячківська, В. Коваленко, С. Кравченко, А. Лактіонова, А. Луцишин, М. Марчук, В. Менжулін, І. Онищук, А. Попова, Н. Поліщук, О. Ратнікова, М. Розупутна, М.–К. Сербін, П. Скотний, Д. Снітько, О. Чижова, Ю. Чопик, М. Шумка й інші.

Подальші дослідження щодо прагматичного виміру відносин під час використання публічного майна мають стосуватися раціоналізації відповідних способів і наслідків реалізації функцій публічної адміністрації, а також розроблення проектів ефективних рішень задля забезпечення соціального добробуту й задоволення публічного інтересу.

Метою статті є розкриття прагматичної спрямованості відносин під час використання публічного майна.

Прагматизм зумовлює раціональне й ефективне використання публічного майна. Під час реалізації інструментів

діяльності публічної адміністрації доцільно орієнтуватися на логічний формат теорії значень, демократичні принципи та прагматичну психологію суб'єктів публічної адміністрації й інших учасників відносин щодо публічного майна.

Об'єднуючим у класичному прагматизмі є незавершений стан зміни та перетворення людських цінностей і преференцій [1, с. 470–471]. Закріплений у статтях 1, 3, 13, 14 Конституції України соціальний вимір життєдіяльності держави та суспільства, зокрема, під час використання публічного майна [2] може бути практично впровадженим з огляду на прагматичну теорію поведінки й оцінювання. Це стає можливим за умови динамічної взаємодії суспільно-державного сектора щодо використання публічного майна з урахуванням минулого досвіду. Уточнимо, що такий досвід змінюється в теперішніх техногенних реаліях розвитку суспільства і здатний прогнозувати, формувати тенденції розвитку майбутньої соціальної реальності.

Об'єктом відносин під час використання публічного майна є дані та пов'язані з ними об'єкти (бази даних, інформаційні ресурси, засоби забезпечення автоматизованих систем даних) [3, с. 108–109]. Прагматика таких відносин виявляється в забезпеченні розвитку електронного урядування під час застосування альтернативних способів використання публічного майна, інструментів моніторингу та громадського контролю за результатами використання суб'єктами публічної адміністрації такого майна тощо.

Важливо брати до уваги те, що в теорії прагматизму категорію «корисний результат» В. Джеймс розглядає як «стан розуму» [4, с. 29]. Пропонуємо тлумачити цей підхід як орієнтир для становлення та розвитку відносин щодо використання публічного майна, зважаючи на етичні й моральні принципи таких відносин, ставлення публічної адміністрації та

суб'єктів приватного права до соціальної реальності. Запропонований варіант реалізації відносин щодо публічного майна впроваджується задля забезпечення соціального добробуту. Як зазначає С. Кравченко, можна виокремити такі теоретичні постулати пріоритетів філософського руху правового реалізму, оснований на ідеях класичного прагматизму: влада й економіка в суспільстві (Power and Economics in Society); добробут суспільства (Society's Welfare); практичний підхід до триваючих результатів (A Practical Approach to a Durable Result); синтез правових філософій (A Synthesis of Legal Philosophies) [1, с. 475].

У прагматичному ракурсі під час формулювання критеріїв інституціоналізації публічного майна необхідно зважати на врахування соціальних життєвих реалій у сфері використання публічного майна, на основі чого робиться інтерпретація ефективності управління таким майном. Реалізм же таких критеріїв виявляється в їхній об'єктивності й незалежності під час інтерпретації юридичних фактів на основі загальносвітових поглядів, культурних особливостей, досвіду у відповідній сфері правового регулювання. Ідеться про врахування категорій об'єктивності, фактологічної певності й причиново-наслідкові зв'язки відносин щодо правомірного використання публічного майна під час установаження повноважень суб'єктів публічної адміністрації та користувачів публічного майна, автономності правового статусу учасників адміністративних правовідносин щодо використання публічного майна й адміністративно-правових способів захисту в цій сфері. Такі системно-структурні зв'язки дають змогу гарантувати ефективність діяльності публічної адміністрації під час реалізації своїх повноважень з урахуванням правового режиму публічного майна на основі уніфікованих стандартизаційних норм і правил поведінки.

Тому в інструментальному вимірі функції публічної адміністрації щодо публічного майна мають оптимально-альтернативну природу. Мова йде про доцільність обрання оптимального способу використання майна з усіх наявних альтернатив. Разом із тим імовірні результати запропонованого вибору реалізуються за нових соціальних обставин. Під час використання публічного майна поведінка має бути зорієнтована на довгострокову перспективу відносин з урахуванням публічного інтересу, а також попередній досвід здійснення публічного управління. На цей процес впливає історичний контекст, об'єктивні обставини відносин щодо публічного майна, суб'єктивні переконання осіб із легітимною компетенцією використовувати таке майно, існування інституту відповідальності суб'єктів публічної адміністрації за делікти у відносинах щодо публічного майна.

Що ж до проектів рішень під час використання публічного майна, то прагматизм дає змогу розробити оптимальну модель використання майна з огляду на потенційні практичні наслідки та безпосередні фактичні поточні результати. Може мати сенс застосування методологічного інструменту, за Ч. Пірсом, щодо «мисленневих прийомів» для обґрунтування первинності соціальних вимірів досвіду [5, с. 107–108]. Як пояснює Дж. Дьюї, прагматична концепція інструментального методу основана на ціннісних аспектах за умови врахування практичної зацікавленості й суб'єктивного вибору задля перетворення небажаної, несприятливої, невизначеної, проблемної ситуації в зрозумілу та бажану для людини [6, с. 250]. Зокрема, стандарт обґрунтованості й легітимності використання публічного майна має бути оснований на критерії ефективності. Варто підтримати позицію В. Джеймса, що в прагматизмі поєднуються емпіризм і раціоналізм за умови, що досвід матиме практичні наслідки (критерієм істини є те,

що найкраще «працює» та поєднано з усією сукупністю досвіду) [7, с. 44].

Відповідно, щодо використання публічного майна доцільно застосовувати прагматичну теорію стосовно принципу організації на основі «плюралістичних» установок [8, с. 470–471]. У такий спосіб формуються відносно самостійні моделі предметної сфери використання публічного майна з метою координації об'єктивно раціональних підходів до діяльності публічної адміністрації, інших уповноважених суб'єктів публічного та приватного права. Як правило, у цих відносинах поєднуються предметний, процедурний і психологічний динамічні виміри використання публічного майна.

Звідси для визначення оптимальних і найбільш сприятливих напрямів застосування інструментів діяльності публічної адміністрації під час використання публічного майна доречним буде зважати на категорій корисності. Погоджуємося з науковою позицією В. Джеймса, що практична цінність істинних ідей спочатку впливає з практичної цінності їх об'єктів [7, с. 101]. Пропонуємо брати до уваги можливість досягнення публічного інтересу, задоволення суспільних життєвих потреб у раціональному та ефективному використанні публічного майна. Це можливо в спосіб цілеспрямованої, з користю для держави й суспільства реалізації відносин щодо публічного майна за умови адаптації до поточної національної економічної ситуації.

Підтвердженням реалізації прагматичного виміру відносин щодо публічного майна є судова практика. Ідеться про виправлення негативних наслідків неправомірного використання публічного майна та відновлення соціального добробуту щодо раціонального й ефективного використання цього майна. Зокрема, такий стан справ стає можливим, якщо функції з публічного управління реалізує належний суб'єкт. Наприклад, у Постанові Верховного Суду від 14 серпня

2018 року у справі № 826/15748/16 встановлено право Київради передавати земельні ділянки комунальної власності у власність громадян. Під час розгляду та вирішення вказаного спору колегія суддів Верховного Суду підтримала висновки суду апеляційної інстанції щодо помилковості висновків суду першої інстанції про зарахування розгляду заяв (клопотань) на безоплатне отримання земельної ділянки до Департаменту земельних ресурсів виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) [9]. Згідно з положеннями статті 19 Конституції України і статті 118 Земельного кодексу України, закріплено право Київради передавати земельні ділянки комунальної власності у власність громадян і відповідний обов'язок розглянути клопотання в місячний строк щодо надання дозволу на розроблення проекту землеустрою на відведення земельної ділянки або надати мотивовану відмову [2; 10].

Зауважимо, що з позицій прагматизму важливо, щоб у таких справах суд контролював рішення, прийняті на підставі реалізації дискреційних повноважень, максимально ефективно [11] (рішення у справі «Hasan and Chaush v. Bulgaria»). Це, зокрема, встановлює особливості здійснення повноважень публічної адміністрації вчасно, у належний і послідовний спосіб під час реалізації майнових прав (рішення у справах «Beyeler v. Italy» [12], «Oneryildiz v. Turkey» [13], «Moskal v. Poland» [14]). Аналогічна правова позиція наведена в Постанові колегії суддів судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 10 грудня 2013 року у справі № 21-358a13 [15], а також у Постанові Верховного Суду від 27 березня 2018 року у справі № 463/3375/15-а [16].

Іншим прикладом можуть бути спори щодо визнання протиправними дій департаментів міського благоустрою та збереження природного середовища

виконавчих органів міських рад, комунальних підприємств із благоустрою з приводу включення до переліку елементів благоустрою, щодо яких мають бути вжиті заходи шляхом демонтажу встановлених із порушенням автомобільних газозаправних пунктів та елементів благоустрою; визнання протиправними та скасування доручень суб'єктів публічної адміністрації стосовно демонтажу встановлених із порушенням автомобільних газозаправних пунктів та елементів благоустрою [17]. Орієнтирами для належної практики правозастосування є положення частини 2 статті 19 Конституції України [2]; пункту 44 частини 1 статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [18]; пункту 2 частини 1 статті 10, частин 1, 3 статті 34, частини 1 статті 40 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» [19]; пункту 3 Постанови Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 року № 870, якою затверджено Типовий порядок видачі дозволів на порушення об'єктів благоустрою або відмови в їх видачі, переоформлення, видачі дублікатів, анулювання дозволів [20].

Відповідно, виключно на пленарних засіданнях ради мають встановлюватися особливості благоустрою території населеного пункту, зокрема, щодо забезпечення належного використання публічного майна та підтримання правопорядку в громадських місцях. Як зразок, згідно з пунктом 2 частини 1 статті 22 Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ», у зв'язку зі здійсненням містом Києвом функцій столиці України Київська міська рада та Київська міська державна адміністрація кожна в межах своєї компетенції, встановленої законами України, мають право встановлювати порядок утримання й експлуатації об'єктів, розташованих у місті, і прилеглої до них території, правила благоустрою, торговельного, побутового, транспортного, житлово-комунального й

іншого соціально-культурного обслуговування, визначати особливості землекористування та використання інших природних ресурсів [21]. По суті, у прагматичному вимірі соціально-економічні, екологічні й організаційно-правові засади використання публічного майна для забезпечення благоустрою населених пунктів зорієнтовані на підтримання сприятливих умов для життєдіяльності держави, суспільства, людини. Важливо, щоб для проведення регламентованих законом підготовчих або будівельних робіт із благоустрою були видані необхідні дозвільні документи стосовно підтвердження права на користування земельною ділянкою, у тому числі право сервітуту.

До того ж з урахуванням приписів частин 1 і 2 статті 137 Господарського кодексу України [22], у Постанові Верховного Суду від 15 травня 2018 року у справі № 826/7888/17 однозначно вказується на доцільність залучення до розгляду справи власника публічного майна, закріпленого на праві господарського відання, що здійснює контроль за використанням і збереженням належного майна безпосередньо або через уповноважений ним орган, не втручаючись в оперативно-господарську діяльність підприємства [17]. У протилежному випадку справа має бути направлена на новий розгляд з огляду на пункт 4 частини 4 статті 353 Кодексу адміністративного судочинства України [23].

Зауважимо, що під час реалізації відносин щодо публічного майна доцільно зважати на раціональний сенс концепції Ч. Пірса щодо способів використання публічного майна та «можливих практичних наслідків». Застосовуються категорії буття, якості, відношення, уявлення, субстанції [24, с. 103]. Наведене означає, що відбувається абстрактне відображення ефективної моделі поведінки осіб, уповноважених використовувати публічне майно.

Так, поняття буття формується під час виникнення відносин із використання публічного майна, зокрема під час застосування інструментів діяльності публічної адміністрації (онтологічної пропозиції). У подальшому цей субстанційний етап переходить до якісного стану відносин. Тобто відносини з використання публічного майна виявляються як безпосередньо у взаємодії публічної адміністрації з іншими суб'єктами публічного та приватного права, так і безвідносно до конкретних обставин щодо інституційних характеристик публічного майна. У другому випадку відносини щодо використання публічного майна постають абстракцією стосовно якості буття з урахуванням специфіки національного та наднаціонального, іноземного досвіду реалізації зазначених відносин. В описаний спосіб практично втілюється фактична якісна основа відносин із використання публічного майна. Емпірично якості відносин проявляються під час порівняння інституту публічного майна з іншими інститутами адміністративного права – у контрасті та щодо подібних характеристик (віднесення до корелята).

З урахуванням прагматичних якісних характеристик відносин щодо використання публічного майна можна помітити їх двовимірність. По-перше, у внутрішньому прояві відносин відбувається відношення між елементами в спосіб відсилки до абстрагованої основи. Як правило, для реалізації інструментів діяльності публічної адміністрації щодо публічного майна застосовуються координаційні моделі поведінки. По-друге, відносні якісні прояви відносин пов'язані з основою відносин щодо використання публічного майна. При цьому зв'язок між елементами відносин забезпечується через узгодженість із юридичними фактами. Насамперед у такий спосіб можна сформулювати індекси результативності

використання публічного майна уповноваженими суб'єктами.

Для становлення й розвитку відносин щодо використання публічного майна задля забезпечення соціального добробуту необхідно зважати на ставлення публічної адміністрації та суб'єктів приватного права до соціальної реальності. Ідеться про раціоналізацію способів і «можливих практичних наслідків» здійснення функцій публічної адміністрації, зокрема практичне втілення проектів рішень. Прагматизм дає змогу забезпечити багатовимірність і гнучкість відносин щодо використання публічного майна. Як наслідок, створюються умови для вироблення взаємоприйнятних і несуперечливих рішень, застосування відповідних інструментів діяльності публічної адміністрації.

Прагматизм зумовлює раціональне й ефективне використання публічного майна. У такий спосіб посадові (службові) особи суб'єктів публічної адміністрації зобов'язані забезпечувати охорону, добросовісне та ефективне використання публічного майна тільки для реалізації встановленої законом компетенції, уникати заподіяння шкоди. Тобто поведінка суб'єктів публічної адміністрації щодо публічного майна має бути зорієнтована на дотримання передбачуваної ефективності від використання майна, прийняття раціональних рішень, недопущення надмірних витрат чи упущеної вигоди для

широкої громадськості. Мова йде про необхідність урахувати публічний інтерес і приватні цілі людині як користувача публічного майна з одночасним забезпеченням соціального добробуту. Разом із тим імовірні результати запропонованого вибору реалізуються за нових соціальних обставин. Під час реалізації інструментів діяльності публічної адміністрації йдеться про застосування підходів прагматизму щодо логічного формату теорії значень, демократичних принципів і прагматичної психології суб'єктів публічної адміністрації та інших учасників відносин щодо публічного майна.

Отже, пропонуємо такий формат використання публічного майна в прагматичному вимірі:

– чітко й однозначно встановлювати недискримінаційний характер використання публічного майна;

– передбачити незалежність, загальні та індивідуальні заходи, межі дискреційних повноважень публічної адміністрації щодо публічного майна; винятки в застосуванні правових режимів публічного майна;

– гарантувати ефективні засоби захисту порушених, невизнаних чи заперечуваних прав і законних інтересів, включаючи право на доступ до правосуддя, встановлювати умови для формування послідовної судової практики під час розгляду й вирішення спорів щодо публічного майна.

Література

1. Кравченко С. С. Взаємозв'язок теорії правового реалізму і правового прагматизму у філософії США. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 470–477.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР зі змін. і доп. станом на 30.09.2016. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Спеціальний випуск. С. 15. Ст. 2598.
3. Задирака Н. Ю., Барікова А. А. Співвідношення об'єктів інформаційного права та правової інформатики. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 105–110.
4. James W. What is Pragmatism? / ed. by A. Blunden. USA : Harvard UP, 2005. 2193 p.
5. Бернстайн Р. Дж. Возрождение прагматизма. *Вопросы философии*. 2000. № 5. 644 с.

6. Скотний П. В. Економіко-теоретичне знання в методологічних рефлексіях прагматизму. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2010. Вип. 20.12. С. 247–255.
7. Джеймс В. Прагматизм. Київ : Україна, 1995. 284 с.
8. Ильин В. В. Философия. Москва : Академический проект, 1999. 254 с.
9. Постанова Верховного Суду від 14.08.2018 у справі № 826/15748/16. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75906237>.
10. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-ІІ зі змін. і доп. станом на 01.01.2019. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 3. Ст. 27.
11. Справа «Гасан і Чауш проти Болгарії» (Hasan and Chaush v. Bulgaria) : Рішення Європейського суду з прав людини № 30985/96. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58921>.
12. Справа «Беєлер проти Італії» (Beveler v. Italy) : Рішення Європейського суду з прав людини № 33202/96. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58832>.
13. Справа «Онер'їлдіз проти Туреччини» (Oneryildiz v. Turkey) : Рішення Європейського суду з прав людини № 48939/99. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67614>.
14. Справа «Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland) : Рішення Європейського суду з прав людини № 10373/05. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94009>.
15. Постанова колегії суддів судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 10.12.2013 у справі № 21-358а13. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36475602>.
16. Постанова Верховного Суду від 27.03.2018 у справі № 463/3375/15-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73043512>.
17. Постанова Верховного Суду від 15.05.2018 у справі № 826/7888/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74028837>.
18. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР зі змін. і доп. станом на 11.01.2019. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
19. Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 06.09.2005 № 2897-ІV зі змін. і доп. станом на 10.06.2017. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 49. Ст. 517.
20. Про затвердження Типового порядку видачі дозволів на порушення об'єктів благоустрою або відмови в їх видачі, переоформлення, видачі дублікатів, анулювання дозволів : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 № 870. *Офіційний вісник України*. 2013. № 96. С. 99. Ст. 3551.
21. Про столицю України – місто-герой Київ : Закон України від 15.01.1999 № 401-ХІV зі змін. і доп. станом на 01.01.2011. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 11. Ст. 79.

22. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV зі змін. і доп. станом на 03.02.2019. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
23. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV зі змін. і доп. станом на 04.11.2018. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, 37. Ст. 446.
24. Пирс Ч. С. Избранные философские произведения / пер. с англ. К. Голубович и др.; ред. Л. Макеева и др. Москва : Логос, 2000. 448 с.

References

1. Kravchenko, S. (2011), “The Relationship between the Theory of Legal Realism and Legal Pragmatism in the Philosophy of the United States”, *Current Problems of State and Law*, iss. 60, pp. 470–477.
2. “Constitution of Ukraine” : Law of Ukraine dated of June 28, 1996 no. 254к/96-ВР, *Ofitsiyni Visnyk Ukrainy*, 2010, no. 72/1, Special Issue, p. 15, art. 2598.
3. Zadyraka, N. and Barikova, A. (2014), “Objects Value of Information Law and Legal Informatics”, *Law Herald*, no. 2, pp. 105–110.
4. James, W. (2005), *What is Pragmatism?*, ed. by A. Blunden, USA : Harvard UP.
5. Bernstajn, R. (2000), “The Revival of Pragmatism”, *Issues of Philosophy*, no. 5, 644 p.
6. Skotnyi, P. (2010), Ekonomiko-teoretychne znannia v metodolohichnykh refleksiiakh prahmatyzmu [Economic and Theoretical Knowledge in Methodological Reflections of Pragmatism], *Scientific Bulletin of UNFU*, vol. 20, no. 12, pp. 247–255.
7. Dzheims, V. (1995), *Prahmatyzm* [Pragmatism], Publishing house “Ukrayna”, Kyiv, Ukraine :
8. Ilin, V. (1999), *Filosofija* [Philosophy], Publishing house “Akademicheskij proekt”, Moscow, Russia.
9. “Resolution of the Supreme Court” dated of August 14, 2018, case no. 826/15748/16, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75906237>.
10. (2003), “Land Code of Ukraine” : Law of Ukraine dated of October 25, 2001 no. 2768-II, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 3, art. 27.
11. Case “Hasan and Chaush v. Bulgaria” : decision of the European Court of Human Rights no. 30985/96, available at : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58921>.
12. Case “Beyeler v. Italy” : decision of the European Court of Human Rights no. 33202/96, available at : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58832>.
13. Case “Oneryildiz v. Turkey” : decision of the European Court of Human Rights no. 48939/99, available at : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67614>.
14. Case “Moskal v. Poland” : decision of the European Court of Human Rights no. 10373/05, available at : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94009>.
15. “Resolution of the judges’ panel of the Chamber in administrative affairs of the Supreme Court of Ukraine” dated of December 10, 2013, case no. 21-358a13, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36475602>.

16. “Resolution of the Supreme Court” dated of March 27, 2018, case no. 463/3375/15-a, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73043512>.
17. “Resolution of the Supreme Court” dated of May 15, 2018, case no. 826/7888/17, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74028837>.
18. (1997), “On Local Self-Government in Ukraine” : Law of Ukraine dated of May 21, 1997 no. 280/97-BP, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 24, art. 170.
19. (2005), “On Improvement of Settlements” : Law of Ukraine dated of September 6, 2005 no. 2897-IV, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 49, art. 517.
20. (2013), “On Approval of Model Procedure for Issuing Permits for Violating Objects of Improvement or Refusal to Issue Them, Reissuing, Issuing Duplicates, Revoking Permits” : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated of October 30, 2013 no. 870, *Ofitsiyni Visnyk Ukrainy*, no. 96, p. 99, art. 3551.
21. (1999), “On Capital of Ukraine – Hero City Kyiv” : Law of Ukraine dated of January 15, 1999 no. 401-XIV, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 11, art. 79.
22. (2003), “Economic Code of Ukraine” : Law of Ukraine dated of January 16, 2003 no. 436-IV, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 18, art. 144.
23. (2005), “Code of Administrative Justice of Ukraine” : Law of Ukraine dated of July 6, 2005 no. 2747-IV, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 35–36, no. 37, art. 446.
24. Pirs, Ch. (2000) *Izbrannye filosofskie proizvedeniya* [Selected Philosophical Works], transl. from English by K. Golubovich et al., ed. by L. Makeeva et al., Moscow : Logos.

УДК 342.2:340.134(4-6ЄС)

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2019-1-09>

Діалектика співвідношення публічних і приватних інтересів як адміністративно-правових категорій

Золотухіна Л. О.

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
проспект Гагаріна, 26, м. Дніпро, Україна
la.zolotukhina@gmail.com*

Ключові слова:

публічні інтереси, приватні інтереси, адміністративне право, євроінтеграція, діалектика, єдність та протилежність, кількісні зміни, якісні зміни, удосконалення, заперечення заперечення.

*Надійшло до редколегії:
10.04.2019*

Стаття присвячена теоретичним і практичним аспектам співвідношення публічних та приватних інтересів як адміністративно-правових категорій. Визначаються діалектичні закономірності впливу публічних інтересів на приватні, а також урахування приватних інтересів під час формулювання публічних інтересів суспільства та держави в національному законодавстві. Зазначається, що домінування публічних інтересів над приватними є характерним для сфери адміністративно-правового регулювання суспільних відносин. Досліджується діалектика співвідношення публічних та приватних інтересів як адміністративно-правових категорій в контексті євроінтеграційних процесів, що має як теоретичне,

Прийнято до друку: 16.05.2019 так і практичне значення для формування пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства та юридичної практики.

Dialectics of the relationship of public and private interests as administrative and legal categories

Zolotukhina L. O.

*Dnipropetrovsky state university of internal affairs, av. Gagarin, 26, Dnipro, Ukraine
la.zolotukhina@gmail.com*

Key words:

public interests, private interests, administrative law, European integration, dialectics, unity and opposition, quantitative changes, qualitative changes, denial of denial, improvement.

The scientific publication is devoted to the theoretical and practical aspects of the relationship between public and private interests as administrative-legal categories. The dialectic laws of the influence of public interests on private interests, as well as the consideration of private interests when formulating the public interests of society and the state in national legislation are determined. It is noted that the dominance of public interests over private ones is characteristic of the sphere of administrative-legal regulation of social relations. The author studies the dialectic of the relationship between public and private interests of both administrative and legal categories in the context of European integration processes, which has both theoretical and practical importance for the formation of proposals for improving the current legislation and legal practice.

The development of Ukrainian society and the state takes place in an accelerated process of globalization. For Ukraine, globalization manifests itself in the form of European integration processes, namely, the gradual harmonization of national legislation with the EU law through the implementation of the main European norms and values in the national legal system. Particular importance is to bring the norms of the administrative law of Ukraine in line with EU law in accordance with the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other. Integration in the EU is a public interest of most of Ukrainian society and the state as a whole. In the Association Agreement itself states that cooperation will be based on shared values and shared interests and will focus on strengthening political convergence and effectiveness, and promoting common political planning.

The dialectic of the relationship between public and private interests as administrative and legal categories consist in their simultaneous unity and opposition from the standpoint of an independent, impartial observer, and in the qualitative changes in the satisfaction of private interests as a result of positive quantitative changes in the realization of public interests of society and the state. This is particularly evident in the context of European integration processes, when the restriction of private interests in process of pursuit of public interests in adapting national legislation to EU law leads to a gradual increase in the quality of meeting the private interests of all subject parties to the relevant legal relationship.

The main task for the norm-maker and law enforcement entities is to find the optimal balance between public and private interests in

the process of administrative-legal regulation of the relevant social relations.

Розвиток українського суспільства та держави відбувається в умовах прискорення процесів глобалізації. Для України глобалізація проявляється у вигляді євроінтеграційних процесів, а саме поступової гармонізації національного законодавства із правом ЄС через імплементацію основних європейських норм та цінностей в національну правову систему. Особливе значення має приведення норм адміністративного права України у відповідність до права ЄС згідно із Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [1]. Інтеграція в ЄС є публічним інтересом більшої частини українського суспільства та держави загалом. У самій Угоді про асоціацію зазначено, що співробітництво ґрунтуватиметься на спільних цінностях і спільних інтересах та спрямовуватиметься на посилення політичної конвергенції і ефективності, сприяння спільному політичному плануванню (стаття 7).

Водночас публічні інтереси в сфері адміністративно-правового регулювання часто вступають у протиріччя із приватними інтересами. Наприклад, згідно із Угодою про асоціацію Україна має наблизити своє законодавство про санітарні та фітосанітарні заходи щодо охорони тварин до законодавства ЄС, як це визначено у Додатку V до вказаної Угоди (стаття 64) [1]. Проте це становить перепону для виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції значною кількістю особистих селянських господарств України, які не здатні привести своє виробництво у відповідність до санітарних та фітосанітарних заходів ЄС.

Таким чином, важливим та актуальним є дослідження діалектики співвідношення публічних та приватних

інтересів як адміністративно-правових категорій, особливо в контексті євроінтеграційних процесів. Таке дослідження, відповідно, має як теоретичне, так і практичне значення для сучасної доктрини адміністративного права та юридичної практики у сфері адміністративно-правового регулювання суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публічні та приватні інтереси як адміністративно-правові категорії достатньо змістовно досліджені в роботах О. Бандурки, В. Бевзенка, Н. Губерської, С. Гусарова, Р. Калюжного, Т. Коломоєць, В. Колпакова, А. Комзюка, О. Кузьменко, В. Курила, Д. Лук'янца, Д. Лученка, Р. Мельника, О. Миколенка, Н. Нижник, Д. Приймаченка, С. Стеценко, М. Тищенко, А. Школика та інших вчених-адміністративістів.

Окремі публікації методології дослідження в юридичній науці в цілому та адміністративному праві зокрема присвятили О. Ганьба, В. Мірошніченко «Особливості сучасної методології правових наукових досліджень» [2], А. Благодарний «Методологія дослідження правової регламентації адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів» [3], В. Ільков «Методологія дослідження джерел права в адміністративному судочинстві» [4], М. Кельман «Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку» [5], Н.В. Кушакова-Костицька «Методологічні проблеми сучасних правових досліджень: об'єктивна необхідність чи суб'єктивна формальність» [6], Г. Лук'янова «Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці» [7], В. Пашинський «Методологічний інструментарій дослідження проблем адміністративно-правового забезпечення оборони держави» [8]. Проте методології

дослідження публічних та приватних інтересів як адміністративно-правових категорій присвячена ще недостатня увага. Зокрема, малодослідженим є питання діалектики співвідношення публічних та приватних інтересів, що актуалізує проведення цього дослідження.

Метою публікації є дослідження діалектики співвідношення публічних та приватних інтересів як адміністративно-правових категорій для формування пропозицій щодо удосконалення чинного адміністративного законодавства та юридичної практики.

Предметом наукового дослідження в рамках цієї статті є діалектика співвідношення публічних та приватних інтересів як адміністративно-правових категорій.

Діалектика є одним із філософських методів наукового пізнання, який використовується фактично в усіх галузях знань і є складником методології будь-якого дослідження. Методологія юридичної науки має свою специфіку. П.М. Рабінович під методологією юридичної науки розуміє систему підходів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання під час вивчення державно-правових явищ [9, с. 618]. Більш змістовне визначення формулює Д.І. Голосніченко, на думку якого методологія дослідження в юридичній науці – «це не простий набір певних основоположних понять та категорій, не сукупність прийомів і методів. Це більш ємне поняття. Методологія є теоретичним обґрунтуванням доцільності застосування відповідних підходів і способів, які використовуються для проведення певного теоретико-юридичного дослідження, а також дібрана на науковій основі для означеної мети система прийомів і способів, тобто відповідних методів» [10, с. 10].

Отже, методологія юридичної науки є комплексним поєднанням системи конкретних методів дослідження (що включають в себе відповідні наукові

підходи, прийоми та способи дослідницької діяльності) та теоретичного обґрунтування необхідності їх застосування для кожного окремого дослідження. Методологія дослідження будь-якого правового явища чи процесу складається з трьох базових груп методів: філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження.

До першої групи методів відносять філософські методи діалектики, метафізики, а також принципи об'єктивності та історизму.

Адміністративно-правова категорія «публічний інтерес» діалектично пов'язана із категорією «приватний інтерес». Закон єдності та боротьби протилежностей, як один із фундаментальних законів діалектики, є першочерговим інструментом дослідження співвідношення публічних та приватних інтересів. Єдність вказаних категорій проявляється у тому, що реалізація та захист публічних інтересів громадянського суспільства та держави в цілому неодмінно сприяє реалізації за захисту приватних інтересів окремих громадян. Наприклад, публічний інтерес у забезпеченні правопорядку співпадає з приватними інтересами більшості громадян у забезпеченні особистої безпеки та спокою. Публічний інтерес організувати належну систему охорони здоров'я та освіти в державі співпадає з приватними інтересами громадян отримати відповідні послуги належної якості.

Прикладом прояву протилежності публічних і приватних інтересів є сфера податкових відносин. Публічний інтерес держави зібрати максимальну кількість податків та зборів вступає в протиріччя з приватними інтересами суб'єктів підприємницької діяльності мінімізувати суми податків та інших обов'язкових платежів або взагалі уникнути їх сплати. Публічний інтерес соціуму у забезпеченні безпеки дорожнього руху часто-густо не відповідає приватним інтересам громадян

щодо обрання оптимальної швидкості руху, паркування у зручних місцях, здійснення інших заборонених законом маневрів. Публічний інтерес держави щодо забезпечення обороноздатності держави не співпадає з приватними інтересами окремих громадян не проходити обов'язкову військову службу. Публічний інтерес суспільства і держави у забезпеченні громадської безпеки за допомогою функціонування дозвільної системи не співпадає з приватними інтересами громадян вільно володіти та носити холодну та вогнепальну зброю з метою самозахисту.

Таким чином, в процесі дослідження співвідношення публічних і приватних інтересів як адміністративно-правових категорій доцільно активно використовувати закон єдності і боротьби протилежностей, як один із фундаментальних законів діалектики.

Не менш важливе значення для змістовного дослідження співвідношення публічних і приватних інтересів як адміністративно-правових категорій має другий закон діалектики – закон «переходу кількісних змін у якісні». Так, наприклад, збільшення кількості ефективно проведених складників адміністративної реформи веде до підвищення якості публічно-правових відносин, надання адміністративних послуг, що сприяє задоволенню як публічних інтересів громадянського суспільства та держави, так і приватних інтересів учасників цих правовідносин. Наприклад, збільшення кількості осіб, яких притягнуто до реальної адміністративної відповідальності за порушення адміністративних норм у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, інформація про що офіційно оприлюднюється, веде до покращення якісних показників соціологічних опитувань стосовно підвищення довіри населення до Національної поліції, відчуття особистої безпеки, що свідчить про підвищення якості забезпечення та реалізації приватних інтересів окремих

громадян. Проте збільшення кількості реалізованих приватних інтересів громадян щодо здійснення підприємницької діяльності веде до позитивних якісних змін в реалізації публічного інтересу суспільства та держави у покращенні інвестиційного клімату, якісному зростанні економічного потенціалу держави тощо.

Застосування такого прийому діалектики, як «заперечення заперечення», в процесі дослідження співвідношення публічних та приватних інтересів як адміністративно-правових категорій проявляється у формі поетапного пошуку публічного інтересу в адміністративно-правових відносинах. На першому етапі дослідники заперечують наявність публічного інтересу у певних відносинах, а на другому етапі заперечують сформульоване заперечення, відшукуючи докази наявності публічного інтересу у відповідних правовідносинах. Наприклад, в сімейних правовідносинах домінує приватний інтерес, проте наразі держава здійснює адміністративно-правове регулювання сімейних правовідносин, переслідуючи публічні інтереси, зокрема, встановлюючи адміністративно-правову відповідальність за насильство в сім'ї.

Принципи об'єктивності та історизму як складника групи філософських методів дослідження необхідно обов'язково застосовувати під час дослідження діалектики співвідношення публічних та приватних інтересів як адміністративно-правових категорій. Принцип об'єктивності передбачає обов'язкове вивчення та аналіз емпіричного матеріалу, проведення репрезентативних соціологічних досліджень з метою об'єктивного виявлення елементів публічних та приватних інтересів в адміністративно-правовому регулюванні певних правовідносин.

Принцип історизму вимагає від дослідника враховувати історичні обставини та чинники прийняття того чи

іншого адміністративного акту, визначення співвідношення публічних та приватних інтересів у певних історичних умовах, які існували в період здійснення адміністративно-правового регулювання певних правовідносин. Наприклад, достатньо сувора адміністративна відповідальність за спекуляцію була необхідним засобом захисту економічних відносин, враховуючи публічні інтереси радянського суспільства щодо контролю за цінами та недопущення фактів підприємницької діяльності.

Домінування публічних інтересів над приватними взагалі є характерним для адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, адже адміністративне право є галуззю публічного права і насамперед покликане захищати публічні інтереси всього українського суспільства та держави в цілому (щодо дотримання законності та правопорядку, порядку надання адміністративних послуг тощо). Особливо домінування публічних інтересів над приватними посилюється в контексті євроінтеграційних процесів, адже інтеграція та перспективне членство в ЄС є публічним інтересом більшої частини українського суспільства і потребує певного тимчасового обмеження інтересів приватних. Європейські норми часто є незручними для вітчизняного виробника, суб'єктів надання послуг через складність їх дотримання, необхідність значних фінансових витрат для приведення власної інфраструктури у відповідність до європейських стандартів. Проте в результаті виграють усі – виробник отримує вихід на зовнішні ринки, зокрема, величезний ринок ЄС, а споживачі – якісні товари та послуги європейського рівня.

Серед основних конфліктів між публічними та приватними інтересами у сфері адміністративно-правових відносин слід окремо виділити конфлікт між публічним інтересом суспільства і держави у скороченні бюрократичного апарату, кількості чиновників та

приватними інтересами значної кількості державних службовців, які навпаки зацікавлені у збереженні відповідних посад і розширенні штату відповідних відомств.

Діалектика даного конфлікту проявляється у тому, що нібито протилежні інтереси в результаті поєднуються в рамках єдиної адміністративної реформи – скорочення одних посад часто призводить до створення нових структурних підрозділів або навіть окремих органів державної влади із новим, часто більшим штатом посадових осіб, які виконують функції, притаманні ліквідованим структурам. В результаті, як це не парадоксально, скорочення кількості чиновників в результаті реформ інколи призводить до збільшення їх загальної чисельності. Це пояснюється тим, що реформи, ініційовані суб'єктами з публічними інтересами, в процесі реалізації зазнають впливу великої кількості приватних інтересів, і відповідно до «закону переходу кількісних змін у якісні» це призводить до якісних змін системи, що реформується, – створюються нові структури, які поглинають вивільнені (звільнені) кадри, задовольняючи приватні інтереси бажаючих повернутися до системи органів публічної адміністрації осіб.

Тут спрацьовує і метод «заперечення заперечення». Заперечуючи ефективність проведених реформ, громадськість і навіть опоненти знаходять позитивні риси, окремі елементи нового механізму, які сприяють задоволенню як публічних, так і приватних інтересів у сфері публічно-правових відносин (наприклад, реформа системи надання адміністративних послуг).

Не менш показовою є діалектика співвідношення публічних та приватних інтересів у сфері адміністративного судочинства. Так, особа, керуючись приватними інтересами, подає адміністративний позов, оскаржуючи рішення суб'єкта владних повноважень, його дії чи бездіяльність. Своїми діями

вона фактично сприяє удосконаленню адміністративно-правових відносин в цілому завдяки справедливому вирішенню судом адміністративно-правового спору. Таким чином, в процесі задоволення приватного інтересу забезпечується реалізація публічного інтересу в удосконаленні системи органів публічної адміністрації за результатами успішного вирішення правового конфлікту – скасування або визнання не чинним рішення суб'єкта владних повноважень, визнання протиправними його дій чи бездіяльності тощо.

Зростання кількості позовів до одного і того ж суб'єкта владних повноважень може свідчити про системну проблему і необхідність її вирішення, якісних змін в структурі, штатному розкладі або повноваженнях відповідного органу державної влади чи місцевого самоврядування. Варто також пам'ятати, що суб'єкт владних повноважень (його уповноважений представник) може заперечувати вимоги адміністративного позову, проте за результатами розгляду справи суд, заперечуючи таке заперечення, встановлює істину – вирішує публічно-правовий спір по суті, задовольняє позов та відновлює баланс між публічними та приватними інтересами. Отже, спостерігаємо реалізацію всіх трьох законів діалектики у співвідношенні публічних і приватних інтересів в адміністративному судочинстві.

Діалектику співвідношення публічних і приватних інтересів спостерігаємо і в рішеннях Європейського суду з прав людини, які є повноцінним джерелом права в Україні [11]. Кожен

прецедент Європейського суду з прав людини є фактично встановленням балансу між публічними і приватними інтересами, визначенням межі, яку держава не має права переступати.

Таким чином, діалектика співвідношення публічних та приватних інтересів як адміністративно-правових категорій полягає у їх одночасній єдності та протилежності з точки зору незалежного, неупередженого спостерігача, а також якісних змінах у задоволенні приватних інтересів в результаті позитивних кількісних змін в реалізації публічних інтересів суспільства і держави. Особливо це проявляється в контексті євроінтеграційних процесів, коли обмеження приватних інтересів задля реалізації публічних інтересів щодо адаптації національного законодавства до права ЄС призводить до поступового підвищення якості задоволення приватних інтересів усіх учасників відповідних правовідносин.

Головним для нормотворця та суб'єктів правозастосування є пошук оптимального балансу між публічними та приватними інтересами в процесі адміністративно-правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Перспективність подальшого дослідження даної тематики зумовлюється значною кількістю публічно-правових відносин, у яких спостерігаються конфлікти між публічними та приватним інтересами, що потребують вирішення із застосуванням законів діалектики з формулюванням конкретних пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства та юридичної практики.

Література

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угоду ратифіковано із заявою Законом України № 1678-VII від 16.09.2014 р.). Дата оновлення: 30.11.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

2. Ганьба О. Б., Мірошніченко В. І. Особливості сучасної методології правових наукових досліджень. *Парадигма пізнання: гуманітарні питання*. № 2 (13). 2016. С. 1–13.
3. Благодарний А. Методологія дослідження правової регламентації адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів. *Підприємництво, господарство і право*. № 6. 2018. С. 147–151.
4. Ільков В. В. Методологія дослідження джерел права в адміністративному судочинстві. *Форум права*. № 5. 2016. С. 48–52.
5. Кельман М. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. № 4. 2015. С. 33–46.
6. Кушакова-Костицька Н. В. Методологічні проблеми сучасних правових досліджень: об'єктивна необхідність чи суб'єктивна формальність. *Філософські та методологічні проблеми права*. № 1–2. 2013. С. 23–31.
7. Лук'янова Г. Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 4. 2011. С. 33–43.
8. Пашинський В. Й. Методологічний інструментарій дослідження проблем адміністративно-правового забезпечення оборони держави. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. № 3-4. 2017. С. 98–102.
9. Рабінович П. М. Методологія юридичної науки. *Юридична енциклопедія: в 6 т. / голова редкол. Ю. С. Шемшученко*. Київ : Вид-во Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 1998-2004. Т. 3: К – М. 2001. 789 с.
10. Голосніченко Д. І. Теорія Повноважень: вітчизняний та зарубіжний досвід їх формування : монографія. Київ : Г.А.М., 2009. 356 с.
11. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. Дата оновлення: 02.12.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

References

1. (2014). “Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their member states, of the one part, and Ukraine, of the other part” : Ratified with the statement of the Law of Ukraine № 1678-VII as of 16.09.2014, available at : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].
2. Hanba, O. B. and Miroshnichenko, V. I. (2016). “Features of the modern methodology of legal scientific research”, *Paradyhma piznannia: humanitarni pytannia*, no. 2 (13), pp. 1–13 [in Ukrainian].
3. Blahodarnyi, A. (2018). “The methodology of the study of legal regulation of administrative and jurisdictional activity of law enforcement authorities”, *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo. Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 6, pp. 146–151. [in Ukrainian].
4. Ilkov, V.V. (2016). “The methodology of studying sources of law in administrative legal proceedings”, *Forum prava*, no. 5, pp. 48–52. [in Ukrainian].
5. Kelman, M. (2015). “The methodology of modern legal science: formation and main directions of development”, *Psykhohohiia i suspilstvo*, no. 4, pp. 33–46 [in Ukrainian].

6. Kushakova-Kostytska, N. V. (2013) “Methodological problems of modern legal research: objective necessity or subjective formality”, *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*, no. 1-2, pp. 23–31 [in Ukrainian].
7. Lukianova, H. Iu. (2011). “Methodological fundamentals of law research in modern legal science”, *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, no. 4, pp. 33–43.
8. Pashynskiy, V. I. (2017). „Methodological tools for studying problems of administrative and legal support for state defence”, *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, no. 3–4, pp. 98–102. [in Ukrainian].
9. Rabinovych, P. M. (2001). *Metodolohiia yurydychnoi nauky. Yurydychna entsyklopediia: v 6 t.* [Methodology of legal science. Legal Encyclopaedia: in 6 vols.]. Kyiv : Vyd-vo Ukrainiska entsyklopediia imeni M.P. Bazhana. [in Ukrainian]
10. Holosnichenko, D. I. (2009). *Teoriia Povnovazhen: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid yikh formuvannia: monohrafiia* [Theory of credentials: the domestic and foreign experience of their formation: monograph]. Kyiv : H.A.M. [in Ukrainian]
11. (2006). “On Fulfilment of Decisions and Application of the European Court of Human Rights Practice”: Law of Ukraine as of 23.02.2006 № 3477-IV, available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> [in Ukrainian].

УДК 342.951:351.82

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2019-1-10>

Значення основоположних принципів адміністративної процедури для забезпечення захисту прав громадян суб’єктами публічної адміністрації

Белінгіо В. О.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
lera.belingio@gmail.com*

Ключові слова:

принципи, принципи адміністративної процедури, види, ознаки та класифікація принципів, захист прав громадян суб’єктами публічної адміністрації, загальні принципи, спеціальні принципи.

У статті досліджено доктринальні підходи до значення принципів адміністративної процедури у сфері забезпечення захисту прав громадян суб’єктами публічної адміністрації, розглянуто види й ознаки принципів адміністративної процедури. Запропоновано сучасний авторський підхід до поділу принципів адміністративної процедури на загальні та спеціальні. Розкрито правову природу загальних і спеціальних принципів адміністративної процедури, застосування яких суб’єктами публічної адміністрації є гарантією захисту прав громадян.

Надійшло до редколегії:

16.04.2019

Прийнято до друку: 23.05.2019

Importance of the fundamental principles of the administrative procedure for ensuring protection of citizens' rights by public administration

Bielinhio V. O.

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, str. Volodymyrska, 60, Kyiv, Ukraine
lera.belingio@gmail.com*

Key words:

principles, principles of administrative procedure, types, features and classification of principles, protection of citizens' rights by public administration, general principles, special principles.

The article presents the doctrinal approaches to the importance of the principles of the administrative procedure in the field of ensuring protection of citizens' rights by public administration, the types and features of the principles of the administrative procedure are considered. A modern author's approach to classification of the principles of the administrative procedure into general and special is proposed. The general principles of the administrative procedure include: – the rule of law; – the principle of binding of public administration by legal law; – the principle of equality before the law, and the principle of non-discrimination; – the principle of the protection of legitimate expectations, or the duty of public administration to act fairly; – the principle of transparency and openness; – the principle of the protection of personal data; – the principle of legal certainty. By the special principles of the administrative procedure, the author enumerates: – the principle of the prohibition of abuse of formal requirements; – access to information; – assistance and representation; – indication of remedies; – the principle of efficiency; – the principle of presumption of lawful actions and requirements of a person; – the principle of proportionality; – the principle of the use of authority with proper intention; – silence procedure; – right to be heard; – right to be informed; – duty of public administration to indicate the remedies; – the principle of co-requisitioning documents; – the principle of timeliness; – principle of appeal of administrative acts. The author reveals the legal nature of the general and special principles of the administrative procedure, the use of which by the public administration, is a guarantee of the protection of citizens' rights. The author draws attention to the fact that the special principles of the administrative procedure should include the principles enshrined in the Resolution (77) 31 on the Protection of the Individual in Relation to the Acts of Administrative Authorities. The author's position is justified by the fact that Ukraine has made the European integration choice, aimed at protecting of citizens' rights and interests.

У вітчизняній науковій літературі значна увага вчених приділяється питанню принципів адміністративної процедури, зокрема ними запропоновано різноманітні підходи до їх класифікації. Науковий інтерес з боку дослідників до цього питання є виправданим, адже адміністративна процедура – це врегульований адміністративно-процесуальними нормами порядок учинення послідовних дій суб'єктами

публічної адміністрації шляхом розгляду й розв'язання індивідуальних справ фізичних і юридичних осіб з метою забезпечення та здійснення захисту їхніх прав і свобод. Порядок такого «співробітництва» між суб'єктами публічної адміністрації та фізичними/юридичними особами має регулюватися принципами, які є керівними приписами для вчинення адміністративно-процедурної діяльності.

До розгляду проблематики принципів адміністративної процедури та їх класифікації в працях зверталися такі науковці, як В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, Н.Л. Губерська, О.С. Лагода, Р.С. Мельник, С.П. Погребняк, А.А. Пухтецька, О.М. Соловійова, В.П. Тимощук, Ю.С. Шемшученко, А.М. Школик та інші.

Однак актуальним залишається питання виокремлення принципів адміністративної процедури в діяльності суб'єктів публічної адміністрації щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян.

Метою статті є дослідження принципів адміністративної процедури, які безпосередньо впливають на якість взаємодії громадян із суб'єктами публічної адміністрації та застосування яких забезпечує захист прав громадян суб'єктами публічної адміністрації.

На шляху становлення Української державності, що пройдено за роки її незалежності, вченими-адміністративістами напрацьовані певні підходи щодо видів та окремих класифікаційних ознак принципів адміністративної процедури.

І.В. Бойко, О.Т. Зима, О.М. Соловійова вважають, що для будь-якого виду адміністративної процедури характерні такі принципи: верховенство права; законність; презумпція правомірності дій і вимог приватної особи; рівноправність; пропорційність; використання адміністративним органом своїх повноважень з метою, якою такі повноваження надані; безсторонність адміністративної процедури; добросовісність; розсудливість; своєчасність і розумний строк [1, с. 22–29].

В.П. Тимощук серед принципів адміністративної процедури виділяє законність, рівність, публічність, оперативність, ефективність, підконтрольність [2, с. 32–36].

Низка дослідників принципи адміністративної процедури поділяє на окремі групи.

О.С. Лагода, О.М. Соловійова класифікують принципи адміністративної процедури на загальні (загальноправові) та галузеві [3, с. 17; 4, с. 150]; Ю.О. Тихомиров, Е.В. Талапіна виділяють загальні принципи та принципи-норми [5, с. 4]; І.В. Криворучко визначає три групи принципів: конституційно-правові; організаційні; морально-етичні [6, с. 71]; В.Б. Авер'янов, Т.О. Коломоєць, С.Г. Стеценко пропонують поділяти принципи адміністративних процедур на загальні та спеціальні [7, с. 82; 8, с. 168–169; 9, с. 260].

Саме в цьому – сутність принципової відмінності, яка орієнтована на забезпечення прав та інтересів громадян.

Загальні принципи адміністративної процедури є основою всієї процедурної діяльності суб'єктів публічної адміністрації, саме вони закладають базу для взаємодії між ними та приватними особами. Спеціальні – уточнюють зміст загальних принципів і відображають сутність адміністративно-процедурної діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Очевидно, що для вирішення конкретних проблем правової теорії і практики розуміння прав людини загальні та спеціальні принципи адміністративної процедури потребують подальшого уточнення.

На нашу думку, загальні принципи адміністративної процедури варто доповнити принципом верховенства права; принципом зв'язаності публічної адміністрації правовим законом; принципом рівності перед законом, принципом недискримінації; принципом захисту законних очікувань, або обов'язком публічної адміністрації діяти справедливо; принципом гласності й відкритості; принципом захисту персональних даних; принципом правової визначеності.

Принцип верховенства права є керівним принципом, закріпленим у ст. 8 Основного Закону України [10]. Цей принцип означає забезпечення пріоритету

прав людини перед будь-якими іншими цінностями соціальної, правової, демократичної держави та безумовне підпорядкування діяльності всіх державних інституцій і посадових осіб вимогам реалізації й захисту зазначених прав [11, с. 73]. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а містить у собі й інші регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Окрім того, вирішення певної адміністративної справи має бути насамперед утіленням справедливості. Під час вирішення конкретної адміністративної справи публічна адміністрація повинна розглядати право не як закон чи систему нормативно-правових актів, а як утілення справедливості [4, с. 150]. В.П. Тимошук, характеризуючи зміст принципу верховенства права в адміністративній процедурі, вказує на таке: 1) принцип верховенства права належить до конституційних та означає пріоритет прав і свобод людини, справедливість, гуманізм у діяльності публічної адміністрації; 2) для цього принципу «слід чітко розмежовувати такі дві категорії, як «закон» і «право», адже навіть закон може бути неправим за процедурою його прийняття або за своїм змістом»; 3) «адміністративний орган в адміністративній процедурі повинен керуватися принципом верховенства права, який зобов'язує його не сліпо виконувати вимоги нормативного акта, а зважати на відповідність цього акта вищим за юридичною силою нормам права» [2, с. 32]. Тож одним із найважливіших принципів адміністративної процедури є принцип верховенства права, який гарантує, що права і свободи людини є найвищою цінністю в державі, саме цим цінностям підпорядкована діяльність суб'єктів

публічної адміністрації під час вирішення індивідуальних справ громадян.

Принцип зв'язаності публічної адміністрації правовим законом. Суб'єкт публічної адміністрації в діяльності має керуватися не будь-яким законом, а лише тим, що є правовим за своєю сутністю або, інакше кажучи, заснованим на принципі верховенства права [12, с. 53]. Цей принцип вимагає, щоб суб'єкти публічної адміністрації здійснювали свої повноваження виключно на підставі правового закону. Його метою є обмеження повноважень суб'єктів публічної адміністрації правовим законом з ціллю захисту прав та свобод громадян. Крім того, на нашу думку, принцип зв'язаності публічної адміністрації правовим законом означає, що суб'єкти публічної адміністрації мають діяти виключно в рамках повноважень, визначених законодавством. Також розглядуваний нами принцип передбачає заборону суб'єктам публічної адміністрації зловживати наданою їм владою, адже їхня діяльність має відбуватися в рамках, дозволених і встановлених у чинному законодавстві.

Принцип рівності перед законом і принцип недискримінації. У статті 24 Конституції України зафіксовано принцип рівності перед законом [10]. Метою закріплення принципу рівності учасників адміністративної процедури перед законом є забезпечення збалансованості адміністративної процедури як змагальної між формально нерівними її учасниками, тобто вирівнювати відносини між публічною адміністрацією та приватною особою зважаючи на наділення суб'єкта адміністративного органу владними повноваженнями щодо особи [13, с. 36]. Науковець Р.С. Мельник наголошує, що продовженням конституційного принципу рівності громадян перед законом є *принцип недискримінації*. Він має забезпечувати однакові «стартові» умови кожному громадянину для самореалізації в суспільстві [12, с. 54–55]. Принцип недискримінації є ключовим у

розумінні обґрунтованості дій і рішень публічної адміністрації, адже він заснований на функції вирівнювання, оскільки через певні життєві обставини або особливості особистого статусу є різниця в правовому стані осіб. Як адміністративний орган, так і суд мають давати оцінку достатніх підстав для різного ставлення до осіб із неоднаковим статусом або однакового ставлення до осіб із подібним статусом. Мірилом правомірності різниці у ставленні є трискладовий тест, згідно з яким різниця у ставленні має ґрунтуватися на законності, переслідувати легітимну мету під час застосування достатніх і доречних засобів [14, с. 158]. Отже, принцип рівності перед законом гарантує однакові можливості для всіх громадян, передбачає заборону суб'єктам публічної адміністрації приймати різні рішення у справах, які мають однакові фактичні обставини, а принцип недискримінації передбачає ідентичне ставлення до всіх учасників адміністративної процедури із заборону пригнічення чи виокремлення певних індивідів.

Принцип захисту законних очікувань, або обов'язок публічної адміністрації діяти справедливо передбачає, що діяльність органів публічної адміністрації не повинна створювати перешкод у здійсненні громадянами їхніх безумовних прав, крім випадків, коли це є необхідним в інтересах суспільства. Питання щодо законних очікувань, як правило, виникають тоді, коли рішення, прийняте суб'єктом публічної адміністрації, є таким, що може бути скасоване чи відкликано суб'єктом публічної адміністрації [15, с. 18]. Громадянин, керуючись цим принципом, покладається на дійсність рішення, прийнятого суб'єктом публічної адміністрації. Мова йде про те, що, якщо орган публічної адміністрації прийняв рішення на користь громадянина, але воно є незаконним, таке рішення не може бути скасовано чи відкликано суб'єктом публічної

адміністрації, адже громадянин уже почав діяти на основі такого рішення, розраховуючи на його легітимність, наприклад, почав будувати будинок після отримання дозволу на будівництво [16, с. 203–204]. Цей принцип спрямований на унеможливлення зловживання владою органами публічної адміністрації, а отже, на захист прав громадян.

Принципи гласності й відкритості. Утілення цих принципів у життя зумовлюється необхідністю широкої поінформованості суспільства про діяльність державних органів, їх посадових і службових осіб щодо здійснення адміністративно-процедурних функцій [17, с. 210]. Принципи гласності й відкритості мають вагомe значення для захисту прав громадян. Усі учасники адміністративної процедури повинні мати однакове право доступу до інформації в межах адміністративної процедури, крім випадків, визначених законодавцем, коли вимагається обмеження в доступі до інформації.

Принцип захисту персональних даних указує на те, що орган публічної адміністрації зобов'язується збирати, використовувати, поширювати та зберігати персональні дані громадян виключно в спосіб і з метою, регламентованою законодавством. Призначення цього принципу полягає в установленні обмеження процедури збирання, оброблення та зберігання персональних даних, включаючи часові обмеження для зберігання персональних даних та обмеження щодо якості й актуальності зібраної та збереженої інформації. Розглядуваний принцип є індивідуальною гарантією приватної особи, необхідною в демократичному суспільстві, проти незаконного розкриття її персональних даних суб'єктами публічної адміністрації [18, с. 275–276].

Принцип правової визначеності вимагає чіткого та зрозумілого формулювання правових норм. Дія цього принципу спрямована на те, щоб правові відносини, які регулюються

законодавством, залишалися передбачуваними, тому що приватні особи повинні однозначно й чітко визначати свої права й обов'язки та бути в змозі вжити відповідних заходів [15, с. 17]. Крім того, вважаємо, що цей принцип передбачає, що громадянин повинен мати змогу легко визначити, коли й за яких умов набере чинності рішення, прийняте суб'єктом публічної адміністрації за результатом вирішення його індивідуальної адміністративної справи, і встановити конкретну дату початку дії правових наслідків від прийнятого щодо нього рішення.

До групи спеціальних принципів адміністративної процедури можна зарахувати такі: принцип заборони зловживання формальними вимогами; доступ до інформації; допомогу і представництво; зазначення засобів правового захисту; принцип ефективності; принцип презумпції правомірності дій і вимог особи; принцип пропорційності; принцип використання повноважень з належною метою; принцип «мовчазної згоди», право бути вислуханим; право бути проінформованим; обов'язок суб'єкта публічної адміністрації викласти підстави для прийняття рішення; принцип співмірно запитуваних документів; принцип своєчасності; принцип оскаржуваності адміністративних актів.

Принцип заборони зловживання формальними вимогами полягає в забороні суб'єктам публічної адміністрації займатися бюрократією та відмовляти громадянам у вирішенні їхніх індивідуальних справ тільки через формальні вимоги, які не сприяють ефективному та своєчасному вирішенню справи.

Доступ до інформації. На запит особи, яка звертається до суб'єкта публічної адміністрації для отримання адміністративного акта, чи особи, на чії права й інтереси може вплинути прийняття адміністративного акта, до прийняття адміністративного акта її належним чином повідомляють, про всі

наявні факти, що мають стосунок щодо прийняття цього акта [19].

Допомога і представництво. Громадянам може надаватися допомога або може бути надано представника в адміністративній процедурі [19]. Наприклад, особі, яка звертається до Центру надання адміністративних послуг для реєстрації її місця проживання, може знадобитися фахова допомога щодо переліку документів, які необхідно подати для отримання такої послуги, строки надання послуги, порядок подання документів тощо. У зв'язку з цим доцільним було б надання безоплатної правової допомоги громадянам, які звертаються до суб'єктів публічної адміністрації.

Зазначення засобів правового захисту. Якщо адміністративний акт, який наданий у письмовій формі, несприятливо впливає на права, свободи чи інтереси громадянина, то в ньому вказуються звичайні засоби правового захисту від нього, а також строки їх використання [19].

Принцип ефективності передбачає визначення мінімально обтяжливого для держави характеру ведення адміністративних справ [9, с. 263]. Тобто цей принцип в адміністративній процедурі забезпечує досягнення мети з якнайменшими затратами під час вирішення індивідуальної адміністративної справи громадянина.

Принцип презумпції правомірності дій і вимог особи. О.М. Соловйова наголошує, що рішення за зверненнями громадян не має ґрунтуватися на припущеннях, а всі сумніви стосовно правомірних вимог (дій) громадян, які звертаються до адміністративного органу, повинні тлумачитися на їхню користь [4, с. 154]. Поділяємо позицію вченої та зауважимо, що для суб'єкта публічної адміністрації дії й вимоги особи, яка до нього звернулася, апріорно мають бути правомірними, якщо інше не буде з'ясовано під час розгляду адміністративної справи.

Принцип пропорційності. Як зазначає А.А. Пухтецька, цей принцип є європейським принципом адміністративного права, що сформульовано ще наприкінці 80-х років ХХ століття [20, с. 129–130]. Юридичними механізмами реалізації цього принципу є обов'язки адміністративного органу: використовувати повноваження лише з метою, для якої ці повноваження надано; зважати на негативні наслідки своїх рішень, дій і бездіяльності; співвідносити цілі прийняття рішення й умови їх досягнення [21, с. 203]. Тобто суб'єкт публічної адміністрації, приймаючи рішення щодо прав приватної особи, зобов'язаний забезпечити справедливу рівновагу між інтересами останньої та метою, на яку спрямована дія адміністративного акта.

Принцип використання повноважень із належною метою. Н.Л. Губерська стверджує, що мета повноважень визначається в законі або впливає з його цілей і становить бажаний результат управління, окреслюючи, отже, основні напрями діяльності відповідного державного органу [22, с. 52].

Принцип «мовчазної згоди» є альтернативним способом отримання відповіді/рішення приватними особами. Так, рішення/відповідь вважається автоматично наданим (-ою) приватній особі, якщо орган публічної адміністрації протягом визначеного законом строку не надав таке рішення/відповідь заявнику. Після закінчення визначеного законом строку для надання відповіді/рішення та за відсутності такої (-го) відповіді/рішення вважається, що рішення щодо заявника прийнято на його користь. Метою цього принципу є покращення діяльності суб'єктів публічної адміністрації шляхом спрощення адміністративних процедур і дисциплінування публічної адміністрації з метою дотримання нею строків, визначених законодавством.

Попередньо зазначено, що до групи спеціальних принципів адміністративної процедури належить право бути вислуханим, право бути проінформованим, обов'язок суб'єкта публічної адміністрації викласти підстави для прийняття рішення, принцип співмірно запитуваних документів, принцип своєчасності, принцип оскаржуваності адміністративних актів. Перераховані принципи є організаційними принципами діяльності належної публічної адміністрації, на думку автора, в повному складі охоплюються спеціальними принципами адміністративної процедури. Організаційні принципи діяльності належної публічної адміністрації є керівними засадами, які слугують основою для забезпечення й захисту прав громадян публічною адміністрацією. А отже, під час адміністративно-процедурної діяльності від суб'єктів публічної адміністрації вимагається підкорення згаданим принципам, а саме: *право бути вислуханим* [19] – право кожної людини бути почутою до того, як суб'єктом публічної адміністрації буде вжито будь-який індивідуальний захід, який може на неї вплинути, і право на повний доступ до інформації та документів, на підставі яких суб'єктом публічної адміністрації буде прийнято рішення; *право бути проінформованим* установлює обов'язок для суб'єкта публічної адміністрації повідомити громадянина про прийняте рішення, включаючи інформацію про право на оскарження такого рішення та можливу процедуру; *обов'язок суб'єкта публічної адміністрації викласти підстави для прийняття рішення* [19], відповідно до якого суб'єкт публічної адміністрації повинен зазначити правові підстави для прийняття акта, описати фактичні обставини, що призвели до його прийняття, і загальні цілі, які він мав намір досягти; підстави мають бути сформульовані чітко й недвозначно, так, щоб дати можливість зацікавленим

особам прийняти рішення, чи хочуть вони захищати свої права та інтереси шляхом подання заяви про перегляд прийнятого рішення в судовому порядку [15, с. 20; 16, с. 27–28]; *принцип співмірно запитуваних документів* указує на те, що органи публічної адміністрації повинні запитувати в приватних осіб необхідний мінімум інформації та документів, достатній для прийняття рішення; *принцип своєчасності* передбачає, що рішення мають прийматися суб'єктом публічної адміністрації протягом розумного строку, оскільки «повільна» публічна адміністрація є неналежною адміністрацією; *принцип оскаржуваності адміністративних актів* дає змогу приватним особам оскаржити адміністративний акт суб'єкта публічної адміністрації в позасудовому чи судовому порядку.

Проведення детального аналізу принципів адміністративної процедури дає змогу помітити, що до спеціальних принципів нами включено принципи, закріплені в Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи (77) 31 про захист особи щодо актів адміністративних органів, а саме: право бути вислуханим; право на доступ до інформації; право на допомогу і представництво; виклад мотивів; зазначення засобів правового захисту.

Інтегрування цих принципів у національну правову систему відповідає сучасним тенденціям розвитку України, з огляду на обраний державою європейський напрям розвитку. Підкорення суб'єктів публічної адміністрації європейським принципам стане гарантією захисту прав приватних осіб під час розгляду та розв'язання їхніх індивідуальних справ. Дуже важливо реально закріпити вказані європейські принципи в українському законодавстві в кодифікованому акті, присвяченому систематизації адміністративно-процедурної діяльності суб'єктів публічної адміністрації, або в окремому законі про адміністративну процедуру.

Проведене дослідження дає змогу дійти висновку, що сучасний підхід до застосування принципів адміністративної процедури суб'єктами публічної адміністрації у сфері захисту прав громадян – це не просто далекоюсяжний намір чи бажання, а нагальна життєва необхідність, котра органічно пов'язана з євроінтеграційним вибором України, адже вітчизняне адміністративне право за своїм «духом», за своєю суспільною спрямованістю, як й адміністративне право країн Європи, має бути орієнтовано на забезпечення прав та інтересів людей, їх ефективний захист.

Література

1. Бойко І. В., Зима О. Т., Соловійова О. М. Адміністративна процедура : конспект лекцій / за заг. ред. І. В. Бойко. Харків : Право, 2017. 132 с.
2. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / авт.-упоряд. В. П. Тимошук. Київ : Факт, 2003. 496 с.
3. Лагода О. С. Адміністративна процедура : теорія і практика застосування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Ірпінь, 2007. 28 с.
4. Соловійова О. М. Принципи адміністративної процедури. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2011. № 988. Вип. 10. С. 149–155.
5. Тихомиров Ю. А., Талапина Э. В. Административные процедуры и право. *Журнал российского права*. 2002. № 4. С. 3–13.
6. Криворучко І. В. Класифікація принципів адміністративної процедури та її застосування наукою державного управління. *Науковий вісник Академії*

- муниципального управління. Серія «Управління» / за заг. ред. О. І. Дація. Київ : АМУ, 2016. Вип. 1. С. 64–74.
7. Адміністративне право України : Академічний курс : підручник : у 2 т. / ред. колегія : В. Б. Авер'янов (голова). Київ : Юрид. думка, 2004. Т. 1 : Загальна частина. 584 с.
 8. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
 9. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2008. 624 с.
 10. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. (зі змінами) / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
 11. Авер'янов В. Б. Принцип верховенства права у сфері виконавчої влади : питання теорії та практики реалізації. *Право України*. 2010. № 2. С. 72–79.
 12. Мельник Р. Інститут принципів адміністративного права у системі Загального адміністративного права України. *Публічне право*. 2012. № 3 (7). С. 51–60. URL : <http://www.yourfuture.org.ua/ua/pb/2012/7/Melnyk.pdf>.
 13. Криворучко І. Конституційно-правові принципи адміністративної процедури в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 2 (29). С. 33–39. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2016_2_6.
 14. Публічне урядування, права людини і демократія : регіональний зріз євроінтеграції : монографія / за заг. ред. М. В. Савчина. Ужгород : Говерла, 2015. 320 с. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9750/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%202015-1.pdf>.
 15. Diana-Urania Galetta, Herwig C. H. Hofmann, Oriol Mir Puigpelat, Jacques Ziller. The General Principles of EU Administrative Procedural Law – In-depth analysis for the JURI Committee. European Parliament. Brussels. 2015. 26 p. URL : http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/519224/IPOL_IDA%282015%29519224_EN.pdf.
 16. Nolte G. General Principles of German and European Administrative Law – A Comparison in Historical Perspective. *The Modern Law Review*. 1994. Vol. 57. № 2. P. 191–212. URL : <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1468-2230.1994.tb01932.x>.
 17. Административное право Украины : учебник для студ. высш. учеб. заведений юрид. спец. / под ред. проф. Ю. П. Битяка. 2-е изд., перераб. и доп. Харьков : Право, 2003. 576 с.
 18. Brouwer E. Legality and Data Protection Law : The Forgotten Purpose of Purpose Limitation. The Eclipse of the Legality Principle in the European Union / By Leonard F. M. Besselink, Frans Pennings, Sacha Prechal. The Netherlands : Kluwer Law International BV. 2011. pp. 273–294. URL : <https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/240364/brouwerer-ch14legalityanddateprotection.pdf?sequence=1>.
 19. Resolution (77) 31 on the Protection of the Individual in Relation to the Acts of Administrative Authorities. Council of Europe : Committee of Ministers. 28.09.1977. URL : <http://www.refworld.org/docid/5a4caf0a4.html>.

20. Пухтецька А. А. Європейські принципи адміністративного права та їх джерела. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. С. 128–132. URL : <http://www.apdp.in.ua/v35/29.pdf>.
21. Державне управління : проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с. URL : <https://lawbook.online/ukrainyi-pravo-administrativnoe/derjavne-upravlinnya-problemi-administrativno.html>.
22. Губерська Н. Л. Основні принципи організації та реалізації адміністративних процедур. *Публічне право*. 2015. № 1 (17). С. 48–56. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2015_1_8.

References

1. Boiko, I. V., Zyma, O. T. and Soloviova, O. M. (2017), *Administratyvna protsedura : konspekt lektsii* [Administrative procedure : a compendium of lectures], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
2. Tymoshchuk, V. P. (2003), *Administratyvna protsedura ta administratyvni posluhy. Zarubizhnyi dosvid i propozytsii dlia Ukrainy* [administrative procedure and administrative services. Foreign experience and proposals for Ukraine], Fakt, Kyiv, Ukraine.
3. Lahoda O.S. (2007), Administrative procedure : theory and practice of application, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Irpin, Ukraine.
4. Soloviova, O. M. (2011), Principles of administrative procedure, *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina. Seriiia : Pravo*, no. 988, Iss. 10, pp. 149–155.
5. Tihomirov, Yu. A., Talapina, E. V. (2002), Administrative procedures and law, *Zhurnal rossiiskoho prava*, no. 4, pp. 3–13.
6. Kryvoruchko, I. V. (2016), Classification of the principles of administrative procedure and its application by public administration science, *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Seriiia : Upravlinnia*, Iss. 1, pp. 64–74.
7. Averianov, V. B. (2004), *Administratyvne pravo Ukrainy : Akademichnyi kurs : pidruchnyk : u 2 t.* [Administrative law of Ukraine : academic course : a textbook : in 2 vols.], Vol. 1 : *Zahalna chastyna* [General part], Yurydychna dumka, Kyiv, Ukraine.
8. Kolomoiets, T. O. (2011), *Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs : pidruchnyk* [Administrative law of Ukraine. Academic course : a textbook], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
9. Stetsenko, S. H. (2008), *Administratyvne pravo Ukrainy : navch. posib.* [Administrative law of Ukraine : a study guide], Atika, Kyiv, Ukraine.
10. The Constitution of Ukraine : the Law of Ukraine dated June 28, 1996 (as amended), available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
11. Averianov, V. B. (2010), The principle of rule of law in executive authority : issues of theory and practical implementation, *Pravo Ukrainy*, no. 2, pp. 72–79.
12. Melnyk, R. (2012), The institute of principles of administrative law in the system of General administrative law of Ukraine, *Публічне право*, no. 3 (7), pp. 51–60, available at : <http://www.yourfuture.org.ua/ua/pb/2012/7/Melnyk.pdf>.

13. Kryvoruchko, I. (2016), Constitutional-legal principles of administrative procedure in Ukraine, *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, Iss. 2 (29), pp. 33–39, available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2016_2_6.
14. Savchyn, M. V. (2015), Publichne uriaduvannia, prava liudyny i demokratiia : rehionalnyi zriz yevrointehratsii : monohrafiia [Public administration, human rights and democracy : regional statistics of European integration : a monograph], Hoverla, Uzhhorod, Ukraine, available at : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9750/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%202015-1.pdf>.
15. Diana-Urania Galetta, Herwig, C. H. Hofmann, Oriol Mir Puigpelat and Jacques Ziller (2015), The General Principles of EU Administrative Procedural Law – In-depth analysis for the JURI Committee. European Parliament. Brussels, 26 p., available at : http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/519224/IPOL_IDA%282015%29519224_EN.pdf.
16. Nolte, G. (1994), General Principles of German and European Administrative Law – A Comparison in Historical Perspective, *The Modern Law Review*, Vol. 57, № 2, pp. 191–212. available at : <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1468-2230.1994.tb01932.x>.
17. Bytiak, Yu. P. (2003), *Admynstratyvnoe pravo Ukrainy : uchebnyk dlia stud. vyssh. ucheb. zavedenyi yuryd. spets.* [Administrative law of Ukraine : a textbook for students of higher ed. inst. of law sp.], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
18. Brouwer, E., Leonard, F. M. Besselink, Frans Pennings and Sacha Prechal (2011), Legality and Data Protection Law : The Forgotten Purpose of Purpose Limitation. The Eclipse of the Legality Principle in the European Union, Kluwer Law International BV, The Netherlands, pp. 273–294. available at : <https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/240364/brouwererch14legalityanddateprotection.pdf?sequence=1>.
19. Resolution (77) 31 on the Protection of the Individual in Relation to the Acts of Administrative Authorities. Council of Europe : Committee of Ministers. 28.09.1977, available at : <http://www.refworld.org/docid/5a4caf0a4.html>.
20. Pukhtetska, A. A. (2007), European principles of administrative law and their sources, *Aktualni problemy derzhavy i prava*, pp. 128–132, available at : <http://www.apdp.in.ua/v35/29.pdf>.
21. Averianov, V. B. (2003), *Derzhavne upravlinnia : problemy administratyvno-pravovoi teorii ta praktyky* [Public administration : problems of administrative theory and practice], Fakt, Kyiv, Ukraine, available at : <https://lawbook.online/ukrainyi-pravo-administrativnoe/derjavne-upravlinnya-problemi-administrativno.html>.
22. Huberska, N. L. (2015), Basic principles of the organisation and implementation of administrative procedures, *Publichne pravo*, no. 1 (17), pp. 48–56, available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2015_1_8.

Особливості адміністративно-правового статусу органів прокуратури в зарубіжних країнах

Васильчук Б. Г.

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
vasil_bg@ukr.net*

Ключові слова:

органи прокуратури, адміністративно-правовий статус, прокуратури в зарубіжних країнах, функції прокуратури, європейські стандарти повноважень і діяльності прокуратури.

Надійшло до редколегії:

15.04.2019

Прийнято до друку: 23.05.2019

У статті досліджується особливості адміністративно-правового статусу органів прокуратури в зарубіжних країнах. Аналізуються основні наявні підходи до класифікації органів прокуратури зарубіжних країн з огляду на місце прокуратури в системі державних органів. Висвітлюються особливості адміністративно-правового статусу прокуратури або інших схожих за призначенням державних інституцій в Австрії, Німеччині, Франції, США, Японії, Італії, Швейцарії, Іспанії, Португалії та інших зарубіжних країнах. Підкреслюється, що досвід організації й діяльності прокуратури в зарубіжних країнах важливий під час реформування вітчизняної прокуратури, проте не існує єдиних стандартів побудови та діяльності прокуратури у світі як з організаційного, так і з функціонального поглядів.

Features of the administrative and legal status of prosecutors in the foreign countries

Vasylchuk B. H.

*Zaporizhzhya national university, str. Zhukovskogo, 66, Zaporizhzhya, Ukraine
vasil_bg@ukr.net*

Key words:

prosecutor's offices, administrative-legal status, prosecutors and foreign countries, functions of the prosecutor's office, European standards of authority and activity of the prosecutor's office.

The article examines the peculiarities of the administrative and legal status of the prosecutor's offices in foreign countries. Study of foreign experience is carried out not only from the perspective of the possibility of using it in our country, but also in order to expand the horizons on this issue, as the intensification of cooperation with foreign countries requires a significant increase in knowledge about the functioning of certain state-legal institutions in them.

The main existing approaches to the classification of prosecutor's offices of foreign countries are analyzed, proceeding from the place of the prosecutor's office in the system of state bodies. It is noted that the prosecutor's office and other similar bodies, which are invariably belonging to public institutions, have been subjected to a powerful influence on the historical and political traditions of an individual nation or state, which, of course, affected the administrative and legal status of the prosecutor's office. At the same time, a certain similarity of the functions of the prosecutor's office in foreign countries indicates the inclusion of these bodies in the structure of the mechanism of the state in the vast majority of countries of the world. The prosecutor's office, being one of the elements of state-legal activity, occupies a special place in the system of state bodies and is called upon to solve important tasks of state-legal regulation.

The peculiarities of the administrative and legal status of the prosecutor's office or other similar institutions of the state in

Austria, Germany, France, USA, Japan, Italy, Switzerland, Spain, Portugal and other foreign countries are highlighted.

It is emphasized that the experience of the organization and activities of the prosecutor's office in foreign countries is important for the reform of the domestic prosecutor's office, but there are no common standards for the construction and operation of the prosecutor's office in the world, both organizationally and operationally. Therefore, it is not necessary to mechanically copy one or another model of the administrative and legal status of the prosecutor's office. In addition, the European Conference on the Development of the Prosecutor's Office (Vienna, 1993) concluded that the organization of the prosecutor's office in one country was not permissible according to another type, without taking into account the particularities of each country.

У сучасних умовах реформування прокуратури в Україні значний інтерес викликає досвід організації та діяльності прокуратур або інших схожих за призначенням державних інституцій зарубіжних країн. Забезпечення належного функціонування органів прокуратури України об'єктивно передбачає необхідність проведення порівняльного аналізу адміністративно-правового статусу аналогічних органів у зарубіжних країнах. Вивчення зарубіжного досвіду здійснюється не лише з позиції можливості використання його в нашій державі, а й з метою розширення кругозору в цьому питанні, оскільки активізація співробітництва із зарубіжними країнами потребує значного підвищення знань щодо порядку функціонування в них певних державно-правових інституцій.

У юридичній літературі запропоновано таку класифікацію органів прокуратури зарубіжних країн з огляду на місце прокуратури в системі державних органів:

1) прокуратура перебуває у складі міністерства юстиції (Бельгія, Німеччина, Данія, Ізраїль, Нідерланди, Польща, Румунія, США, Франція, Японія та інші);

2) прокуратура входить до складу судової влади, перебуває у складі суддівського корпусу (магістратури) і діє при судах (Італія, Іспанія, Болгарія, Латвія, Азербайджан, Грузія тощо);

3) прокуратура взагалі відсутня (Велика Британія, Індія);

4) прокуратуру виокремлено в самостійну систему, вона підзвітна Парламенту чи Президенту або обом цим органам (КНР, КНДР, Єгипет, окремі країни СНД) [1, с. 647].

Іншу класифікацію, враховуючи особливості відносин прокуратури з виконавчою та законодавчою владою, пропонує К. Черкашина, яка виокремлює три групи країн:

1) країни, в яких існують тісні взаємозв'язки між прокуратурою та виконавчою владою;

2) країни, в яких існують тісні взаємозв'язки між прокуратурою та законодавчою владою;

3) країни, в яких немає регулярних контактів прокуратури із законодавчою та виконавчою владою.

Крім того, якщо зосередити увагу виключно на взаємозв'язках прокуратури з виконавчою владою, узагальнення світового досвіду дає змогу виділити такі типи таких взаємовідносин:

1) прокурор – невід'ємна частина виконавчої влади;

2) виконавча влада безпосередньо керує прокуратурою;

3) виконавча влада призначає прокурорів;

4) виконавча влада накладає дисциплінарні стягнення на прокурорів;

5) виконавча влада контролює діяльність прокуратури;

б) виконавча влада дає вказівки прокуратурі із загальних питань, не пов'язаних із конкретними кримінальними, адміністративними чи цивільними справами;

7) виконавча влада може давати прокуратурі вказівки, пов'язані з конкретними справами;

8) виконавча влада контролює бюджет прокуратури [2, с. 313–314].

Наведені класифікації демонструють, що не існує єдиних стандартів побудови та діяльності прокуратури у світі як з організаційного, так і з функціонального поглядів. Крім того, немає таких стандартів і в країнах – членах Європейського Союзу. Отже, не варто механічно копіювати ту чи іншу модель адміністративно-правового статусу прокуратури. Звичайно, на особливу увагу заслуговує досвід економічно розвинутих країн і держав, у яких багаторічний досвід діяльності прокуратури продемонстрував найбільшу ефективність. Проте, незважаючи на певну подібність моделей адміністративно-правового статусу прокуратури зазначених країн (наприклад, у Німеччині, Франції, США, Японії прокуратура перебуває у складі міністерства юстиції), жодна із запропонованих моделей не вважається «взірцем» чи «еталоном».

На нашу думку, така «еталонна» модель адміністративно-правового статусу прокуратури взагалі навряд чи може існувати, що пояснюється низкою обставин:

– прокуратура й інші подібні за призначенням органи, що незмінно належать до публічно-правових інститутів, зазнали потужного впливу історичних і політичних традицій окремого народу чи держави, що, безумовно, вплинуло на адміністративно-правовий статус прокуратури (наприклад, КНДР і пострадянські країни довгий час перебували під впливом СРСР і так званої «соціалістичної правової системи»; тоді як США та Велика Британія, що належать

до англо-американської правової сім'ї, від самого початку використовували принципово інший підхід до формування зазначеного інституту);

– більшість моделей прокуратури, незважаючи на нормативне «прикріплення» її до певної гілки влади або «виведення» за структуру традиційних систем, мають настільки специфічні функції, що виключають можливість однозначного визначення місця прокуратури в системі органів державної влади;

– дослідники зазначають таку тенденцію: чим вищий рівень розвитку правової системи країни, тим більш чітко закріплено в законодавстві правовий статус органів прокуратури;

– підходи до пошуку власної моделі побудови, організації та діяльності прокуратури в Україні супроводжувалися орієнтацією на західноєвропейські правові теорії й конструкції, проте сама прокуратура, особливо перші роки незалежності, відчувала суттєвий вплив «традицій радянської прокуратури».

Разом із тим певна подібність функцій прокуратури в зарубіжних країнах свідчить про включення цих органів у структуру механізму держави в більшості країн світу. Прокуратура, будучи одним із елементів державно-правової діяльності, посідає особливе місце в системі державних органів і покликана вирішувати важливі завдання державно-правового регулювання.

Проте, як зазначалося вище, схожі моделі адміністративно-правового статусу прокуратури в окремих країнах мають певні особливості, які пропонуємо розглянути нижче.

В Австрії прокуратура формально належить до органів виконавчої влади. Водночас її діяльність безпосередньо пов'язана із судовою владою. У Законі «Про прокуратуру» Австрії прокуратура розглядається як «орган правозастосування» (абз. 2 § 3). На посаду прокурора призначає міністр юстиції. Обов'язковою умовою для претендента є

наявність дворічного стажу роботи на посаді судді, причому прокурор не вважається частиною структури судової системи. Прокурор у своїй діяльності пов'язаний з указівками, однак меншою мірою, ніж «звичайний» чиновник органів виконавчої влади. Тобто прокурор є одним із вищих урядових чиновників. Будь-яка вказівка федерального міністра юстиції обер-прокурору та вказівка обер-прокурора підлеглому прокурору в частині вирішення конкретної справи має бути відповідним чином сформульована, обґрунтована, викладена в письмовій формі. У свою чергу, прокурор, як будь-який чиновник, може відхилити вказівку, якщо вона суперечить закону або, на переконання прокурора, не може бути представлена в суді. Контроль за діяльністю прокурора здійснює не лише парламент через міністра юстиції, а й Народний адвокат (омбудсмен) [3, с. 39–40].

У Німеччині прокуратура є органом виконавчої влади й належить до звичайних адміністративних відомств, а ці відомство перебувають у системі юстиції. Прокурори є державними чиновниками, їхнє головне завдання – здійснення кримінального переслідування. Особливостями прокуратури в Німеччині є такі: прокуратура здійснює слідчі дії; під час проведення розслідування прокуратура спирається на поліцію; прокурор не може відкликати обвинувальний акт, якщо суд прийняв справу до розгляду; прокурор порушує позови в цивільних справах про визнання шлюбу недійсним, про визнання особи недієздатною, про встановлення факту смерті особи, зниклої безвісті; існують 114 земельних судів, при кожному з яких діє прокуратура, є генеральна прокуратура, яка підпорядковується міністерству юстиції землі.

У Франції прокуратура діє при судах різних рівнів та інстанцій. При апеляційному суді знаходиться генеральний прокурор із заступниками. Прокуратура при касаційному суді

складається з генерального прокурора, його першого заступника та заступників, які підпорядковані міністерству юстиції. Особливості організації й діяльності прокуратури у Франції: всі прокурори призначаються та звільняються з посади Президентом Франції; прокурор не підлягає відводу в суді; прокурор не має права відмовитися від кримінального переслідування; досудове розслідування здійснюють слідчі судді – магістри судового рангу; прокурор контролює діяльність судової поліції [4, с. 291].

У США функції прокуратури виконує аторнейська служба. Генеральний аторней США призначається Президентом США з узгодженням із Сенатом – Верховною палатою Конгресу США. Аторнейська служба в США не має чіткої централізації та підпорядкування. Місцеві аторней не підпорядковані Генеральному аторнею штату, який, у свою чергу, не підконтрольний Генеральному аторнею США. Разом із тим федеральна служба аторнейів централізована. Аторнейі, що входять до федеральної служби, підпорядковуються Генеральному аторнею США, проте мають самостійність під час прийняття багатьох рішень. На рівні взаємовідносин між штатами діяльність аторнейської служби координується Національною асоціацією окружних аторнейів. Національна організація генеральних аторнейів об'єднує генеральних прокурорів штатів і Генерального прокурора США. Основні завдання аторнейської служби – представляти інтереси Уряду США в судах, забезпечення виконання законів, юридична консультація. На місцевому рівні аторнейі обираються населенням [5, с. 119].

У Данії прокуратура підпорядкована міністру юстиції, її основним завданням є підтримання державного обвинувачення в кримінальному судочинстві. Її особливості: міністр юстиції призначає прокурорів відповідно до їхньої кваліфікації; функції прокуратури

регламентуються Законом «Про відправлення правосуддя»; міністр юстиції приймає рішення щодо фінансування прокуратури; нагляд за управлінськими та владними структурами не входить до функцій прокуратури.

Законодавство Польщі закріплює дуалістичний характер статусу, який поєднує виконання обов'язків Генерального прокурора та Міністра справедливості (юстиції). Повноваження прокурора в Польщі охоплюють підтримання державного обвинувачення в суді, нагляду за законністю під час розгляду цивільних, адміністративних справ, справ про проступки, тимчасове затримання і прийняття інших рішень про позбавлення волі. Прокурор має право оскаржувати в судах, брати участь у запобіганні злочинності. Замість загального нагляду за законністю, прокуратура Польщі взаємодіє з різними державними та громадськими інституціями щодо запобігання злочинам і проступкам. Закон Польщі «Про прокуратуру» прямо закріплює, що на прокуратура покладається співпраця з державними органами, державними установами, громадськими організаціями щодо запобігання злочинності [6, с. 82].

У Японії прокурори мають широкі повноваження в галузі судового переслідування, наприклад, можуть приймати рішення про припинення справи. Окрім судового контролю за діяльністю прокуратури, існує громадський контроль: у кожному окрузі з числа виборців за допомогою жеребкування формується спеціальна комісія з нагляду за прокурорами.

В Італії прокуратура входить до судової системи, хоча в межах цієї системи вона виконує функції, що суттєво відрізняються від функцій судів. Прокурори є членами суддівського корпусу, призначаються Вищою Радою суддів і можуть бути суддями й, навпаки, судді можуть працювати на прокурорських посадах. В італійській моделі прокуратури між прокурорами не

існує жодної ієрархічної залежності. Кожен прокурор у межах своєї компетенції абсолютно незалежний і користується повною автономією.

У Конституції Болгарії (ч. 1 ст. 126) зазначено, що «структура прокуратури відповідає структурі судів» [7]. Окрім Конституції, місце, функції та повноваження прокуратури визначаються Законом «Про судову владу» і Кримінально-процесуальним кодексом Болгарії. Державна прокуратура як частина судової влади, що здійснює правосуддя, є незалежним інститутом, а прокурори, виконуючи свої функції, підпорядковуються лише закону. Прокуратура незалежна від Парламенту й Уряду, між ними не існує інституціонального зв'язку. Ніхто не може давати вказівки прокурорам у частині їхньої професійної діяльності. Крім того, всі державні органи, громадські організації, громадяни зобов'язані допомагати прокурору виконувати його функції. Прокуратура є стороною судового процесу, має рівні права з особою, що вчинила злочин, і його адвокатом. Державна прокуратура Болгарії бере участь у розгляді як цивільних, так і кримінальних справ, захищаючи інтереси держави та суспільства, здійснюючи нагляд на дотриманням законності.

У Швейцарії прокуратура є частиною судової системи, діє при судах, виконує свої функції щодо захисту законності, прав громадян відповідно до принципу законності й неупередженості. Діяльність, що зарахована законодавством кантону до компетенції прокуратури, здійснюється Генеральним прокурором, прокурорами та їх заступниками. Генеральний прокурор керує діяльністю прокуратури й розподіляє обов'язки між прокурорами та їх заступниками.

В Іспанії, відповідно до Закону 1981 р, яким регулюється органічний статус прокуратури, остання сприяє юстиції в захисті законності, прав громадян та охоронюваного законом

публічного інтересу через свої функції або за клопотанням зацікавлених осіб, а також слідує за дотриманням незалежності трибуналів і захищає в них публічні інтереси. Органи прокуратури входять до системи судової влади, маючи функціональну автономію. Прокуратура виконує свої завдання згідно з принципами єдності дії та ієрархічної залежності. Органи прокуратури діють при судах аж до провінціального рівня включно. Очолює їх Генеральний прокурор держави, який призначається Королем за поданням Уряду з урахуванням думки Генеральної ради судової влади. В ієрархії судової влади він вважається другою особою після голови Верховного трибуналу [1, с. 346].

У Португалії прокуратура не належить до жодної з гілок влади. Відповідно до розділу 4 Конституції Португалії, який повністю присвячений прокуратурі, остання здійснює представництво держави, кримінальне переслідування, захист демократичної законності від імені держави, а також інтересів, визначених законом. Особливістю прокуратури в Португалії є її колегіальність і виборність самими прокурорами. Генеральний прокурор призначається Президентом за поданням Уряду.

У Великій Британії формально прокуратури не існує. Генеральний аторней очолює адвокатський корпус, представники якого в необхідних випадках беруть участь у судових процесах як обвинувачі. Під час розгляду особливо важливих кримінальних справ обвинувачення підтримує спеціальна посадова особа – директор публічних слухань [5, с. 201].

До останньої групи країн, як уже зазначалося вище, належать В'єтнам, КНР, КНДР, Куба, Лаос та окремі пострадянські держави. У цих країнах прокуратура, окрім інших, виконує функцію загального нагляду за законністю, об'єктами якого є державні органи, громадські об'єднання,

господарські організації, різноманітні установи та фізичні особи. Так, у КНР прокуратура є державним органом нагляду за дотриманням законності (ст. 129 Конституції КНР). У Казахстані прокуратура здійснює нагляд за точним та однаковим застосуванням законів, указів Президента й інших нормативних актів, за законністю оперативно-розшукової діяльності, дїзнання та слїдства, адміністративного та виконавчого провадження (ст. 83 Конституції Казахстану). Крім того, прокуратура Казахстану вживає заходи щодо виявлення й усунення порушень законності, опротестовує закони та інші нормативні акти в разі невідповідності їх Конституції й законам, представляє інтереси держави в суді, здійснює кримінальне переслідування. У Киргизстані прокуратура також здійснює нагляд за точним та однаковим виконанням законодавчих актів, кримінальне переслідування. У випадках, спеціально передбачених законом, прокуратура має право участі в судовому розгляді [8, с. 28].

Досвід організації та діяльності прокуратури в зарубіжних країнах, безумовно, дуже важливий під час реформування вітчизняної прокуратури. Так, у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленій Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015, напрямом такого реформування визначено «приведення повноважень та діяльності органів прокуратури до європейських стандартів» [9].

Водночас варто враховувати, що такі державні структури, їх місце в механізмі держави визначаються історичними умовами розвитку країни, особливостями правової системи, політичними, економічними, соціальними й культурними умовами і традиціями кожної країни. Так, Європейська нарада з розвитку прокуратури (Відень, 1993 р.) зробила висновок про неприпустимість

організації побудови прокуратури в одній особливостей кожної країни.
державі за типом іншої без урахування

Література

1. Конституционное (государственное) право зарубежных стран : учебник : в 4 т. / отв. ред. Б. А. Страшун. Москва : БЕК, 1995. Т. 1–2. 784 с.
2. Прокурорский надзор в Российской Федерации : учебник / ред. Е. П. Черкашина. Москва, 2008. 412 с.
3. Бирюков П. Н. Прокуратура Австрийской Республики. *Российский юридический журнал*. 2011. № 4. С. 37–44.
4. Скрипнюк А. В. Світовий досвід функціонування органів прокуратури : порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 4. С. 290–294.
5. Мухамеджанов Э. Б. Прокуратура в зарубежных странах : учебник. Алматы : Нур-пресс, 2005. 284 с.
6. Супруненко Д. О. Прокуратура як суб'єкт запобігання злочинам в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2016. 344 с.
7. Constitution of the Republic of Bulgaria. Prom. SG 56/13 jul. 1991. URL : <https://www.parliament.bg/en/const/>.
8. Алисов А. Н. Конституционные функции прокуратуры в России и зарубежных странах : сравнительный анализ. *Вестник государственного и муниципального управления*. 2014. № 3 (14). С. 26–29.
9. Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.

References

1. Strashun, B. A. (1995), *Konstitutsionnoe (gosudarstvennoe) pravo zarubezhnyh stran. V 4 t. : uchebnik* [Constitutional (state) law of foreign countries. In 4 vol. : textbook], Vol. 1–2, Moscow, Russia.
2. Cherkashina, E. P. (2008), *Prokurorskiy nadzor v Rossiyskoy Federacii : uchebnik* [Prosecutor's supervision in the Russian Federation : textbook], Moscow, Russia.
3. Biryukov, P. N. (2011), “Office of the Public Prosecutor of the Republic of Austria”, *Rossiyskiy yuridicheskiy zhurnal*, no. 4, pp. 37–44.
4. Skripnyuk, A. V. (2014), “World experience of the functioning of the prosecutor's office : comparative legal analysis”, *Naukovyi visnyk Khersonskogo derzhavnogo universytetu*, no.4, pp. 290–294.
5. Muhamedzhanov, E. B. (2005), *Prokuratura v zarubezhnyh stranah : uchebnik* [Prosecutor's office in foreign countries : textbook], Almaty, Kazakhstan.
6. Suprunenko, D. O. (2016), “Prosecutor's Office as a Crime Prevention Officer in Ukraine”, *Cand. Sc. (Jurisprudence)*, 12.00.08, Kyiv, Ukraine.
7. Constitution of the Republic of Bulgaria. Prom. SG 56/ 13 jul. 1991, available at : <https://www.parliament.bg/en/const/>

8. Alisov, A. N. (2014), "The constitutional functions of the prosecutor's office in Russia and foreign countries : a comparative analysis", *Vesnik gosudarstvennogo i munitsipalnogo upravleniia*, no. 3 (14), pp. 26–29.
9. "On the Strategy for the Reform of the Judiciary, Judiciary and Related Legal Institutions for 2015–2020" : Decree of the President of Ukraine dated 20.05.2015 no. 276/2015, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.

УДК 342.951:330.332

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2019-1-12>

Нормативно-правові акти у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності

Жуков М. С.

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
nikita_zhukov@ukr.net*

Ключові слова:

адміністративно-правове регулювання, нормативно-правовий акт, інвестиції, кодифікація, іноземні інвестиції, класифікація нормативно-правових актів.

У статті досліджено поняття й ознаки нормативно-правових актів у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності. Запропоновано визначення поняття нормативно-правового акта у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності, класифікацію нормативно-правових актів у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності.

Надійшло до редколегії:

09.04.2019

Прийнято до друку: 17.05.2019

Legislation in the sphere of administrative law regulation of investments

Zhukov M. S.

*Zaporizhzhia National University, str. Zhukovsky, 66, Zaporizhzhia, Ukraine
nikita_zhukov@ukr.net*

Key words:

administrative regulation, legal act, investments, codification, foreign investmen, classification of legal acts.

In this article was explored task about administrative law regulations of investments.

One of the main elements in the legal law regulation of investments is legislation. In this article was suggested the definition of legislation in the sphere of administrative law regulation of investments. In this article was classified legislation. The relevance of this article is related to the fact that investment legal relations are dynamic. For this reason, the legislation requires constant review. However, for understanding the level of this review is necessary to explore current status of legal acts. For this reason, in this article was explored legislation in the sphere of administrative law regulation of investments. After analyzing legislation, one can conclude that it is difficult to speak of the persistence of norms in

the area of administrative and legal regulation of investment activity. However, for the most part, all changes that are introduced or are planned to be introduced into regulatory legal acts regulating investment activity tend to liberalize the state control function and improve the climate of foreign investment. So, indeed, draft regulatory acts are directed not at radical changes in the field of administrative and legal regulation of investment activity, namely on the improvement of the existing system. Due to the fact that the norms of the administrative-legal regulation of investment activity are contained in the majority of normative legal acts in the field of investment, their separation into a separate normative-legal act is not expedient. Such an isolation may lead to duplication of norms, or the fact that the exclusion of certain provisions from normative legal acts and their introduction into a codified act will violate the logic of the statement of the original act and make its existence impossible without a cross-reference to the codified act. Such actions will only complicate the existing legislation in the investment sphere. So, speaking about codification, it is only possible to fully codify normative legal acts in the field of investment activity, without partially grouping certain norms in the sphere of investment, as well as its administrative-legal regulation.

Одним із головних елементів регулювання суспільних відносин є нормативно-правовий акт. Саме він установлює правила поведінки суб'єктів правовідносин, закріплює обов'язкові норми, визначає заборони. Виходячи зі змісту нормативно-правового акта, можна виявити рівень розвитку суспільних відносин, які він регулює.

Ураховуючи євроінтеграційний курс України, який бере свій початок із часів її незалежності, однак остаточно втілюється в підписаній Україною Угоді про асоціацію з Європейським співтовариством у 2014 році, значних змін зазнає широке коло суспільних відносин, як наслідок, і нормативно-правові акти, що їх регулюють. Це зумовлено приведенням чинного законодавства України до стандартів права Європейського Союзу. Так, ефективне визначення адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні на нормативному рівні створює, зокрема, додаткову привабливість іноземним інвестиціям, сприяє розвитку економіці країни. Європейський вектор розвитку України, динамічність суспільних відносин у сфері інвестиційної діяльності зумовлюють необхідність

постійного перегляду нормативно-правових актів у цій сфері. Однак з метою дослідження рівня нормативно-правових актів у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності, внесення змін до відповідних актів першочерговим є розуміння поняття й сутності нормативно-правових актів у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності. Без розуміння того, які саме нормативно-правові акти належать до тих, що регулюють адміністративно-правові відносини у сфері інвестиційної діяльності, неможливе подальше дослідження питання вдосконалення чинної нормативно-правової бази в цій сфері. Окрім цього, сьогодні на нормативному та доктринальному рівнях відсутнє визначення поняття нормативно-правового акта у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності, відсутньою є й класифікація цих актів.

З огляду на зазначене, метою статті є аналіз чинної системи нормативно-правових актів у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності.

Виходячи з поставленої мети, можемо виокремити такі завдання:

– визначити поняття нормативно-правового акта у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності;

– установити ознаки й визначити види нормативно-правових актів у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності;

– з'ясувати стан нормативно-правових актів у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності.

Предметом дослідження є нормативно-правові акти у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності.

Науковими дослідженнями за цією темою займалися А.В. Василенко, О.І. Вуйцик, Л.В. Довганюк, Т.О. Коломоець, В.К. Колпаков.

З метою розуміння сутності нормативно-правового акта у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності передусім треба визначити загальне поняття нормативно-правового акта і його ознаки.

Нормативно-правовий акт – офіційний документ, ухвалений уповноваженими суб'єктами нормотворчості у визначеній формі й порядку, який установлює, змінює, доповнює, скасовує правові норми з метою регулювання суспільних відносин.

До основних ознак нормативно-правових актів належать такі:

1) є правоутворювальним актом, оскільки встановлює чи закріплює нові норми права або змінює (доповнює, скасовує) чинні; чітко формулює зміст юридичних прав, обов'язків, відповідальності;

2) є офіційним актом – приймається чи санкціонується уповноваженими органами держави (нормотворчими органами) або ухвалюється народом (референдум) у межах їхньої компетенції;

3) поширюється на неозначене коло осіб і розрахований на неодноразове застосування;

4) має конкретну форму, яка залежить від органу, котрий його (акт) видає;

5) посідає чітко визначене місце серед інших нормативних актів, відповідно до субординації за юридичною силою: не суперечить актам вищої юридичної сили, передусім Конституції, міжнародним договорам, ратифікованим парламентом тощо;

6) розробляється і приймається з додержанням установленної законом нормотворчої процедури (нормотворча ініціатива, розроблення, обговорення, прийняття, підписання, реєстрація, оприлюднення, набрання чинності);

7) має форму письмового документа, що складається відповідно до правил нормотворчої техніки, визначену структуру й офіційні реквізити: назва акта вказує на орган, який видав, вид акта, предмет регулювання; дата й місце прийняття; підпис (підписи) відповідальних посадових осіб;

8) підлягає обов'язковій державній реєстрації та обліку;

9) доводиться до відома населення в установленому законом порядку: публікується в офіційних спеціальних виданнях з обов'язковою відповідністю автентичності тексту офіційного зразка [1].

Основним значенням нормативно-правових актів є регулювання суспільних відносин. Відповідні акти закріплюють правило поведінки та загальнообов'язкові норми.

З огляду на зазначене, можна навести таке визначення поняття нормативно-правових актів у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності.

Нормативно-правові акти у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності – це акти, прийняті уповноваженими на те органами державної влади, органами місцевого

самоврядування, які встановлюють загальнообов'язкові норми, що регулюють відносини у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності й спрямовані на забезпечення прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, територіальної громади під час здійснення інвестиційної діяльності (в тому числі залучення інвестицій) з метою реалізації економічної, науково-технічної й соціальної політики.

До ознак нормативно-правових актів у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності, окрім зазначених вище загальних ознак, можна зарахувати такі:

- в основу актів покладено поєднання диспозитивного й адміністративно-правового методу регулювання відносин;

- установлюють норми, які спрямовані на забезпечення прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, територіальної громади під час здійснення інвестиційної діяльності;

- визначають процес адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності.

Серед нормативно-правових актів у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності можна виділити такі.

Одними з основних нормативно-правових актів, що мають норми адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності, є Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» та Закон України «Про інвестиційну діяльність».

Основне спрямування Закону України «Про інвестиційну діяльність» полягає в забезпеченні рівного захисту прав, інтересів і майна суб'єктів інвестиційної діяльності незалежно від форм власності, а також ефективному інвестуванні економіки України, розвитку міжнародного економічного співробітництва та інтеграції. Указаним нормативно-правовим актом встановлено

загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України, визначено загальні положення й порядок здійснення інвестиційної діяльності, державного регулювання інвестиційної діяльності, гарантії прав суб'єктів інвестиційної діяльності, захист інвестицій тощо [2].

Що стосується Закону України «Про захист іноземних інвестицій на Україні», то вказаний законодавчий акт спрямований на захист інвестицій, прибутків, законних прав та інтересів іноземних інвесторів на території України. Законом визначено правовий режим діяльності іноземних інвесторів і гарантії держави щодо здійснення інвестиційної діяльності на території України.

Особливості режиму іноземного інвестування на території України встановив Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 року № 93/96-ВР. Положення цього Закону врегульовують відносини, зокрема, щодо державних гарантій захисту іноземних інвестицій, державної реєстрації та контролю за здійсненням інвестицій, діяльності підприємств з іноземними інвестиціями, розгляду спорів тощо.

Також вагоме значення має прийнятий 17 лютого 2000 року Закон України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» № 1457-III, який спрямований на захист конкуренції між суб'єктами підприємницької діяльності, створеними без залучення коштів або майна (майнових чи немайнових прав) іноземного походження, та суб'єктами підприємницької діяльності, створеними за участю іноземного капіталу, забезпечення державного захисту вітчизняного виробника й конституційних прав і свобод громадян України.

Указаним Законом визначено, що спеціальне законодавство України про

іноземні інвестиції, а також державні гарантії захисту іноземних інвестицій, визначені законодавством України, не регулюють питання валютного, митного та податкового законодавства, чинного на території України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (стаття 3 Закону).

Також статтею 5 Закону визначено, що він поширюється на підприємства з іноземними інвестиціями, незалежно від часу внесення іноземних інвестицій, їх реєстрації.

До окремої групи можна зарахувати законодавчі акти, які встановлюють спеціальний правовий режим господарської діяльності в спеціальних (вільних) економічних зонах, регулюють спеціальні правові режими інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку й у межах технологічних парків України. Так, у 1992 році прийнято Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13 жовтня 1992 року № 2673-ХІІ, що визначив порядок створення та ліквідації, механізм функціонування спеціальних (вільних) економічних зон на території України, загальні правові й економічні основи їх статусу, а також загальні правила регулювання відносин суб'єктів економічної діяльності цих зон із місцевими радами народних депутатів, органами виконавчої влади й іншими органами.

Після затвердження урядом у 1994 року Концепції створення вільних економічних зон в Україні (Постанова Кабінету Міністрів України «Про Концепцію створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні» від 14 березня 1994 року № 167) почалися перші спроби реалізації Закону, зокрема створення вільних економічних зон.

Особливістю нормативно-правових актів у сфері адміністративно-правового

регулювання інвестиційної діяльності є те, що окремі питання регулюються також нормами господарського, податкового, валютного, банківського, фінансового, митного, цивільного й земельного законодавства.

До такого законодавства варто зарахувати положення Податкового, Господарського, Цивільного, Земельного кодексів і законів України: «Про інноваційну діяльність»; «Про фінансовий лізинг»; «Про концесії»; «Про угоди про розподіл продукції»; «Про регулювання містобудівної діяльності»; «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду»; «Про цінні папери та фондовий ринок»; «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»; «Про господарські товариства»; «Про акціонерні товариства»; «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»; «Про холдингові компанії в Україні»; «Про стимулювання розвитку регіонів»; «Про транскордонне співробітництво» тощо [2].

Адміністративно-правове регулювання інвестиційної діяльності регламентовано також указами Президента України, постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України тощо. Серед них можна виділити такі: Указ Президента «Про план першочергових заходів у сфері інвестиційної діяльності» від 10 квітня 2006 року № 300; Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації іноземних інвестицій» від 7 серпня 1996 року № 928; Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації договорів (контрактів) про спільну інвестиційну діяльність за участю іноземного інвестора» від 30 січня 1997 року № 112; Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні» від 2 лютого 2011 року № 389;

Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Програми «Інвестиційний імідж України» від 17 серпня 2002 року № 477; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення індустріальних (промислових) парків» від 1 серпня 2006 року № 447 тощо.

Про лібералізацію та спрощення адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності свідчить прийнятий Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна» від 21 жовтня 2010 року № 2623-VI, який набрав чинності 1 січня 2012 року.

Указаним Законом визначаються правові й організаційні засади відносин, пов'язаних із підготовкою та реалізацією інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна», і передбачається, зокрема, покладання на уповноважений орган функцій взаємодії із суб'єктами надання адміністративних і господарських послуг, що, у свою чергу, значно спростить порядок отримання послуг суб'єктом інвестиційної діяльності, необхідних для подальшої реалізації інвестиційного проекту.

22 грудня 2011 року прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про інвестиційну діяльність» № 4218-VI, яким передбачається приведення термінології у відповідність до чинного законодавства, визначення терміна «інвестиційний проект» і змісту складників інвестиційного проекту, напрямів, шляхів і заходів державної підтримки і стимулювання інвестиційної діяльності, а також запровадження державної реєстрації інвестиційних проектів/проектних (інвестиційних) пропозицій, які потребують державної підтримки та оцінювання їх економічної ефективності [2].

Варто звернути увагу на те, що значну частину вітчизняного законодавства становлять міжнародні

правові акти, учасником яких є Україна: багатосторонні міжнародні угоди, конвенції, які спрямовані як на захист іноземних інвестицій, так і на врегулювання інших питань. До таких документів можна зарахувати, зокрема, Конвенцію про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18 травня 1965 року (ратифіковано Законом України від 16 березня 2000 року № 1547-III).

Аналізуючи вищенаведене, нормативно-правові акти у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності можемо умовно класифікувати за такими чинниками:

- ✓ за юридичною силою:
 - Конституція України [3];
 - Господарський кодекс України [4];
 - Закон України «Про інвестиційну діяльність» [5];
 - Закон України «Про режим іноземного інвестування» [6];
 - Закон України «Про особливості провадження інвестиційної діяльності на території Автономної Республіки Крим» [7];
 - Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна» [8];
 - Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання управління державними інвестиціями» [9];
 - Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення офісу із залучення та підтримки інвестицій» [15];
 - Порядок проведення державної експертизи інвестиційних проектів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 9 червня 2011 року № 701 [10];
- ✓ за сферою дії:
 - загальноправові (регламентують основні питання реалізації державної влади, визначають пріоритетні напрями державної політики): Конституція України;
 - міжгалузеві (Господарський кодекс України);

– галузеві (Закон України «Про інвестиційну діяльність»; Закон України «Про режим іноземного інвестування»);

✓ за суб'єктом прийняття нормативно-правового акта:

– Верховна Рада України (Конституція України, Закон України «Про інвестиційну діяльність»);

– Кабінет Міністрів України (Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання управління державними інвестиціями»; Положення про порядок державної реєстрації іноземних договорів (контрактів) про спільну інвестиційну діяльність за участю іноземного інвестора, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 30 січня 1997 року № 112).

Аналіз нормативно-правових актів у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності дає змогу дійти висновку, що суспільним відносинам у цій сфері притаманна динамічність, а отже, постійних змін знає й нормативно-правова база.

Натепер на розгляді у Верховній Раді України знаходяться десятки законопроектів у сфері інвестиційної діяльності. Да них, зокрема, належать такі: Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння розвитку космічної діяльності й залучення інвестицій у космічну галузь України; Проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо додаткового врегулювання запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації (за механізмом енергосервісу); Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій в оборонно-промисловий комплекс.

З огляду на зазначене, говорити про сталість норм у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності досить складно. Проте здебільшого всі зміни, які вносяться або плануються вноситися в нормативно-правові акти, що регулюють інвестиційну діяльність, мають тенденцію лібералізації контрольної функції держави та покращення клімату іноземного інвестування. Тож проекти нормативно-правових актів спрямовані не на докорінні зміни у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності, а саме на вдосконалення чинної системи.

У зв'язку з тим що норми адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності містяться в більшості нормативно-правових актів у сфері інвестування, їх виокремлення в окремий нормативно-правовий акт не є доцільним. Таке виокремлення може призвести до появи дублювання норм або ж до того, що виключення певних положень із нормативно-правових актів і внесення їх у кодифікований акт порушить логічність викладу первинного акта і зробить його існування неможливим без перехресного посилання на кодифікований акт. Такі дії лише ускладнять чинне законодавство в інвестиційній сфері. Тому, говорячи про кодифікацію, можливою є лише повна кодифікація нормативно-правових актів у сфері інвестиційної діяльності без часткового групування окремих норм у сфері інвестування, зокрема його норм адміністративно-правового регулювання.

З огляду на зазначене вище, можна зазначити, що чинна система нормативно-правових актів у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності досить велика. Відносинам у цій сфері притаманна динамічність, а отже, постійних змін і вдосконалень знає зміст відповідних нормативно-правових актів.

Література

1. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник для студ. вищих навч. закладів / Харк. нац. ун-т внутрішніх справ. 3-тє вид., доп. і переробл. Київ : Правова єдність; Алерта; ЦУЛ, 2011. 520 с. URL : https://pidruchniki.com/1823081143134/pravo/normativno-pravovi_akti_sistematizatsiya.
2. Інвестиційне законодавство : стан, проблеми, перспективи : Роз'яснення Міністерства юстиції України від 08.05.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0015323-12>.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
5. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. Ст. 646.
6. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 № 93/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 19. Ст. 80.
7. Про особливості провадження інвестиційної діяльності на території Автономної Республіки Крим : Закон України від 10.10.2013 № 639-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 22. Ст. 770.
8. Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна» : Закон України від 21.10.2010 № 2623-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 11. Ст. 70.
9. Деякі питання управління державними інвестиціями : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2015 № 571. *Офіційний вісник України*. 2015. № 64. Ст. 2116.
10. Про утворення Офісу із залученням та підтримки інвестицій : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.10.2016 № 740. *Офіційний вісник України*. 2016. № 85. Ст. 2785.
11. Порядок проведення державної експертизи інвестиційних проектів : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2011 № 701. *Офіційний вісник України*. 2011. № 51. Ст. 2033.

References

1. Skakun, O. F. (2011), *Teoriia prava i derzhavy : pidruchnyk dlia stud. vyshchikh navch. zakladiv* [Theory of law and state : a textbook for students of higher ed. institutions], Pravova yednist; Alerta; TsUL, Kyiv, Ukraine, available at : https://pidruchniki.com/1823081143134/pravo/normativno-pravovi_akti_sistematizatsiya.
2. “Investment legislation : state, challenges, prospects” : Explanation of the Ministry of Justice of Ukraine dated 08.05.2012, available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0015323-12>.
3. (1996), “The Constitution of Ukraine” : the Law of Ukraine dated 28.06.1996, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 30, art. 141.
4. (2003), “Commercial Code of Ukraine” : the Law of Ukraine dated 16.01.2003 № 436-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 18, art. 144.

5. (1991), “On Investment Activity” : the Law of Ukraine dated 18.09.1991 № 1560-XII, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 47, art. 646.
6. (1996), “On the Regime of Foreign Investment” : the Law of Ukraine dated 19.03.1996 № 93/96-BP, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 19, art. 80.
7. (2013), “On Peculiarities of Proceeding of Investment Activity within the Autonomous Republic of Crimea” : the Law of Ukraine dated 10.10.2013 № 639-VII, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 22, art. 770.
8. (2010), “On Preparation and Implementation of Investment Projects according to “Single-Window System” : the Law of Ukraine dated 21.10.2010 № 2623-VI, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 11, art. 70.
9. (2015), “Some issues of public investments management” : the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 22.07.2015 № 571, *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, no. 64, art. 2116.
10. (2016), “On Creation of the Office for Encouragement and Maintenance of Investments” : the Resolution of the Cabinet in Ministers of Ukraine dated 19.10.2016 № 740, *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, no. 85, art. 2785.
11. (2011), “Procedure for State Expert Review of Investment Projects” : the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 09.06.2011 № 701, *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, no. 51, art. 2033.

РОЗДІЛ V. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1:343.132:329.78-058.53

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2019-1-13>

**Деякі особливості огляду місця події під час розслідування злочинів,
що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань)**

Ларкін М. О.

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
malark777@ukr.net*

Ключові слова:

огляд, місце події, розслідування, злочин, молодь, неформальна група, неформальне об'єднання.

Стаття присвячена особливостям проведення огляду місця події під час розслідування злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). Завдяки аналізу емпіричного матеріалу запропоновані рекомендації з проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії. Наголошується, що вивчення проблемних питань огляду місця події під час розслідування злочинів, які вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), допоможе слідчому забезпечити процес організації та проведення огляду.

*Надійшло до редколегії:
09.04.2019*

Прийнято до друку: 17.05.2019

Peculiarities of carrying out the crime scene examination in the investigation of crimes that committed by the youth informal groups (association)

Larkin M. A.

*Zaporizhzhia National University, str. Zhukovskoho, 66, Zaporizhzhia, Ukraine
malark777@ukr.net*

Key words:

crime scene examination, investigation, crime, young people, informal group, informal association.

The article is dedicated to the study of the peculiarities of carrying out the crime scene examination in the investigation of crimes that committed by the youth informal groups (association). Due to the analysis of the empirical material, recommendations for carrying out the investigative (search) actions are proposed. If an investigator, in analyzing the data obtained, suggests that the members of the youth (informal) group are involved in the alleged criminal offense, they should, as soon as possible, form the optimal composition of the investigative task force to conduct an overview of the scene, with the involvement of operational staff, medical expert, expert-criminalist, specialist-psychologist and specialist who studies the formation and activities of youth informal groups (associations, movements, etc.). It may be necessary to include a specialist in fire safety, explosion studies in the inspection site. With regard to crimes that committed by the youth informal groups (associations), their intervention, depending on the young informal associations and the goals it sets for itself, can be diverse. However, it is expedient to divide them into three groups: 1) premises

(residential and non-residential); 2) areas of land and 3) transport. At the same time, the place of commission of a crime may cover the inspection and premises, and land areas, and transport.

It is not always possible to outline the boundaries of the place of a crime committed by non-formals, because of its duration or the significant area of the territory it covers. However, investigators must take measures to establish and inspect the entire place (s) of a criminal incident. An analysis of criminal investigations of crimes committed by members of youth informal groups (associations) shows that in most cases criminals do not take measures to conceal and falsify traces, since their actions are demonstrative, that is, they are aimed at promoting ideologies, ideas, views, pseudo religions.

The choice of methods for reviewing the place of the crime depends on many circumstances and is determined, first of all, by the features and area of the territory to be surveyed, as well as the nature of the crime and other circumstances.

During the commission of crimes, members of youth informal groups have a considerable number of traces of material and ideal character. Conditionally, they can be divided into two groups: general and specific. It is the specific traces that give grounds to put forward a version that the crime committed by representatives of the youth informal environment, or even specify what exactly.

Першочерговою слідчою (розшуковою) дією, що проводиться одразу ж після виявлення злочинного посягання, до якого можуть бути причетні члени молодіжної неформальної групи (об'єднання), є огляд місця події, адже саме під час огляду місця події, окрім збирання інформації, складається уявлення про психологічне тло події, тобто слідчий з'ясовує, за яких умов відбулася подія та як діяли її учасники, іншими словами, виконуючи огляд, слідчий поміщає себе не тільки в просторову, а й у психологічну атмосферу злочину [1, с. 27], а це має неабияке значення для розслідування злочинів зазначеного виду. Максимально повне, комплексне дослідження слідової картини під час огляду місця події дасть змогу слідчому (слідчим) висунути версію про вчинення злочину представниками певної молодіжної неформальної групи (об'єднання) та спрямувати розслідування у правильному напрямі.

Процесуальні, криміналістичні особливості проведення огляду місця події стали предметом досліджень таких учених-криміналістів, як В.П. Бахін, П.Д. Біленчук, В.І. Бояров,

В.Г. Гончаренко, Н.І. Клименко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, Є.Д. Лук'янчиков, М.В. Салтєвський, В.Ю. Шепітько та ін. За останні ж роки на теренах нашої держави дисертаційні роботи проблематиці проведення огляду місця події присвятили В.І. Алексеїчук (Харків, 2007) і Л.Д. Скільська (Київ, 2010).

Проте питання огляду місця події під час розслідування злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), на жаль, не отримали належної уваги у вітчизняній науці.

Метою статті є визначення окремих особливостей проведення огляду місця події під час розслідування злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).

Після отримання інформації про можливе посягання слідчий може прийняти рішення, відповідно до частини 3 статті 214 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України [2], щодо проведення огляду місця події до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань,

це дасть змогу негайно приступити до проведення вказаної слідчої (розшукової) дії.

Якщо в слідчого під час аналізу отриманих даних виникає припущення, що до ймовірного злочинного посягання причетні члени молодіжної неформальної групи (об'єднання), то ним у найкоротший термін має бути сформований оптимальний склад слідчо-оперативної групи для проведення огляду місця події із залученням оперативних співробітників, судово-медичного експерта, експерта-криміналіста, спеціаліста-психолога, а також спеціаліста, який вивчає формування й діяльність молодіжних неформальних груп (об'єднань, рухів тощо). Може виникнути необхідність у залученні до огляду місця події спеціаліста з пожежної безпеки, вибухознавства.

В.І. Бояров, розглядаючи питання проведення огляду місця події під час розслідування масових заворушень, зазначає, що «негативною обставиною, якою характеризується такий огляд, є те, що в зазначених провадженнях досить часто немає можливості невідкладно провести цю слідчу (розшукову) дію. Часто це пов'язано з продовженням заворушень, коли для учасників огляду немає гарантій безпеки; є багато об'єктів огляду й немає достатньої кількості слідчих, оперативних працівників і спеціалістів для проведення негайного огляду» [3, с. 6–7]. З огляду на те що масові заворушення є одним зі злочинних проявів і неформальної молоді, варто мати на увазі, що така ситуація може мати місце й тоді, коли члени молодіжної неформальної групи (об'єднання) є організаторами та/або безпосередніми учасниками злочину, передбаченого статтею 294 Кримінального кодексу України [4], а також у разі вчинення хуліганських дій футбольними уболівальниками (фанатами) до, під час чи після футбольного матчу тощо.

Щодо злочинів неформалів, то місця їх учинення, залежно від виду

молодіжного неформального утворення та цілей, які воно перед собою ставить, можуть бути різноманітними. Проте доцільно їх поділити на три групи: 1) приміщення (житлові й нежитлові); 2) ділянки місцевості; 3) транспорт [5, с. 143]. При цьому інколи місце вчинення злочину може охоплювати одразу й приміщення, й ділянки місцевості, й транспорт (наприклад, хуліганські дії після футбольного матчу, які «переросли» в масові заворушення, або переслідування особи з метою її вбивства чи заподіяння тілесних ушкоджень на ґрунті ненависті).

Варто підкреслити, що понад 90% злочинів учиняється членами молодіжних неформальних об'єднань у містах, більшість із яких – це обласні центри та міста з населенням 200 тисяч людей і більше [5, с. 143], тобто можна зробити висновок, що злочини неформальної молоді – це «міські злочини». Тому слідчому треба враховувати особливості розташування різних будівель, об'єктів інфраструктури, рекреаційних зон, річок тощо.

Не завжди вдається окреслити межі місця злочину, вчиненого неформалами, через його тривалість або ж значну площу території, яке воно охоплює. Однак слідчим мають ужитися заходи щодо встановлення й огляду всього місця (місць) злочинної події. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень по злочинах, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), показує, що злочинці в більшості випадків не вживають заходів щодо приховування та фальсифікації слідів, адже їхні дії є демонстративними, тобто спрямованими на пропагування ідеологій, ідей, поглядів, псевдорелігій.

Вибір методів огляду місця події залежить від багатьох обставин і визначається насамперед особливостями й площею території, яка має бути оглянутою, а також характером злочину та інших обставин. Під час проведення огляду місця події по цій категорії

злочинів слідчий може використовувати різноманітні методи.

Так, під час огляду великої за площею території в разі вчинення злочинів у місцях проведення видовищних заходів, метрополітені, площах, стадіонах, парках тощо найбільш ефективними методами огляду місця події є фронтальний і секторний.

Під час учинення злочинів членами молодіжних неформальних груп залишається чимала кількість слідів матеріального та ідеального характеру. Умовно їх можна поділити на дві групи:

1) загальні (ті, що притаманні вчиненню будь-якого злочину, наприклад, сліди крові, наявні під час учинення абсолютно різних видів умисних убивств, – матеріальні сліди; показання свідків, потерпілих щодо місця, часу, прикмет злочинців, напряму, у якому вони зникли, тощо – ідеальні сліди);

2) специфічні, тобто це сліди, які свідчать про причетність певної молодіжної неформальної групи до скоєння злочину (залишені на місці вчинення злочину предмети із символікою неформального руху, написи, графіті, листівки – матеріальні сліди; показання свідків, потерпілих, наприклад, щодо наявності в діях підозрюваного мотиву расової, національної чи релігійної ненависті через висловлювання, образи тощо – ідеальні сліди).

Крім того, слідчий повинен безпосередньо контактувати зі спеціалістом, який вивчає формування й діяльність молодіжних неформальних груп (об'єднань, рухів тощо) задля негайної фіксації специфічних слідів, залишених неформалами. Саме специфічні сліди дають підстави висунути версію, що злочин вчинено представниками молодіжного неформального середовища, або навіть конкретизувати, яким саме.

Повне, всебічне, копітке дослідження слідової картини дає змогу

визначити особливості події злочину, його мотиви, різновид неформального об'єднання, яке може бути причетним до його вчинення, кількість злочинців тощо. Досить часто саме механізм слідоутворення стає рушійною силою для слідчої та оперативно-розшукової діяльності по злочинах неформалів [6, с. 271].

Здійснюючи керівництво оглядом місця події, слідчий, відповідно до частини 1 статті 41 КПК України [2], може доручити оперативним співробітникам підрозділів Національної поліції проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема допитів свідків.

Можливі випадки, коли після вчинення злочину не всім членам молодіжної неформальної групи (об'єднання) вдається втекти з місця події й вони здійснюють спроби маскування під перехожих або ж безпосередніх очевидців. Тому слідчий, оперативні співробітники мають бути готові до такого розвитку подій і спроб злочинців залишити місця вчинення протиправного посягання під час огляду. Після затримання таких підозрюваних їх опитування, допити мають бути проведені на місці події за участю спеціаліста, який вивчає формування й діяльність молодіжних неформальних груп (об'єднань, рухів тощо), і спеціаліста-психолога.

Рекомендується проводити максимально повну фіксацію огляду місця події по зазначених злочинах, зокрема, за допомогою квадрокоптера.

Ретельне вивчення особливостей огляду місця події під час розслідування злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), допоможе слідчому організувати процес огляду та зосередити увагу на проблемних питаннях, із якими можна стикнутися під час проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії.

Література

1. Психологія слідчої діяльності : навчальний посібник / В. Г. Андросюк та ін. ; за заг. ред. Л. І. Казміренко. Київ : Правова єдність, 2009. 200 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88.
3. Бояров В. І, Глінська-Тарасова Н. В. Деякі питання організації і тактики огляду місця події під час розслідування масових заворушень. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 1 (22). С. 6–12.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Ларкін М. О. Криміналістична характеристика злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). *Вісник Академії адвокатури України*. 2017. Том 14. № 1 (38). С. 140–146.
6. Ларкін М. О. Слідова картина злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). *Актуальні питання протидії злочинності у сучасних умовах : вітчизняний та зарубіжний досвід : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15 березня 2018 р)*. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 269–271.

References

1. Androsiuk, V. H. et al. (2013), *Psykhologhiia slidchoi diialnosti : navchalnyi posibnyk* [Psychology of investigative activity : a tutorial], Pravova yednist, Kyiv, Ukraine.
2. (2013), “Criminal Procedure Code of Ukraine” : Law of Ukraine on 13.04.2012 № 4651-VI, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 11–12, no. 13 art. 88.
3. Boiarov, V. I and Hlinska-Tarasova, N.V. (2014), “Some issues of the organization and tactics of reviewing the scene during an investigation the riots”, *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy*, no. (22), pp. 6–12.
4. (2001), “Criminal Code of Ukraine” : Law of Ukraine on 05.04.2001 № 2341-III, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 25–26, art. 131.
5. Larkin, M. A. (2017), “The criminalistics characteristics of crimes that committed by members of youth informal groups (associations)”, *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy*, Vol. 14, Part 1 (38), pp. 140–146.
6. Larkin, M. A. (2018), “Investigative scene of crimes committed by the youth informal groups (associations)”, *Aktualni pytannia protydii zlochyynnosti u suchasnykh umovakh : vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid : materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Actual issues of counteracting crime in modern conditions : domestic and foreign experience : materials of the 2nd International Scientific and Practical Conference], Dnipro, Dnipropetrovskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, March 15, 2018, pp. 269–271.

Деякі питання концептуального забезпечення внутрішньої безпеки підрозділів національної поліції системи МВС України

Мельковський О. В.

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
av-melkovskiy@ukr.net*

Ключові слова:

концептуальне забезпечення, внутрішня безпека, запобігання злочинам, служба внутрішньої безпеки, МВС України, запобігання корупційним правопорушенням, Концепція.

У статті здійснено аналіз проблеми розвитку Концепції забезпечення внутрішньої безпеки підрозділів Національної поліції системи МВС України, розглянуто питання протидії негативним процесам у системі МВС України, визначено системні фактори забезпечення внутрішньої безпеки та діяльності спеціальних служб щодо запобігання злочинам в умовах реформування системи правоохоронних органів, запропоновано шляхи їх вирішення в рамках Концепції забезпечення внутрішньої безпеки МВС України.

*Надійшло до редколегії:
09.04.2019*

Прийнято до друку: 17.05.2019

Some issues of the conceptual ensuring of the internal security of divisions of the national police of the system of the ministry of internal affairs of Ukraine

Melkovskiy O. V.

*Zaporizhzhia National University, str. Zhukovskoho, 66, Zaporizhzhia, Ukraine
av-melkovskiy@ukr.net*

Key words:

conceptual providing, internal safety, prevention of crimes, internal security, ministry of internal affairs of Ukraine, warning of corruption offences service, Conception.

Conception of providing of own safety in the system of ministry of internal affairs of Ukraine is the system of views on organization and achievement qualitatively new, higher level of providing of internal safety, effective protection from existent threats during realization of operative and official activity in the field of set guard of law and order.

The aim of offered Conception is the development of sphere of internal safety providing, creation of acceptable terms for the stable functioning of the system of subdivisions of the National police, maintenance of integrity of all ministry of internal affairs system, counteraction to influence of internal and external threats.

The process of providing of internal safety in the system of ministry of internal affairs of Ukraine should be examined as a system of the concerted legal, organizationally-administrative, operational search, regime, economic, social psychological, educational, propagandist and other events, directed to creation and maintenance of terms for identification, neutralization and liquidation of external and internal existent threats.

To principles of providing of internal safety of subdivisions of the National police of the system of ministry of internal affairs of Ukraine it is suggested to take the following:

- legality of the applied events;
- respect, inhibition and protection of rights and

freedoms of a man and a citizen;

- unity of the system of internal safety providing and centralization of management of this activity;
- activity and offensiveness, priority of measures of caution counteraction to the external and internal threats;
- secrecy, combination of official and secret methods and facilities, is in providing of internal safety;
- combination of aims, tasks and practical activity is from providing of internal safety with general aims, by the tasks of operatively-official activity of subdivisions of the National police of the system ministry of internal affairs of Ukraine.

Within the framework of realization of offered conception of defence is the subject to:

- employees of ministry of internal affairs of Ukraine, structural subdivisions of the National police in connection with implementation of official duties, and also members of their families;
- building and constructions; technique, equipment and property;
- confidential information and data that contain state and tax secret, including on paper and electronic carrier;
- communication means, office equipment; local networks etc.

This conception has termless character, events in relation to its realization come true on a regular basis in accordance with the current legislation of Ukraine.

Успіх реалізації будь-яких сучасних реформ залежить передусім від постановлення правильної мети та професійного підходу до вирішення наявних системних проблем. Особливої актуальності це питання набуває в разі реалізації реформ правоохоронної системи, яка має на меті досягнення мрії більшості населення про встановлення справедливого суспільства. При цьому будь-які реформи мають досягнути кінцевої мети лише в разі концептуального підходу до їх реалізації.

Концепція забезпечення власної безпеки в системі МВС України – це система поглядів на організацію й досягнення якісно нового, більш високого рівня забезпечення внутрішньої безпеки, ефективного захисту від наявних загроз під час здійснення оперативної та службової діяльності в установленій сфері охорони правопорядку.

Мета запропонованої Концепції – розвиток сфери забезпечення внутрішньої безпеки, створення прийнятних умов для стабільного функціонування системи

підрозділів Національної поліції, збереження цілісності всієї системи МВС, протидії впливу внутрішніх і зовнішніх загроз.

Процес забезпечення внутрішньої безпеки в системі МВС України варто розглядати як систему узгоджених правових, організаційно-управлінських, оперативно-розшукових, режимних, економічних, соціально-психологічних, виховних, пропагандистських та інших заходів, спрямованих на створення й підтримання умов для виявлення, нейтралізації та ліквідації зовнішніх і внутрішніх наявних загроз.

До принципів забезпечення внутрішньої безпеки підрозділів Національної поліції системи МВС України пропонується зарахувати такі:

- законність застосовуваних заходів;
- повага, дотримання й захист прав і свобод людини та громадянина;
- єдність системи забезпечення внутрішньої безпеки й централізація управління цією діяльністю;

– активність і наступність, пріоритет запобіжних заходів протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам;

– конспірація, поєднання гласних і негласних методів і засобів у забезпеченні внутрішньої безпеки;

– поєднання цілей, завдань і практичної діяльності із забезпечення внутрішньої безпеки із загальними цілями, завданнями оперативно-службової діяльності підрозділів Національної поліції системи МВС України.

З метою забезпечення внутрішньої безпеки правоохоронних структур, таких як Національна поліція, пропонується розглянути деякі положення запропонованої концепції її розвитку.

З метою реалізації зазначеної концепції виконанню підлягають такі заходи:

1) удосконалення законодавства шляхом гармонізації з відповідним європейським законодавством, усунення наявних протиріч, неузгодженостей і прогалин у чинних законах та інших нормативно-правових актах щодо чинних актів оперативно-розшукового законодавства; удосконалення адміністративного законодавства у сфері управління правоохоронною діяльністю:

– розроблення та прийняття на законодавчому рівні «стратегії профілактики», яка полягає у створенні системи виявлення й нейтралізації причин та умов учинення злочинів працівниками підрозділів Національної поліції та захисту їх від кримінальних проявів з боку злочинного середовища;

– запровадження в законодавстві й відомчих нормативних актах перевірки оперативної інформації службою внутрішньої безпеки в рамках облікових справ і справ контрольного провадження з визначенням такої підстави їх закриття, як утрата фігурантом соціальної небезпеки;

– об'єднання служби внутрішньої безпеки та інспекції з особового складу в одну структуру з розділенням функцій (оперативно-розшукова і профілактична);

2) забезпечення відповідними інтелектуально-кадровими, фінансовими, матеріально-технічними, інформаційними й іншими необхідними ресурсами на підставі визначення розподілу функцій і завдань відповідних структурних складників служби внутрішньої безпеки, системи підготовки кадрів оперативних підрозділів:

– виконання вимог чинного законодавства в частині, що стосується питань забезпечення внутрішньої безпеки, а також профілактики корупційних правопорушень з можливістю здійснення агентурно-оперативної діяльності серед персоналу підрозділів Національної поліції;

– надання підрозділам внутрішньої безпеки Національної поліції права перевірки та внесення рекомендацій щодо кадрових призначень на оперативні посади в системі МВС України;

– створення в складі територіальних підрозділів внутрішньої безпеки підрозділів оперативно-технічного призначення й оперативної служби;

– установлення загальної оцінки результатів діяльності підрозділів внутрішньої безпеки за кількістю злочинів, яким запобігли, виявлених і припинених злочинів, насамперед правопорушень, що готували цивільні особи стосовно працівників ОВС;

– зміна моделі й порядку формування кадрового складу підрозділів внутрішньої безпеки на підставі розробленої професіограми працівника служби внутрішньої безпеки МВС України;

– створення системи координації й взаємодії служб внутрішньої та власної безпеки правоохоронних органів України щодо виявлення й нейтралізації загроз нормальному функціонуванню правоохоронних органів і запобігання корупції серед працівників Національної поліції;

– створення інтегрованих баз даних та основаних на їх підставі інформаційно-

аналітичних систем поточного й комплексного аналізу процесів, що цікавлять підрозділи внутрішньої безпеки та вимагають відповідного реагування;

3) удосконалення чинної організації й тактики, запровадження інноваційних тактичних основ використання засобів, заходів оперативно-розшукової діяльності й методик забезпечення внутрішньої безпеки:

– розроблення методики комплексного аналізу інформації про оперативну обстановку на системному рівні в межах постійного її моніторингу з метою вироблення управлінських рішень з типових і позаштатних ситуацій по різних напрямках діяльності підрозділів внутрішньої безпеки Нацполіції;

– здійснення системних досліджень на ґрунті досягнень кримінології, соціології й інформатики з метою розроблення методики моніторингу, оцінювання та прогнозування оперативної обстановки у сфері забезпечення законності й внутрішньої безпеки в підрозділах Національної поліції;

– формування науково обґрунтованої методики підготовки різноманітних аналітичних документів з метою забезпечення належного реагування на стан оперативної обстановки;

– зміна технології формування довідково-інформаційного фонду з проблем забезпечення законності й внутрішньої безпеки Національної поліції;

– розроблення науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо здійснення оперативно-розшукової діяльності з метою забезпечення внутрішньої безпеки Національної поліції, особливостей агентурно-оперативної діяльності служби внутрішньої безпеки, типових організаційно-тактичних алгоритмів оперативно-розшукового запобігання злочинам, проведення службових розслідувань службою внутрішньої безпеки МВС України;

– проведення загальнодержавних нарад-семініарів з питань забезпечення

власної безпеки із залученням співробітників, функції яких пов'язані з виконанням завдань щодо забезпечення безпеки контролюючих органів;

– вироблення спільно з контролюючими органами стратегії співпраці та взаємодії з питань забезпечення внутрішньої безпеки;

– розгляд спільно з контролюючими органами актуальних питань щодо забезпечення внутрішньої безпеки в системі МВС України;

– надання практичної й методичної допомоги практичним підрозділам Національної поліції з питань забезпечення внутрішньої безпеки.

У рамках реалізації запропонованої концепції захисту підлягають:

– працівники МВС України, структурних підрозділів Національної поліції у зв'язку з виконанням службових обов'язків, а також члени їхніх сімей;

– будівлі і споруди; техніка, устаткування й майно;

– конфіденційна інформація й відомості, що містять державну та податкову таємницю, у тому числі на паперових та електронних носіях;

– засоби зв'язку, оргтехніка; локальні мережі й тому подібне.

При цьому в окремий напрям розроблення концепції, на нашу думку, варто виділити службову діяльність підрозділів внутрішньої безпеки, спрямовану на виявлення причетних до корупційних правопорушень працівників Національної поліції, запобігання цій протиправній діяльності, а також протидію особам, які взаємодіють зі злочинними формуваннями та працюють на них.

Уважаємо, що реалізація зазначеної концепції дасть змогу створити сприятливі умови для виконання інших функцій, покладених на Національну поліцію та МВС України, а також ефективніше здійснювати боротьбу зі злочинами і кримінальними правопорушеннями в усіх сферах охорони правопорядку.

Викладені положення щодо забезпечення внутрішньої безпеки підрозділів Національної поліції та їх працівників є лише початковими, підлягають подальшому розвитку, головне, практичній реалізації. Неминучі корективи, доповнення та зміни чинної нормативної бази пов'язані з динамікою розвитку політичної, соціально-економічної й правової ситуації в державі. Багато що залежатиме від результатів розроблення напрямів подальшого розвитку системи правоохоронних органів на новому етапі соціально-економічних реформ у сфері державно-правового будівництва.

Ця концепція має безстроковий характер, заходи щодо її реалізації

здійснюються на постійній основі відповідно до чинного законодавства України.

Вищевикладений аналіз дає нам змогу стверджувати, що практична реалізація концепції передбачає захист працівників Національної поліції МВС України і структурних підрозділів у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, а також членів їхніх сімей; матеріальних цінностей; будівель і споруд; техніки, обладнання та майна; конфіденційної інформації, яка містить державну та службову таємницю, в тому числі на паперових і електронних носіях; засобів зв'язку, оргтехніки; локальних мереж тощо.

УДК 343.34:343.98:796.332:796.073

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2019-1-15>

Деякі особливості криміналістичної характеристики злочинів, які вчиняються футбольними фанатами

Масалітін А. О.

*Академія адвокатури України, бульв. Т. Шевченка, 27, Київ, Україна
amasalitin@ukr.net*

Ключові слова:

криміналістична характеристика, злочин, футбольні фанати.

Надійшло до редколегії:

19.04.2019

Прийнято до друку: 27.05.2019

У статті автор розглядає деякі особливості криміналістичної характеристики злочинів, які вчиняються футбольними уболівальниками (фанатами) – учасниками фан-груп. Визначення такої характеристики є необхідною умовою для створення окремої криміналістичної методики.

Розглядається структура такої криміналістичної характеристики, особливості її елементів: спосіб учинення злочину; обстановка вчинення злочину, особа злочинця, особа потерпілого та механізм слідоутворення. Основна увага приділяється таким елементам криміналістичної характеристики, як спосіб, місце вчинення злочину та інформація про особу футбольного фаната, який учиняє злочини, мотивацію його дій. Отримання такої інформації надає слідству підстави для висунення обґрунтованої версії про вчинення групових насильницьких кримінально-караних дій активними учасниками фан-групи.

Some features of criminalistics characterization of crimes committed by football fans

Masalitin A. O.

Academy of Advocacy of Ukraine, Blvd. T. Shevchenko, 27, Kyiv, Ukraine
amasalitin@ukr.net

Key words:

criminalistics characteristics, crime, football fans.

In the article the author examines some peculiarities of criminalistic characteristics of crimes committed by football fans – members of fan groups. The definition of such a characteristic is a prerequisite for the creation of a separate forensic methodology.

The author believes that the basis of the entry of young people into football fans is an important positive moment, which is related to the implementation of the need of adolescents in communicating with older people, socialization and implementation of a lack of attention to it. It is in this environment that adolescents are in adulthood. At the same time, they can be both ordinary fans and an active member of the fan group, including being part of the most radical groups of football fans (hooligan's) who prefer and give priority to violent actions, and if the activities of the fan group are extremist and at the core of this activity there is a certain ideological component, then the active members of the fan group commit crimes on the basis of hatred or hostility.

The structure of such criminalistics characteristics, features of its elements: the way of committing a crime; the circumstances of the commission of the crime, the person of the offender, the victim's person and the mechanism of tracing. The main attention is paid to such elements of criminalistics characteristics as a method, place of commission of a crime and information about the identity of a football fan who is committing crimes and the motivation of his actions.

It is noted about the necessity of taking into account during the investigation of criminal proceedings information on the entry of the suspect into a fan group; Fan group structure. Place occupied by active members; the presence of signs of organization, an ideological component in the activities of the fan group. The classification of victims who have suffered during criminal actions of participants of fan groups and other is given.

Obtaining such information gives the investigator a reason to put forward a substantiated version of a group violent crime by active members of the fan group.

З проблемою злочинності в середовищі футбольних уболівальників (фанатів) Європа стикається із середини 60-х рр. ХХ ст. Але лише після трагедії у Брюсселі, де 29 травня 1985 р. на стадіоні «Ейзель» під час футбольного матчу між «Ліверпулем» і «Ювентусом» у бійці та давці загинуло 39 осіб, із феноменом футбольного хуліганства почали серйозно боротися. Тоді ж у серпні 1985 р. у Страсбурзі прийнята Європейська конвенція про насильство

та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів і, зокрема, футбольних матчів (Закон України від 15 листопада 2001 р. № 2791 [1]), у якій закріплено обов'язок держав визнавати злочинними діяння, пов'язані з насильством або хуліганськими діями з боку футбольних уболівальників. У тексті Конвенції, зокрема, підкреслюється, що «насильство є сучасним соціальним явищем, яке має серйозні наслідки, причини якого

знаходяться головним чином поза межами спорту, але спорт часто стає ареною для вибухів насильства ...» [2].

Можна констатувати, що сьогодні «футбольне хуліганство» поширено майже в усіх державах світу. Не є винятком й Україна, де кількість футбольних фанатів перевершує 50 тисяч, зареєстровано більше ніж 50 радикальних угруповань футбольних уболівальників, серед яких понад 900 їхніх активних учасників перебуває на профілактичних обліках [3, с. 1].

Тому досить актуальним як для практиків, так і для науковців-криміналістів є створення окремої криміналістичної методики розслідування злочинів, які вчиняються футбольними уболівальниками (фанатами). Зрозуміло, що для розслідування зазначених злочинів можна використовувати інші окремі криміналістичні методики, присвячені, зокрема, розслідуванню хуліганства; групових дій, пов'язаних з учиненням насильницьких дій; умисного заподіяння тілесних ушкоджень, вандалізму, знищенню майна, масових заворушень; насильницьких злочинів, які вчиняються неповнолітніми, тощо. Проте зазначені криміналістичні методики не розглядають специфічне середовище, в якому перебувають підозрювані, які входять до складу фан-груп: їхню структуру і склад; місце, яке обіймає конкретна особа у фан-групі, наявність деяких ознак організованості фанатських угруповань і певної ідеологічного складника в їхній діяльності, а також специфічної групи потерпілих, місця вчинення злочинів тощо, що є важливими елементами криміналістичної характеристики, яка є основою окремої криміналістичної методики. Саме тому метою статті є визначення й аналіз деяких елементів криміналістичної характеристики злочинів, які вчиняються футбольними фанатами.

Питання особливостей розслідування злочинів, які вчиняються футбольними уболівальниками, розглядали в працях, присвячених окремим криміналістичним методикам, вітчизняні вчені-криміналісти: В.І. Бояров, О.П. Кузьменко, М.О. Ларкін, В.В. Тищенко, П.В. Шалдирван та ін., а також криміналісти з інших країн: А.М. Багмет, Д.А. Баєв, В.В. Бичков, С.В. Вайле, В.В. Гранік, Д.О. Трофімов та ін. Приділена увага цьому питанню й у працях кримінологів: Т.П. Гусака, І.М. Копотуна, О.А. Мейтіна, М.М. Рудика, А.В. Якуба та ін. При цьому треба виходити з того, що питання методики розслідування злочинів, які вчиняються футбольними уболівальниками, розглядалися лише через призму інших, уже сформованих раніше криміналістичних методик розслідування: масових заворушень, умисного заподіяння тілесних ушкоджень, вандалізму, злочинів екстремістського спрямування (на ґрунті ненависті) тощо.

Субкультура футбольних фанатів – це молодіжна субкультура підлітків і молоді, які живуть звичайним життям і лише час від часу «повертаються» в цю субкультуру – під час футбольних матчів. Фактично йдеться про субкультуру дозвілля, яка задає зразок поведінки тільки стосовно до футбольного матчу й/або взаємин з іншими футбольними фанатами; в якій вироблені певні стандарти зовнішнього вигляду й поведінки (при цьому ці стандарти достатньо умовні та не є обов'язковими) [4, с. 94]. Для підлітків, які вступають у доросле життя, перебування серед фанів, у тому числі в складі фан-груп, – це звичайна реалізація дефіциту уваги до такої особи. Саме в цьому середовищі за допомогою соціальних практик, обов'язкових для фанатів (марші, речівки, флеш-моби, виготовлення банерів тощо), а також

спільного для групи специфічного сленгу, символіки й атрибутики підлітки вступають у доросле життя.

У кримінології запропоновано розподіл уболівальників на кілька груп. Так, А.В. Якуба виділяє три принципово різні групи учасників фанатського руху: по-перше, hooligan's, або футбольні хулігани, які є найбільш активними й агресивними членами фан-груп; по-друге, члени фан-груп (вони поєднані за територіальною ознакою – один населений пункт або район), остання – так звані «кузьмичі», або неорганізовані уболівальники, які не належать до складу фан-груп, але беруть участь у фанатському руху [5, с. 185]. М.М. Рудик розглядає чотири групи уболівальників: 1) звичайні глядачі (або «ситуативні глядачі»), які розглядають цю діяльність як форму дозвілля; 2) «любители футболу», які отримують задоволення саме від гри; 3) «футбольні фанати» – уболівальники футболу з яскраво вираженою субкультурою; 4) «футбольні хулігани» – найбільш радикально налаштовані футбольні фанати, які надають пріоритет протиправним насильницьким діям [3, с. 5].

Та частина учасників молодіжних угруповань футбольних уболівальників, що входить до кримінального (екстремістського) середовища, переважно вчиняє групові злочини насильницького характеру, пов'язані з посяганнями на громадську безпеку (з хуліганських мотивів), або злочини на ґрунті ненависті чи ворожнечі (злочини екстремістського спрямування). Такі злочинні дії футбольних фанатів супроводжуються заподіянням тілесних ушкоджень, актами вандалізму, наданням опору представникам органів влади, хуліганськими діями, активною участю в масових заворушеннях тощо. При цьому треба зазначити, що для цих злочинів достатньо високою є їх латентність, а тому офіційна статистика

не віддзеркалює реальної криміногенної ситуації сьогодні навколо футбольного середовища.

За визначенням О.А. Мейтіна, ці злочини можна визначити як насильницькі, групові (масові), які посягають на громадську безпеку і громадський порядок і які вчиняються на стадіонах, вулицях та інших громадських місцях до, під час, після або у зв'язку з футбольними матчами [7, с. 60]. За визначенням М.М. Рудика, це група злочинів, що вчиняються молодіжними футбольними угрупованнями, під якими варто розуміти низку спільних за кримінологічними ознаками кримінально караних умисних групових посягань на громадську безпеку, що вчиняються учасниками радикальних молодіжних об'єднань із хуліганських мотивів напередодні, під час або після футбольних змагань різного рівня, на стадіонах, вулицях і в інших публічних місцях проведення спортивних змагань [3, с. 4].

Як уже раніше зазначалося, основою й передумовою формування окремої криміналістичною методикою є криміналістична характеристика злочину як своєрідна ідеальна модель типових зв'язків і джерел доказової інформації, що формуються закономірно, що дає змогу прогнозувати оптимальні шляхи й найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій злочинів [8, с. 5].

Криміналістична характеристики злочинів, які вчиняються футбольними фанатами, розглядалася в наукових працях М.О. Ларкіна [9, с. 32–74] (він, зокрема, визначив криміналістичну характеристику хуліганства, що вчиняється футбольними фанатами [9, с. 107–111]), В.І. Боярова [10, с. 5–7], П.В. Шалдирвана [11, с. 50–69] та інших, а також у роботах науковців з інших країн: О.М. Коршунової, І.В. Погодіна, Г.В. Сергєєвої та ін. Але загалом

питанням криміналістичної характеристики злочинів, які вчиняються футбольними фанатами до, під час і після футбольних матчів, не приділялося необхідної уваги.

Якщо йдеться про злочини, які вчиняються учасниками молодіжних угруповань футбольних уболівальників, то їх криміналістична характеристика в загальному вигляді буде мати такі обов'язкові елементи: 1) спосіб учинення злочину (включаючи способи готування та приховування); 2) обстановка вчинення злочину (місце, час, об'єкт посягання, охоплення території); 3) особа потерпілого; 4) особа злочинця; 5) механізм слідоутворення (слідова картина).

Спосіб учинення злочину традиційно вважається своєрідним центром криміналістичної характеристики, оскільки часто саме спосіб учинення злочину визначає існування інших елементів характеристики. Якщо розглядати це питання з погляду розуміння сутності екстремізму, то футбольний фанатизм можна зарахувати до різновиду екстремізму, оскільки футбольні уболівальники застосовують крайні силові заходи для досягнення цілей, які стоять перед ними.

Традиційно хуліганські (в тому числі екстремістські) дії футбольних фанатів характеризуються різноманітним способом їх учинення і, зокрема, виступають у вигляді насильства або закликів до нього (посягання на життя особи, умисне заподіяння тілесних ушкоджень, погроза вчинення таких дій тощо); знищення або пошкодження майна; пропаганда й публічна демонстрація нацистської або схожої з нею атрибутикою чи символікою, заклики до повного або часткового знищення певних соціальних груп (прояви расизму, ксенофобії та інших видів нетерпимості й ненависті) чи інших дій, спрямованих на потурання

прав тієї чи іншої соціальної групи, тощо.

Уважається, що зазначені злочинні прояви починаються з усних закликів до насильства, а потім – до безпосередніх дій у вигляді знищення майна, бійок, заподіяння тілесних ушкоджень, жертвами яких можуть бути як окремі особи, так й особи, які входять до певної соціальної групи; застосування насильства стосовно представників влади тощо. А потім ці дії вже можуть перерости в більш тяжкі та масштабні злочини, які посягають на громадську безпеку (масові заворушення, вандалізм) і на основи конституційного устрою й безпеку держави [12, с. 18–19].

Д.О. Трофімов запропонував класифікацію найбільш характерних способів учинення футбольними фанатами, які займаються екстремістською діяльністю. Зокрема, він поділяє їх на чотири групи: візуальні (виготовлення банерів, стікерів, графіті тощо екстремістського характеру), вербальні (проголошення «речівок», які є принизливими для якоїсь соціальної групи, осіб певної національності, кольору шкіри, наприклад, імітація звуків, що видає мавпа, тощо), спеціальні (підготовлені з використанням предметів, які дозволено проносити на спортивну арену та які мають вузькоспрямовану мету, наприклад, банани) та бойові акції – силові акції проти опонентів [13, с. 107].

Злочинним подіям, які є предметом розслідування, можуть передувати ситуації, що є тою провокуючою подією, яка спонукає фанатів учинити протиправні дії. Зокрема, це можуть бути такі ситуації: 1) виникнення певних ситуацій провокаційного характеру (події на полі: невдалі дії футболістів, помилки, що допускає рефері, агресивні дії поліції, наприклад, їхня анонімність і мілітаризація; дії фанатів – команди

супротивника тощо); 2) ситуації, в яких відсутній явний привід для виникнення конфлікту (це ситуації, коли учасники фан-групи самі провокують глядачів, уболівальників, правоохоронців та інших, примушуючи їх до насильницьких дій). Причиною злочинних дій фанатів може бути поразка їхньої улюбленої команди.

Для проявів хуліганських дій з боку фанатів, як правило, підготовка не потрібна. З іншого боку, досить детальна підготовка до вчинення злочинних дій, яка характеризується (для груп): 1) готуванням до вчинення дій-провокацій або екстремістських дій і 2) готуванням до вчинення конкретного злочину (наприклад, перемовини з лідерами конкуруючої фан-групи з обрання місця вчинення бійки – «стінка-на-стінку» – напередодні проведенням матчу принципів супротивників). Вибірковий підхід до приховування злочину: ретельне приховування ознак участі в учиненні злочину фан-групи або конкретної особи (наприклад, знаходження у великому натовпі або приховування обличчя маскою тощо), з одного боку, а з іншого – відсутність слідів приховування події та слідів злочину, яке часто має ознаки явної публічності й прояву мотивації відповідних дій осіб, які вчинили злочинні дії.

Обстановка вчинення злочину.

Місце вчинення злочину знаходиться у великих містах: стадіон, де проводиться футбольний матч; вулиці, двори житлових будинків, громадський транспорт (на стадіоні, зокрема, це можуть бути певні сектори, трибуни, де розміщені уболівальники команд-суперників (ст. 4 п. «б» згаданої Конвенції передбачає необхідність ефективного відокремлення груп уболівальників команд-суперників і розміщення груп уболівальників, що прибувають з інших місць, на окремих

трибунах у разі відвідання ними матчів) [2, ст. 4 п. «б»].

Тобто йдеться про місце проведення матчу та про місця, пов'язані з рухом уболівальників від транспортних розв'язок до стадіону, або місця на шляху повернення фанатів після матчів до місця проживання або транспортних розв'язок (метро, залізниця, автостоянка тощо), а також в окремих випадках – безлюдна місцевість: ліс, пустир тощо, де за попередньою домовленістю проводиться бійка між групами фанатів, які є уболівальниками команд-суперників.

Учиняються злочини у вечірній (після 18-00 год.) або нічний час (до 00-02 год.). За часом проведення матчу пропонують іншу класифікацію: до проведення, під час проведення або після закінчення футбольного матчу. Є ще ситуації, які визначають як злочини, що вчиняються у зв'язку з проведенням футбольного матчу (бійка за домовленістю з керівництвом фан-груп команди-суперника).

До типових слідів на місці вчинення злочинів можна зарахувати традиційні сліди людини (сліди ніг, рук, різного роду біологічні речовини – кров, результати життєдіяльності людини тощо); знаряддя злочину: для знищення майна та заподіяння тілесних ушкоджень: кийки, металеві прутки, біти, ножі, кастети, ємкості із запальною сумішшю, пляшки, файери, петарди, димові шашки тощо; одяг і її фрагменти: шарфи, маски, балаклави, бейсболки, банери, стікери з клубною символікою тощо.

Особа потерпілого (жертва). У результаті дослідження жертв футбольних фанатів можна виділити кілька їх груп: футбольні фанати (отримання тілесних ушкоджень у результаті бійок); глядачі, які прийшли на стадіон, щоб побачити гру (наприклад, могли постраждати в результаті давки й паніки серед глядачів,

яка є наслідком хуліганських дій фанатів); футболісти з команд учасників конкретного матчу (отримання тілесних пошкоджень за погану гру); поліцейські (під час спроб зупинити хуліганські дії фанатів або під час масових заворушень); футбольні арбітри (отримання тілесних ушкоджень у результаті злочинних дій фанатів, котрі вкрай рідко задоволені суддівством футбольного матчу), які після отримання погроз під час матчу можуть мати зустріч із натовпом уболівальників, котрі незадоволені результатом матчу, де програли їхні улюбленці; випадкові особи (перехожі), які випадково опинилися в епіцентрі зіткнень фанатів (поряд із стадіоном або в місці, де сталася бійка між уболівальниками команд-суперників); особи, яким заподіяна майнова шкода в результаті знищення або пошкодження їхнього майна: пошкодження автомашин, вітрин магазинів, кіосків, реквізиту спортивних барів тощо.

В окрему групу можна виділити потерпілих, які постраждали від дій фанатів у зв'язку з належністю до певної національності, віросповідання, кольору шкіри тощо (коли в діяльності фан-груп наявний ідеологічний складник).

Особа злочинця. Це може бути одинак або група осіб, які входять до складу певного молодіжного формування, організації (фан-групи). Як правило, молоді люди (чоловіки віком від 14 до 35 років), переважно активні учасники фан-групи, досить часто з визначенням конкретної «спеціалізації» або соціальної ролі в складі групи, причетні до діяльності екстремістських груп чи об'єднань (як активні її учасники). Останні є досить структурованими та можуть мати вигляд організованих злочинних угруповань.

Можуть бути об'єднані на основі певної ідеології (фашизм, націоналізм, антисемітизм тощо). Для таких осіб характерною є наявність специфічної

мотивації дій: демонстрація не тільки неповаги до суспільства (хуліганство), а й на ґрунті ненависті. Мотивом учинення злочину, зокрема, може бути політична, ідеологічна, расова, національна, релігійна (етнорелігійна) ненависть чи ворожнеча або мотив ненависті чи ворожнечі відносно певної соціальної групи (наприклад, інвалідів, осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації; регіональної належності осіб, їхньої клановості тощо).

Специфіка фан-угруповань, які вчиняють хуліганські, екстремістські дії, також зумовлена тим, що її розмір може досягати сотні учасників, тобто це вже не традиційна група, це може бути й натовп, у який входять у тому числі й випадкові особи та в якому діють інші зв'язки й взаємини.

Механізм слідоутворення (слідові картина). Це можуть бути традиційні сліди ніг, рук, транспортних засобів, а також сліди застосування зброї (вогнепальної, холодної або інших предметів, спеціально пристосованих для спричинення шкоди життю і здоров'ю людини, пошкодженню або знищенню майна, тощо). Характерним є залишення слідів, які свідчать про участь у вчиненні злочину групи осіб.

Оскільки злочини вчиняються в публічних місцях, то вагоме значення має інформація про подію, яку слідство отримує в результаті аналізу інформації з камер зовнішнього відеоспостереження.

Як правило, немає слідів приховування факту злочину, є матеріальне підкреслення мотивів злочинних дій (залишення на місці злочину написів (графіті) про відповідну мотивацію, друкована продукція, листівки тощо).

Криміналістична характеристика (вона, зрозуміло, не має вигляду повної), яка запропонована, може бути покладена в основу криміналістичної методики розслідування злочинів, що вчиняються

футбольними фанатами. Виявлення окремих елементів криміналістичної характеристики, зв'язків і закономірностей системи злочинів зазначеної категорії може бути використано в слідчій практиці як певна інформаційна модель, завдяки якій обирається загальне спрямування розслідування (пов'язане передусім із проведенням футбольного матчу),

оскільки інформація про місце й час учинення злочину, про потерпілу особу, спосіб учинення та мотивацію дій, а також наявність ознак групового злочину й обстановки його вчинення дають підстави вже на початковому етапі розслідування для висунення обґрунтованої версії про вчинення групового злочину членами фан-угруповання.

Література

1. Про ратифікацію Європейської конвенції про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів і, зокрема, футбольних матчів : Закон України № 2791-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 7. Ст. 53.
2. Європейська конвенція про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів і, зокрема, футбольних матчів (ETS № 120). Страсбург, 19 серпня 1985 р. ETS/STE № 120. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_003.
3. Рудик М. М. Запобігання злочинам, що вчиняються молодіжними футбольними угрупованнями в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ : Харківський університет внутрішніх справ, 2016. 18 с.
4. Ларкін М. О. Криміналістична характеристика хуліганства, що вчиняється футбольними уболівальниками (фанатами). *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. № 4. С. 107–111.
5. Якуба А. В. Футбольные фанаты как субкультура в России. *Вестник Краснодарского университета МВД России*. 2016. № 4. С. 184–189.
6. Граник В. В. Футбольные фанаты как один из элементов экстремистской среды. *Научный портал МВД России*. 2014. № 1. С. 92–96.
7. Мейтин А. А. Понятие, виды и уголовно-правовая оценка преступлений, совершаемых футбольными болельщиками. *Юристъ-Правоведъ*. 2002. № 2 (5). С. 59–60.
8. Гончаренко В. И., Кушнир Г. А., Подпалый В. Л. Понятие криминалистической характеристики преступления. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1986. Вып. № 33. С. 3–8.
9. Ларкін М. О. Особливості розслідування злочинів проти особи, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. 244 с.
10. Бояров В. І. Криміналістична характеристика кримінально-караних проявів екстремізму. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Т. 7. № 4 (25). С. 3–8. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaau_2014_7_4_2.
11. Шалдирван П. В. Методика розслідування масових заворушень : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ : Академія адвокатури України, 2005. 201 с.
12. Методика расследования преступлений, совершенных на почве национальной или расовой вражды или ненависти / А. Я. Винников, Н. М. Гиренко, О. Н. Коршунова, А. В. Леухов, Е. Б. Серова; под общ. ред. О. Н. Коршуновой. Санкт-Петербург, 2002. 92 с.

13. Трофимов Д. А. Об основных способах совершения футбольными фанатами преступлений и правонарушений экстремистской направленности. *Научный портал МВД России*. 2015. № 3. С. 105–109.

References

1. (2002), «On the ratification of the European Convention on Violence and Bad Exercise by Spectators at Sports Events, and in particular Football Games»: Law of Ukraine on 15.11.2001 № 2791-III, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukraine*, no. 7, art. 53.
2. (1985), European Convention on Violence and Bad Exercise by Spectators at Sports Events, and in particular Football Games (ETS N 120). Strasbourg, August 19, ETS/STE No. 120, available at : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_003.
3. Rudyk, M. M. (2016), “Prevention of crime committed by youth football fan groups in Ukraine”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.08, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine.
4. Larkin, M. O. (2018), “Criminalistics characteristics of hooliganism of football fans”, *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Yurydychni nauky*, no4, pp. 107–111.
5. Yakuba, A. V. (2016), “Football fans as a subculture in Russia”, *Vestnik Krasnodarskogo universiteta MVD Rossii*, no4, pp. 184–189.
6. Granic, V. V. (2014), “Football fans as one of the elements of extremist environment”, *Nauchnyy portal MVD Rossii*, no1, pp. 92–96.
7. Meitin, A. A. (2002), “Concepts, types and criminal estimation of crimes committed by football fans”, *Jurist-Pravoved*, no 2, pp. 59–60.
8. Honcharenko, V. I., Kushnir, H. A. and Podpalyi, V. L. (1986), “Concept criminalistics characteristics of crime”, *Kriminalistika i sudebnaya expertiza*, no 33, pp. 3–8.
9. Larkin, M.O. (2011), “Special aspects of the investigation of crime against a person based on race, national or religious hatred”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.08, Academia advocatury Ukrainu, Kyiv, Ukraine.
10. Boiarov, V. I. (2014), “Forensic characteristics of criminal manifestation of extremism”, *Chasopys Akademiyi advokatury Ukrayiny*, no, 4 (25), pp. 3–8.
11. Shaldurvan, P. V. (2005), “Methodology for investigation of mass riots”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.08, Academia advocatury Ukrainu, Kyiv, Ukraine.
12. Vinnikov, A. Ia., Hirenko, N. M., Korshunova, O. N., Leukhov, A. V. and Serova, E. B. (2002), *Metodika rassledovaniya prestupleniy, sovershennykh na pochove natsionalnoy ili rasovoy vrazhdy ili nenavisti* [Methods for the investigation of crimes based on national or race hostility or hatred], Saint Petersburg, Russia.
13. Trofimov, D. A. (2015), “On the main ways for crimes and extremism offences committed by football fans”, *Nauchnyy portal MVD Rossii*, no. 3, pp. 105–109.

РОЗДІЛ VI. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

УДК 346.6:336.7

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2019-1-16>

**Сутність відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом,
та передумови запровадження заходів запобігання та протидії проявам цього явища**

Лазур Я. В.

*доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету,
Ужгородський національний університет, вул. Капітульна, 26, м. Ужгород, Україна*

Шевченко М. В.

*аспірант, Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя,
Україна, mykhailo.v.shevchenko@outlook.com*

Ключові слова:

відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом; доходи, одержані злочинним шляхом; мета відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом; наслідки відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом; способи відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

Стаття розкриває основне призначення та способи відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, а також обґрунтовує деструктивний вплив проявів цього явища на сталий розвиток суспільства, що обумовлює необхідність запровадження заходів запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом.

Надійшло до редколегії:

15.03.2019

Прийнято до друку: 18.04.2019

The essence of money laundering and preconditions for anti-money laundering measures

Lazur Ya. V.

доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету, Ужгородський національний університет, вул. Капітульна, 26, м. Ужгород, Україна

Shevchenko M.V.

*аспірант, Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя,
Україна, mykhailo.v.shevchenko@outlook.com*

Key words:

consequences of money laundering; methods of laundering the proceeds of crime; money laundering; proceeds of crime; the purpose of money laundering.

It is stated that the essence of money-laundering is the concealment of the links between assets acquired as a result of the commission of crimes and the corresponding crimes for expanding the possibilities for the most secure, open and productive use of such assets with the least possible risk of being subjected to criminal punitive retribution for committing the predicate crime and the fact of using the proceeds from it. Methods of money laundering which, according to international standards are included in the legal definition of this phenomenon,

is to conceal or disguise the illegal origin of such proceeds or sources of their origin, conceal or disguise possession or legal titles concerning them, conceal or disguise their location, change their forms (transformation), making a deal with them, performing a financial transaction with them, as well as their acquisition, possession and use.

The dire need for the full use of the preventive and repressive potential of the law with a view to combat the money laundering stems from the fact that this phenomenon directly or indirectly leads to large-scale destructive consequences, including: 1) creation of a more favourable environment for criminals and criminal gangs (reducing the risk of exposure, ensuring the possibility of safe use of the crime proceeds in order to improve the political situation and well-being of criminals); 2) detrimental impact on the normal course of economic relations (distorted investment market and market prices, undermining fair competitive environment, etc.); 3) constraining the economic development of countries, especially developing countries and countries of transition (capital from such countries is transferred to developed countries with a more progressive financial system or to countries with preferential tax treatment, therefore, reducing attractiveness of the country as a contender for participation in international programs for cooperation and placement of foreign investments; the formation and implementation of state economic policy through the combination of the above factors is complicated).

Формування цілісних та прогресивних уявлень про призначення, організацію та функціонування системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) корупційних доходів неодмінно потребує досягнення повного розуміння сутності легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також наслідків проявів цього явища, що обумовлюють необхідність запровадження та безперервного вдосконалення спеціальних інституційних та правових утворень, покликаних забезпечити запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Разом з тим, стан наукового опрацювання цих питань дозволяє стверджувати про необхідність їх повного та всебічного дослідження із викладенням конкретних та зрозумілих теоретичних положень щодо кожного із цих питань.

Переходячи до виконання вищевказаного завдання, насамперед, розкриємо зміст поняття «легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом».

Оглянувши визначення поняття «легалізація (відмивання) доходів, одер-

жаних злочинним шляхом», які наводяться у публікаціях міжнародних організацій та матеріалах наукових досліджень, маємо підстави констатувати те, що цим поняттям позначається діяльність, спрямована на приховання зв'язків між активами, набутих внаслідок вчинення злочинів, та відповідними злочинами для розширення можливостей для якомога більш безпечного, відкритого та продуктивного використання активів, набутих внаслідок вчинення злочинів, із якомога меншим ризиком зазнати кримінально-правових наслідків, пов'язаних із вчиненням предикатного злочину та фактом використання доходів від нього.

Зокрема, зазначене бачення знайшло своє відображення у публікаціях авторитетних міжнародних організацій. Так, згідно з позицією фахівців Організації з економічного співробітництва та розвитку відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, являє собою процес, під час якого вживаються заходи для того, що майно незаконного походження справляло враження такого, що набуто законним шляхом [1, с. 26]. Подібним є визначення,

що наводиться у документах Міжнародного валютного фонду, та за змістом якого відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, є процесом приховання зв'язків між активами, набутими внаслідок вчинення злочинів, та відповідними злочинами [2].

Так само, прихильність до вищевикладеного розуміння сутності легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, висловили представники наукового співтовариства. Так, на переконання Д. Чайкіна та Дж. Шармана у ході легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, приховується незаконне походження активів, набутих внаслідок вчинення злочину, або, інакше кажучи, «брудні» грошові кошти чи інше майно «відчищаються» для того, щоб видаватись набутими правомірно [3, с. 14]. Схоже уявлення про сутність цього явища, висвітлюється у наукових працях К. Хінтесеєра, який зазначив, що легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, відбувається для утворення над активами незаконного походження завіси правомірності, яке розмиває зв'язок таких активів із відповідною злочинною діяльністю [4, с. 11]. Водночас, за влучним зауваженням Дж. Мадінгера активи лише видаються набутими правомірно (мають зовнішній вигляд таких, що мають законне походження), оскільки незалежно від способів їх відмивання, «брудні» активи ніколи не стануть «чистими» [5, с. 29].

На доповнення до вищевикладеного, неодмінною характеристикою відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, є спрямованість відповідних заходів на розширення можливостей для максимально безпечного, відкритого та продуктивного використання активів, набутих внаслідок вчинення злочинів, із мінімальним ризиком настання кримінально-правових наслідків, пов'язаних із предикатним злочином, що визначає цінність відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, та вважається його кінцевою метою.

Так, у наукових працях із зазначеного питання констатується те, що відмивання

доходів, одержаних злочинним шляхом, дозволяє анонімно використовувати активи у офіційній економіці без побоювання бути підданим заходам кримінальної, цивільно-правової відповідальності або подібним заходам [4, с. 11]. Таким чином, сутністю відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, прийнято вважати приховання зв'язків між активами, набутими внаслідок вчинення злочинів, та відповідними злочинами для розширення можливостей для якомога більш безпечного, відкритого та продуктивного використання активів, набутих внаслідок вчинення злочинів, із якомога меншим ризиком зазнати кримінально-правових наслідків, пов'язаних із вчиненням предикатного злочину та фактом використання доходів від нього. Принагідно зауважимо, що натомість, обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, поза формальною економікою (у межах ті нього сектору економіки), за справедливим твердженням В.П. Захарова, не є їх відмиванням [6, с. 184].

Разом з тим, крім сутнісних властивостей, у матеріалах наукових досліджень визначення відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, нерідко охоплює способи досягнення відповідних результатів або формулюється із викладенням виключно цих способів.

Зокрема, Дж. Робінсон зазначив, що під час відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, нелегальні чи брудні гроші проходять через цикл юридично значущих дій, після яких вони справляють враження законних чи чистих. Інакше кажучи, джерело незаконно отриманих коштів приховується через послідовність правочинів та фінансових операцій для того, щоб ці ті кошти могли бути представленими як законний дохід [7, с. 10]. П. Ліллей описує процес відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, вказуючи на те, що статки злочинного походження, що є вразливими та нестабільними, умовно перетворюються у законну власність, що на відповідних правових підставах

розміщується у учасниках фінансового ринку або інших подібних організаціях [8, с. 6]. Подібним чином передумови та способи відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, пояснює Б. Вірітха, звертаючи увагу на те, що шляхом вчинення різноманітних злочинів набувається великий обсяг грошових коштів незаконного походження, якими неможливо користуватись такими, якими вони є на той момент, оскільки є ризик виявлення їх злочинного походження. Зважаючи на це, для приховання дійсного походження таких активів та набуття такими законного вигляду вдаються до їх відмивання шляхом їх маршрутизації через ланцюжок правочинів та фінансових операцій [9, с. 147].

Ще більш виражено, ніж у вищевказаних міркуваннях, акцент на технічній стороні відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, робиться у теоретичних напрацюваннях М. Леві, М. Даколіас та Т. Грінберга. За твердженням вчених, відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, є трансформуванням цих доходів таким чином, щоб ними можна було користуватись ніби вони є такими, що одержані законним шляхом. Точніше, це включає у себе 1) зміну юридичного статусу або передачу майна, знаючи, що його джерелом є незаконна діяльність, з метою приховування або маскуванню незаконності походження цього майна; 2) приховування чи маскуванню дійсної природи, джерела, місця розташування, характеру, руху, належності майна або прав власності на нього, знаючи, що джерелом цього майна є незаконна діяльність [10, с. 493].

Більше того, у цьому контексті вкрай важливо зауважити, що аналіз міжнародних стандартів з питань запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, так само як й відповідного вітчизняного законодавства, вказує на те, що для позначення цього явища використовується таке визначення, яке охоплює, головним чином, саме способи відмивання доходів, одержаних злочинним

шляхом. Так, звернувшись до ч. 1 ст. 209 Кримінального кодексу України та ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон про запобігання та протидію ВД/ФТ), вдалось з'ясувати, що відповідно до зазначених положень відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, вважаються вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів [11; 12]. Формулюючи перелік конкретних дій, спрямованих на відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, або іншим чином пов'язаних із ними, зауважимо, що такими діями є: 1) приховання чи маскуванню їх незаконного походження або джерел їх походження; 2) приховання чи маскуванню володіння ними або прав на них; 3) приховання чи маскуванню їх місцезнаходження; 4) зміна їх форми (перетворення); 5) вчинення із ними правочину; 6) вчинення із ними фінансової операції; 7) їх набуття; 8) володіння ними; 9) їх використання.

Для більш глибокого розуміння основних аспектів відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, необхідно розкрити структуру його типового зразка, а також ознайомитись із декількома прикладами конкретних способів відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

Так, науковий доробок вчених та спостереження практикуючих фахівців у сфері запобігання та протидії ВД/ФТ свідчить про те, що процес відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, у багатьох випадках можна поділити на три стадії, якими є розміщення, нашарування та інтеграція.

На стадії розміщення відбувається відокремлення активів незаконного походження від злочинного джерела та їх надходження у законний цивільний обіг (офіційну/формальну економіку, потік законних грошових коштів та інших економічних благ) шляхом вчинення із ними відповідних правочинів та фінансових операцій у рамках ділових відносин із фінансовими установами або деякими іншими суб'єктами господарювання. За рахунок цих кроків відбувається розірвання зв'язків активів незаконного походження із відповідними предикатними злочинами та забезпечується мобільність цих активів. Наприклад, готівка, одержана внаслідок корупційних злочинів, вноситься на банківський рахунок, рахунок у інвестиційній організації або безпосередньо використовується для придбання активів [9, с. 147-148; 10, с. 494]. Первинне розміщення нерідко супроводжується: 1) виведенням активів закордон, у деяких випадках, до юрисдикцій із пільговим режимом оподаткування, шляхом фізичного переміщення готівкових коштів за допомогою кур'єрів та транспортних організацій, шляхом перерахування їх за умовами фіктивних експортно-імпортних операцій, а також шляхом електронних переказів, використання криптовалюти та інших віртуальних цінностей; 2) структурування або подрібненням – використанню грошових коштів у сумах, менших за порогове значення, перевищення якого тягне за собою вжиття спеціальних заходів запобігання та протидії ВД/ФТ, із можливим залученням багаточисленних підставних осіб; 3) змішуванням із законними доходами; 4) фактично безпідставною виплатою

винагороди за створення або користування об'єктами прав інтелектуальної власності (авторська винагорода, роялті тощо) або іншими нематеріальними активами; 5) придбанням нерухомого, особливо цінного рухомого майна (високовартісне житло, дорогоцінні метали та каміння, транспортні засоби та іншого) [1, с. 26; 9, с. 148; 13, с. 9].

Сукупність заходів, що вживаються до вже розміщених доходів, одержаних злочинним шляхом, узагальнено називаються нашаруванням. За змістом роз'яснень, виданих Світовим банком, після успішного проникнення доходів, одержаних злочинним шляхом, у формальну економіку, насамперед, у її фінансовий сектор, здійснюється значна кількість дій із ними, що накладаються одна на іншу, для віддалення їх від дійсного джерела їх походження та його приховання (маскування). Метою цих дій є ускладнення відстеження руху активів та встановлення їх зв'язків із предикатними злочинами. Наприклад, частина корупційних доходів може бути використана для придбання товарів, що пізніше продаються із отриманням за це законних грошових коштів, які, після того, інвестуються у статутний капітал або цінні папери господарського товариства (вітчизняного або зарубіжного), конвертуються у іноземну валюту, повторно розміщуються у декількох іноземних фінансових установах на рахунках, що належать підконтрольним юридичним особам із фіктивним статусом [9, с. 147–148; 10, с. 494].

Завершується процес відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, їх інтеграцією у офіційну економіку (із їх належним оподаткуванням та виконанням інших подібних обов'язків) для створення враження щодо їх законного походження та подальшого їх використання. Наприклад, створюється бізнес, що пов'язаний із масштабним готівковим обігом (заклад громадського харчування тощо), у який можна вкласти доходи, одержані злочинним

шляхом, та вивести їх як фіктивний чистий прибуток або виплати в рахунок погашення кредиту. Як наслідок, злочинні доходи набувають вигляду тих, що були одержані законним шляхом [10, с. 494].

Отже, у практичній площині відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, неодмінно включає їх надходження у законний цивільний обіг шляхом користування послугами фінансових установ або деяких інших подібних суб'єктів господарювання, що є посередниками між активами та формальною економікою. На доповнення до того, можуть вживатись заходи для ускладнення відстеження руху активів та встановлення їх зв'язків із предикатними злочинами (наприклад, вчинення декількох формальних складних правочинів та фінансових операцій відносно тих самих активів), після чого вони використовуються у рамках ділових відносин із реальним економічним ефектом, внаслідок чого доходи, одержані злочинним шляхом, максимально наближаються за виглядом до тих, що мають законне походження, та можуть із дотриманням значно менших заходів обачності спрямовуватись на задоволення потреб заінтересованих осіб.

Підбиваючи підсумки дослідження поняття про відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, зазначимо, що сутністю цього явища є приховання зв'язків між активами, набутих внаслідок вчинення злочинів, та відповідними злочинами для розширення можливостей для якомога більш відкритого та продуктивного використання активів, набутих внаслідок вчинення злочинів, із якомога меншим ризиком зазнати кримінально-правових наслідків, пов'язаних із вчиненням предикатного злочину та фактом використання доходів від нього. Способами відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, що за міжнародними стандартами включаються до законодавчого визначення цього явища, є приховання чи маскуванню незаконного походження таких доходів або джерел їх

походження, приховання чи маскуванню володіння ними або прав на них, приховання чи маскуванню їх місцезнаходження; зміна їх форми (перетворення), вчинення із ними правочину, вчинення із ними фінансової операції, а також їх набуття, володіння ними та їх використання.

При цьому, масштабними деструктивними наслідками відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, обумовлюється необхідність запобігання та протидії проявам цього явища. Узагальнивши положення та висновки наукових досліджень з цього питання, зауважимо, що відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, безпосередньо або опосередковано:

а) створює більш сприятливе середовище для злочинців:

– забезпечує злочинців від викриття, ускладнюючи виявлення злочинних доходів та встановлення взаємозв'язків із предикатними злочинами та причетних до їх вчинення;

– дозволяє безперешкодно користуватись незаконними доходами без небезпеки їх конфіскації (забезпечує дохідність предикатних злочинів для фінансування наступних таких само предикатних та інших злочинів, а також є запорукою задоволення інших потреб злочинців, сприяє розбудові мережі корупційних зв'язків із представниками влади для уникнення кримінальної відповідальності за предикатний злочин та іншого злочинного співробітництва);

б) чинить негативний вплив на нормальний перебіг економічних відносин:

– спотворює ринок інвестицій – кошти використовуються для інвестування не для отримання доходів, а для приховання цих коштів, що неприродно зменшує попит на пропозиції із високою та мало-ризиковою доходністю на користь тих, що є менш якісними, але супроводжуються нефінансовими вигодами, пов'язаними із прихованням та маскуванню походження коштів (як наслідок, кошти вкладаються в активи з низькою економічною активністю);

– викривляє ринкові ціни – особи, що відмивають доходи, одержані злочинним шляхом, нерідко сплачують за деякі об'єкти цивільних прав (особливо цінне рухоме майно, нерухоме майно, корпоративні права тощо) більше, ніж їх ринкова вартість, а це може стати катализатором до необґрунтованого підняття цін на певні групи таких товарів і послуг та, як наслідок до звуження можливостей законотворчих суб'єктів господарювання;

– впливає на попит на гроші та курси валют;

– підриває справедливе конкурентне середовище через одержання окремими учасниками ринку необумовлених їх господарською діяльністю переваг, пов'язаних із їх фінансуванням за рахунок коштів незаконного походження (іншим суб'єктам господарювання ресурси кримінальних угруповань є недоступними);

– призводить до послаблення економік країн, що розвиваються, та країн перехідного періоду через те, що у ході відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, капітал, зазвичай, з таких країн переміщується до розвинутих країн із більш

прогресивною або фінансовою системою або до офшорних юрисдикцій;

в) стримує економічний розвиток країни, зменшуючи її привабливість для залучення міжнародного співробітництва та розміщення іноземних інвестицій, звужує доступ держави до світових фінансових ринків, чим ускладнює формування та реалізацію економічної політики [2, с. 4; 8, с. 2; 9, с. 150; 10, с. 490; 14, с. 48–55].

З урахуванням вищевикладених обставин, що свідчать про значний руйнівний вплив відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, на сталий розвиток суспільства, міжнародними стандартами для запобігання та протидії проявам цього явища шляхом максимального повного використання превентивного та репресивного потенціалу інституційних та правових утворень започаткованій адміністративно-правовій складній системі запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, на доповнення до кримінально-правових, кримінально-процесуальних та інших заходів та процедур подібного призначення.

Література

1. Organisation for Economic Co-operation and Development. Illicit Financial Flows from Developing Countries: Measuring OECD Responses. 2014. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/development/measuring-oecd-responses-to-illicit-financial-flows-from-developing-countries_9789264203501-en#page3.
2. International Monetary Fund. Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism: Inclusion in Surveillance and Financial Stability Assessments – Guidance Note. 2012. URL: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2012/121412a.pdf>.
3. Chaikin D., Sharman J.C. Corruption and money laundering: a symbiotic relationship. New York : Palgrave Macmillan, 2009. 234 p.
4. Hinterseer K. Criminal Finance: The Political Economy of Money Laundering in a Comparative Legal Context. The Hague : Kluwer Law Publishing, 2002. 512 p.
5. Madinger J. Money Laundering: A Guide for Criminal Investigators : 3-d edition. Boca Raton : Taylor & Francis Group. 2012. 396 p.
6. Захаров В.П. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: теоретико-правовий аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2014. № 801. С. 180–186.
7. World Bank Group. Module 1. Corruption and Money Laundering: Concepts and Practical Applications (incorporating peer reviewers comments). URL: <http://pubdocs.worldbank.org/en/887011427730119189/AML-Module-1.pdf>.

8. Lilley P. *Dirty dealing: the untold truth about global money laundering, international crime and terrorism*: 3rd ed. London : Kogan Page, 2006. 220 p.
9. Viritha B. *Anti-money laundering regulation and practices in Indian commercial banks: the banker and customer perspective* : diss. ... PhD in banking technology. Puducherry, 2016. 212 p.
10. Леви М., Даколиас М., Гринберг Т. Отмывание денег и коррупция. *Многоликая коррупция. Выявление уязвимых мест на уровне секторов экономики и государственного управления*. Москва, 2010. С. 489-533.
11. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII. Дата оновлення: 24 листопада 2018 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
12. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Дата оновлення: 1 січня 2019 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page>.
13. Типові інструменти, способи та механізми розміщення і відмивання кримінальних доходів: Типологічне дослідження Державної служби фінансового моніторингу України від 2015 року. 48 с. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2015/20151230/typ2015+.pdf.
14. Дудоров О.О., Тертиченко Т.М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України : монографія. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

References

1. Organisation for Economic Co-operation and Development. *Illicit Financial Flows from Developing Countries: Measuring OECD Responses*. 2014. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/development/measuring-oecd-responses-to-illicit-financial-flows-from-developing-countries_9789264203501-en#page3.
2. International Monetary Fund. *Anti-Money Laundering and Combating the Financing Of Terrorism: Inclusion in Surveillance and Financial Stability Assessments – Guidance Note*. 2012. URL: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2012/121412a.pdf>.
3. Chaikin D., Sharman J.C. *Corruption and money laundering: a symbiotic relationship*. New York : Palgrave Macmillan, 2009. 234 p.
4. Hinterseer K. *Criminal Finance: The Political Economy of Money Laundering in a Comparative Legal Context*. The Hague : Kluwer Law Publishing, 2002. 512 p.
5. Madinger J. *Money Laundering: A Guide for Criminal Investigators* : 3-d edition. Boca Raton : Taylor & Francis Group. 2012. 396 p.
6. Zakharov V.P. (2014) Legalizatsia (vidmivania) dohodiv, oderzhanih zlochinim shliakhom: teoretiko-pravovii aspekt [Money Laundering: The aspect of Legal Theory]. *Visnik Natsionalnogo universitetu "Lvivska Politehnika" Yuridichni nauki*. № 801. P. 180–186.
7. World Bank Group. *Module 1. Corruption and Money Laundering: Concepts and Practical Applications (incorporating peer reviewers comments)*. URL: <http://pubdocs.worldbank.org/en/887011427730119189/AML-Module-1.pdf>.
8. Lilley P. *Dirty dealing: the untold truth about global money laundering, international crime and terrorism*: 3rd ed. London : Kogan Page, 2006. 220 p.
9. Viritha B. *Anti-money laundering regulation and practices in Indian commercial banks: the banker and customer perspective* : diss. ... PhD in banking technology. Puducherry, 2016. 212 p.

10. Levi M., Dakolias M., Greenberg T. (2010) Money Laundering and Corruption. The Many Faces of Corruption Tracking Vulnerabilities at the Sector Level. Moscow. P. 489–533.
11. On Preventing and Counteracting to Legalization (Laundering) of the Proceeds of Crime, Terrorist Financing, and Financing Proliferation of Weapons of Mass Destruction: the Law of Ukraine of 14 October 2014 № 1702-VII. Latest revision date: 24 November 2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
12. The Criminal Code of Ukraine: the Law of Ukraine of 5 April 2001 № 2341-III. Latest revision date: 1 January 2019. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page>.
13. Current Instruments, Methods and Mechanisms of Illegal Funds Allocation and Laundering: Typologies Research of the State Financial Monitoring Service of Ukraine of 2015. 48 p. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2015/20151230/typ2015+.pdf.
14. Dudorov O.O., Tertichenko T.M. (2015) Protidiya vidmivanny "brudnogo" maina: evropeiski standarti I Kriminalnii kodeks Ukraini [Anti-Money Laundering: European Standards and the Criminal code of Ukraine]. Kyiv : Vaite. 392 p.

ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Белінгіо Валерія Олександрівна – аспірантка кафедри адміністративного права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, юрист Товариства з обмеженою відповідальністю «Адвокатська компанія «Золота Середина»

Бухарін Гліб Олегович – аспірант кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету

Васильчук Богдан Геннадійович – аспірант кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету

Голенко Ірина Петрівна – суддя Господарського суду Луганської області

Григоренко Яна Олександрівна – к.ю.н., доцент кафедри міжнародних відносин, міжнародної інформації та безпеки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Єременко Крістіна Сергіївна – магістр права Національного університету «Одеська юридична академія»

Жуков Микита Сергійович – аспірант кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету

Журавльова Ганна Семенівна – д.ю.н., доцент, професор кафедри, завідувач кафедри конституційного та трудового права юридичного факультету Запорізького національного університету

Задирака Наталія Юріївна – к.ю.н., доцент кафедри адміністративного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Золотухіна Лілія Олександрівна – к.ю.н., доцент, завідувача кафедрою цивільно-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Колодін Денис Олексійович – к.ю.н., доцент кафедри кримінального права, декан факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Коломоєць Тетяна Олександрівна – д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України, професор кафедри адміністративного та господарського права, декан юридичного факультету Запорізького національного університету

Кузьменко Олександр Васильович – к. пед. наук, доцент, доцент кафедри права Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Масалітін Артем Олександрович – аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України

Мельковський Олександр Вікторович – к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя юридичного факультету Запорізького національного університету

Лазур Ярослав Володимирович – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Ужгородського національного університету

Ларкін Михайло Олександрович – к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та правосуддя юридичного факультету Запорізького національного університету

Перевалова Людмила Вікторівна – к. філос. наук, доцент, завідувач кафедри права Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Савицький Андрій Якович – аспірант кафедри права інтелектуальної власності Національного університету «Одеська юридична академія»

Шевченко Михайло Вікторович – аспірант Запорізького національного університету

УДК.....

**ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У
“ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ”
(СЕРІЯ „ЮРИДИЧНІ НАУКИ”)**

До друку приймаються наукові статті, де присутні такі необхідні елементи, передбачені п.3 Постанови президії ВАК України № 7-05/1 від 15 січня 2003 р. (Бюлетень ВАК України, № 1, 2003)

- **Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- **Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми**, котрим присвячується дана стаття;
- **Формулювання цілей статті** (постановка завдання);
- **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- **Висновки з даного дослідження і перспективи** подальших розвідок у даному напрямку.

1. МАКЕТ СТОРІНКИ

Для оригінал-макета використовується формат А4 з такими полями:

Верхнє та нижнє поля – 2 см, ліве поле – 3 см, праве поле – 2 см, шрифт набору – “Times New Roman”, 14 кегль, міжрядковий інтервал – полуторний.

2. ТИПОГРАФСЬКІ ПОГОДЖЕННЯ ТА СТИЛІ

УДК набирається в першому рядковій сторінки і вирівнюється за лівим краєм. Заголовок статті набирається в наступному за УДК рядковій і вирівнюється посередині. Потім вказують: прізвища, ініціали авторів, їх посади, учені ступені, звання, нижче – *місце роботи (курсивом)*, адресу електронної пошти всіх або одного автора. Далі розташовуються анотації українською (3-5 речень) та англійською (1,5 сторінки) і ключові слова (також двома мовами). Анотації повинні також містити: прізвища, ініціали авторів, назву статті, місце їх роботи або навчання. Усі таблиці розташовуються у відповідних місцях тексту (по можливості угорі сторінки). Вони повинні бути послідовно пронумеровані: Таблиця 1, Таблиця 2, ... (слід використовувати арабську нумерацію). Надписи розташовуються над таблицями.

Посилання на літературні джерела подаються у квадратних дужках і послідовно нумеруються (слід використовувати арабську нумерацію) у порядку появи виноски в тексті статті [1, с. 1]. Перелік літературних джерел розташовується в порядку їх нумерації, в останньому розділі статті з підзаголовком: ЛІТЕРАТУРА, який розташовується по центру сторінки. Бібліографічний опис оформлюється згідно з ДСТУ 8302:2015 “інформація та документація. Бібліографічні посилання. Загальні положення та правила складання”. З наступного абзацу подається перелік літературних джерел латиницею (транслітерація) з підзаголовком REFERENCES, який вирівнюється по центру.

Для опублікування необхідно направити на адресу редакції юридичного факультету:

1. Роздрукований текст статті з анотаціями та ключовими словами українською та англійською мовами;
2. Відомості про авторів;
3. Витяг із протоколу засідання вченої ради факультету та рецензію наукового керівника (для аспірантів та здобувачів);
4. Диск, на якому повинно бути два файли: 1) із текстом статті та анотацій з ключовими словами; 2) із відомостями про авторів (прізвище, ім'я, по батькові; посада; вчений ступінь; вчене звання; місце роботи або навчання; адреса електронної пошти; дом. адреса; номери контактних телефонів).

Нагадуємо:

До публікації приймаються статті, що відзначаються високим науковим рівнем підготовки, містять глибокий самостійний аналіз сучасних проблем розвитку науки та законодавства.

У статтях і повідомленнях висловлені погляди їхніх авторів, які не завжди збігаються з поглядами редакції.

Автор несе відповідальність за достовірність фактичних даних та інформації, що містяться в статтях, чіткість викладу тексту, цитування, а також за мовностилістичний рівень написання матеріалів.

Адреса редакції: Україна, 69600, м. Запоріжжя, МСП-41, вул. Жуковського, 66

Довідки за телефонами:

Відповідальний редактор – Лютіков Павло Сергійович – (061) 228-75-28

Відповідальний секретар – Шиванова Марина Григорівна – (061) 228-75-26

Електронна пошта: law_faculty_znu@ukr.net

Офіційний сайт: law.journalsofznu.zp.ua

Місце знаходження редакційної ради юридичного факультету: пр. Соборний, 74, V корпус, к. 101

НОТАТКИ

Збірник наукових праць

Вісник Запорізького національного університету

Юридичні науки

№ 1, 2019

Технічний редактор – М.Г. Шиванова

Підписано до друку 20.03.2014. Формат 60 x 90/8.

Папір Data Copy. Гарнітура “Таймс”.

Умовн.-друк. арк. 15,81

Замовлення №. 66 Наклад 100 прим.

Запорізький національний університет

69600, м. Запоріжжя, МСП-41

вул. Жуковського, 66

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2952 від 30.08.2007 р.